

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN EĞİTİMİ)
ANABİLİM DALI**

**YAZICIOĞLU MEHMED'İN MUHAMMEDİYE ADLI ESERİNİN
DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Hatice YAVUZ AY

Ankara, 2020

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN DİN BİLİMLERİ (DİN EĞİTİMİ)
ANABİLİM DALI**

**YAZICIOĞLU MEHMED'İN MUHAMMEDİYE ADLI ESERİNİN
DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Hatice YAVUZ AY

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Cemal TOSUN**

Ankara, 2020

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN EĞİTİMİ)
ANABİLİM DALI**

**YAZICIOĞLU MEHMED'İN MUHAMMEDİYE ADLI
ESERİNİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Cemal TOSUN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

- 1- Prof. Dr. Cemal TOSUN**
- 2- Doç. Dr. Yıldız KIZILABDULLAH**
- 3- Doç. Dr. Muhammed Ali YAZIBAŞI**

Tez Savunması Tarihi

.../.../2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Cemal TOSUN danışmanlığında hazırladığım “Yazıcıoğlu Mehmed’in Muhammediye Adlı Eserinin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi (Ankara, 2020)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Adı-Soyadı ve İmza

Hatice YAVUZ AY

ÖNSÖZ

İnsanların gelip geçtiği bir meydana bırakılan boş bir tuvalin yanında her renkten boyaların olduğunu ve tuvale, isteyeninin istediği gibi çizim yapabileceğinin yazılı olduğu bir de notun ilişitirildiğini düşünelim. O meydandan geçen kişilerden bazıları elbette ki şanslarını deneyip o tuvale iyi ya da kötü bir şeyler çizecek, sonrakiler de onların çizdiğinin üzerine kendi vuruşlarını yapacaklardır. Kimi zaman önce sarı ile renklendirilen kısım mavinin ona eşlik etmesiyle yerini yeşile bırakacaktır. Bazen güzelleştirmek için ele alınan fırça niyete mukabil hareket ederken bazen de istemeden de olsa aksi bir sonuç getirecektir. İnsanların oluşturduğu, toplumun zihin dünyası da bu tuvale benzer aslında, hem geçmişin izlerini barındırır hem de şundaki bilgiler ve öğrenilmekte olanlarla şekillendirilmeye devam eder.

Zihin dünyamıza etki eden o kadar çok düşünce, eser ve yazar vardır ki bunların birçoğunun farkında bile değildir. Bazen bir düşünce aşına gelir bazen bir hikâye veya bir dörtlüğü anımsarız ama yazılı olduğu eseri, yazarını bilemeyiz. Duyduğumuz hikâyeleri biliriz, hikâyenin vermek istediği dersi anlar, öğüdünü tutmaya çalışırız. Kulağımıza gelen bu hikâyenin kaynağını bilmeyiz. Bazen de sadece büyüklerimizden öğüt kısmını duyar ve uygulamaya çalışırız. Sözlü ve yazılı kültürle aktarılanlar işte bahsettiğimiz tuvale vurulan birer fırça darbesi gibi zihin dünyamızı işlerler. Toplumun ortak bir kültüre sahip olması, insanların biz paydasında birleşmesini sağlar. Toplumun gelişmesini sağlamak da bu ortak kültüre ait bilgi ve eserleri eleştirel bir bakış açısıyla inceleyip noksanlıklarını tespit etmek, olumlu ve üstün yönlerinden de istifade etmekle olur.

15. yüzyıldan bu yana Müslüman Türklerin zihin dünyasını şekillendiren önemli eserlerden biri Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye adlı eseridir. Eser yazıldığı günden bu güne hem yazılı hem sözlü kültür aracılığıyla Anadolu ve Anadolu dışındaki

Müslüman Türk topluluklarına ulaştırılmış ve insanlara ortak bir bilinç ve dinî düşünce aşılamıştır. Tarihî ve edebî kaynaklar, günümüze dek ulaşan ve basımı devam eden eserin başarısı ve etkisinin büyük olduğu konusunda hemfikirdir. Yazar eserini insanlara Hz. Muhammed'in hayatını anlatmak yani din eğitimi vermek gayesiyle yazmıştır. Fakat buradaki eğitim yüz yüze değil, yazılan kitap vasıtasıyla gerçekleştirilen bir eğitimidir. Yazar vermek istediği konuları okuyucusuna kitabı aracılığıyla sunmakta, yüz yüzeymiş gibi hitap etmektedir. Eser hem bireysel okuma ile hem de halkın bir araya gelerek gerçekleştirdiği kıraat toplantılarında okunması/dinlenmesi ile insanlara din eğitimi vermiştir. Hem yazılı hem sözlü kültürün kaynakları arasında yer almış, yazıldığı dönem ve sonrasında toplumun farklı kesimleri tarafından okunmuş, ortak bir dinî kültürün oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu çalışma, Muhammediye'yi din eğitimi açısından incelemek amacıyla yapılmıştır. Amacımız eserin başarı sağlamasında etkili olan yönlerini tespit ederek, din eğitimine katkı sağlayacak boyutunu gün yüzüne çıkarmak ve günümüz din eğitiminde kullanıma uygunluğunu araştırmaktır.

Tezin giriş kısmında araştırmanın problemi, önemi ve amacı, kapsam-sınırlılıkları ve yöntemi hakkında genel bir bilgilendirme yapılmıştır. Çalışma, giriş ve sonuç bölümü hariç, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Yazıcıoğlu Mehmed'in hayatı ve eseri Muhammediye hakkında bilgilendirme yapılmış, dönemin din eğitimi faaliyetleri ve bu faaliyetler içerisinde Muhammediye'nin konumu tespit edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise, Muhammediye'nin yazılış amacı, içeriği, kaynakları, muhatap kitlesi, eğitsel özellikleri ve eserde kullanılan eğitimsel unsurlar irdelenmiştir. İçerikte bulunan eğitsel kavramlar incelenmiş, okuyucuya telkin edilen ve okuyucunun kaçınması istenen değer, tutum, davranışlar sunulmuş ve eserdeki Hz. Muhammed örneğinden hareketle öğretmen özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma sürecimde bilgileriyle beni yönlendiren ve destek veren danışmanım Prof. Dr. Cemal Tosun'a, ilim yolunda yanımda olan üzerimizde emeği geçen tüm Din Eğitimi Bilim Dalı hocalarımıza, çalışmama yardımcı olup güzel sözleriyle beni cesaretlendiren Öğr. Gör. Dr. Fatma Çapçioğlu'na, her daim destek ve dualarıyla yanımda olan anne-babam, Emine ve İhsan Yavuz'a, eşim Gökhan Ay'a, oğullarım M. Salih ve A. Fatih'e teşekkür ederim. Ayrıca Muhammediye'nin dijital nüshasını paylaşarak çalışmama destek olan Dergâh Yayınevine de müteşekkirim. Başarı yüce Allah'tandır.

Hatice YAVUZ AY

2020

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Problemi	1
2. Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	3
3. İlgili Çalışmalar	10
4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	12
5. Araştırmanın Yöntemi.....	13
BİRİNCİ BÖLÜM: YAZICIOĞLU MEHMED VE MUHAMMEDIYE	15
1.1. Yazıcıoğlu Mehmed'in Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri	15
1.2. Muhammediye ve Genel Özellikleri	22
1.3. Muhammediye'nin Yazıldığı Dönemde Osmanlı'da Din Eğitimi ve Din Eğitimi Faaliyetleri İçerisinde Muhammediye'nin Konumu	31
İKİNCİ BÖLÜM: MUHAMMEDIYE'NİN EĞİTSEL AÇIDAN İNCELENMESİ	42
2.1. Muhammediye'nin Yazılış Amacı, Muhtevası ve Kaynakları	42
2.2. Muhammediye'nin Muhatap Kitleleri ve Eğitsel Özellikleri.....	56
2.3. Muhammediye'de Kullanılan Eğitimsel Unsurlar:	64
2.3.1. Kıssa ve Dinî Hikâyeler	64
2.3.2. Soru - Cevap	70
2.3.3. Temsîlî Anlatım	75
2.3.4. Tergîb ve Terhîb.....	79
2.3.5. Öğüt.....	84
2.3.6. Dua	87
2.3.7. Muhammediye'de Kullanılan Edebî Sanatlar	93
2.4. Muhammediye'de Eğitimle İlgili Kavramlar	98
2.4.1. İlim.....	99
2.4.1.1. İlimle İlgili Kavramlar	102
2.4.1.2. İlimin Kaynağı ve Aktarıcıları	106
2.4.1.3. İlme Verilen Önem	117
2.4.1.4. İlimin Veriliş Sebebi ve Paylaşımı	123
2.4.2. Âlim.....	125
2.4.2.1. Âlimin Özellikleri, Âlime Verilen Değer ve Âlimlere Müjdeler	125
2.4.2.2. Âlimlere Yapılan Uyarılar	133

2.5. Muhammediye’de Okuyucuya Telkin Edilen ve Okuyucunun Kaçınması İstenen Değer, Tutum ve Davranışlar	138
2.6. Muhammediye’deki Hz. Muhammed (sav) Örneğinde Öğretmen Özellikleri.....	140
2.6.1. Öğretmenin Rehber Olması.....	142
2.6.2. Öğretmenin Rol Model Olması.....	143
2.6.3. Öğretmenin Alan Bilgisine Hâkim Olması.....	145
2.6.4. Öğretmenin Güvenilir Olması.....	146
2.6.5. Öğretmenin Adaletli Olması	147
2.6.6. Öğretmenin Diğerkâm Olması.....	148
2.6.7. Öğretmenin Söz ve Davranışının Tutarlı Olması.....	149
2.7. Muhammediye’deki Hz. Muhammed (sav) Örneğinde Eğitim Ortamının Özellikleri	151
2.8. Muhammediye’deki Hz. Muhammed (sav) Örneğinde Öğretmen – Öğrenci İlişkisi.	155
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	158
KAYNAKÇA.....	165
ÖZET	184
ABSTRACT.....	185

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale
agt	: Adı geçen tez
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
B	: Beyit
B___s	: Beytinden sonra geçen ayet/cümle
Bknz	: Bakınız
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Çev. Ed.	: Çeviri Editörü
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
E.T	: Erişim Tarihi
Haz.	: Hazırlayan
s	: Sayfa
S	: Sayı
ss	: Sayfa sayısı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	: Tercüme
vd.	: Ve diğerleri
Y	: Yıl
Yay. Haz.	:Yayına Hazırlayan
Y. T	: Yayımlanma Tarihi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi

İnsan, kalıtsal ve çevresel faktörlerin etkisiyle gelişimini sürdürdüğü gibi toplumlar da kültürlerinden aktarılanlar ve bugünün çevresel ve kültürel etkileşimleriyle yoğrularak değişmektedirler. Her insanın soyağacı olduğu gibi toplumların da köklerini oluşturan ve onlardan beslendikleri önemli eserler bulunmaktadır. Bu eserler toplumun her bireyi tarafından okunmamış olsa da şifahî (sözlü) kültür vasıtasıyla bireylerin inanç yapılarını, fikirlerini etkilemektedir.¹

Gelenek yani nesilden nesile aktarılan bilgi, düşünce ve davranışlar, geçmişten aktarılanlar, iyi ya da kötü olabilir, içeriklerinde doğru ya da yanlış bilgiler barındırabilirler.² Fakat dikkat edilmesi gereken, yapılan hataya tekrar düşmemek, geçmişe karşı eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşım olumsuz yönlerini değiştirip olumlu yönlerinden güç almaktır. Geleneği tamamen yadsımak da körü körüne kabul etmek de yanlıştır.³ Olması gereken geçmişinden güç alıp geleceği inşa etmektir. Aktarımda söz konusu din (İslam) olduğunda ise evrensel olan ilahi vahyin insanlara iletilirken, insanî anlayış ve yorumlarla birlikte iletilmesi göz önünde bulundurulmalı, din ve din hakkındaki görüşler ayırt edilmeli, bu günü daha iyi anlayabilmek için gelenekler bilinmeli, anlaşılmalı çalışılmalı, ilahi vahye zıt bir anlayışa yol açıyorsa bu durum düzeltilerek yeniden yorumlanmalı ve kullanılabilir hale getirilmelidir.⁴ Unutulmamalıdır ki dinî bilgi

¹ Hatice Kelpetin Arpağuş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, İFAV, İstanbul, 2014, s.214-215; Zehra Öztürk, "Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi(TALİD)*, 2007, C: 5, S: 9, s.412; Hasan Onat, "Bilgi, Bilim ve Yöntem", *İslam Bilimlerinde Yöntem*, Ed. Halis Albayrak, Ankuzem, Ankara, 2005, s.14.

² Hatice Kelpetin Arpağuş, "Gelenek ve Şifahî Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dini Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi*, S:7-8, C:II, 2004, s.90-91.

³ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1988, s.6, 30.

⁴ Bilgin, *age*, Ankara, 1988, s.6-7, 42, 30; Beyza Bilgin, Mualla Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Akid Yayıncılık, Ankara, 1991, s.65,175; Mualla Selçuk, "Teorik ve Pratik Açmazlarıyla Kültürel Miras Öğretimini Sorgulayan Bir Deneme", s.256,258-260; Nevzat Y. Aşıkoğlu, "Prof. Dr. Beyza Bilgin'in Çalışmalarında Din Eğitimi İle İlgili Temel Kavramlar Üzerine", *Prof. Dr. Beyza Bilgin'e Armağan(Beyza*

insanlar üzerinde büyük bir etki gücüne sahiptir, yanlış ve eksik bilgilerle verilen din eğitimi insanları ve toplumu olumsuz etkilemektedir.⁵

Bazı eserler vardır ki yüzyıllar boyu okunmuş ve değerlerini korumuşlardır. Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye adlı kitabı da bu eserlerdendir. Yüzyıllar boyunca okunmuş, istinsah edilmiş, defalarca baskısı yapılmış, şifahi olarak aktarılmıştır. Verilmek istenenlerin halkın anlayacağı dilde ve nazımla verildiği eser, Osmanlı döneminin yanında Cumhuriyet Döneminde de kullanımını -azalarak da olsa- sürdürmüştür.⁶

Yaratılış sürecinden ahiret hayatına, genel bir bilgilendirme yapılan eserde önem verilen asıl konu Hz. Muhammed (sav) ve onun hayatıdır. Hz. Muhammed'i anlatmayı gaye edinen ve bu konuda başarılı kabul edilen eser, tarihî ve edebî kaynaklara göre halkın din algısını etkilemiştir ve hala etkilemektedir.⁷

Bilgin'de Din Eğitimi, Din Eğitiminde Beyza Bilgin, Ed. Mualla Selçuk, Cemal Tosun, Recai Doğan, Grafiker, Ankara, 2019, s.154; Hatice Kelpetin Arpağuş, "Gelenek ve Şifahi Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dini Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği", s.81; Suat Cebeci, "Din Eğitimi Bilimi Metodolojisi Üzerine Düşünceler", *İslami İlimlerde Metodoloji/Usûl Meselesi*, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 2005, s.95.

⁵ Remziye Ege, *Dini Rehberlik*, Şule, İstanbul, 2015, s.42; Cemil Oruç, "Din Eğitiminin Hedefleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:13, S:1, 2008, s.268.

⁶ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, 12. Baskı, Pegema, Ankara, 2008, s.123; Mustafa İsen, Osman Horata, "Tarihi Gelişim", *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ed. Mustafa İsen, 6. Baskı, Grafiker, Ankara, 2011, s.80; Hasan Kamil Yılmaz, "Anadolu'da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler", *Türkiye IV. Dini Yayınlar Kongresi –Dini Klasikler*, DİB, Ankara, 2011, s.202; Mustafa Arslan, "Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed(sav) Tasavvuru –Muhammediye Örneği-", *Milel ve Nihal*, 6 (1), 2009, s.199; Ahmet Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize, 2010, s.110, 129; Ahmet Emin Seyhan, "Muhammediye ve Envârü'l-Âşîkîn'de Ortaya Konulan Peygamber Tasavvurları Üzerine Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies(JASS)*, S:47, Yaz I 2016, s.215; Amil Çelebioğlu, Muhammediye, Ed Elif Özcan Uğur, Dergâh, İstanbul, 2018, s.173, 182; Fatih Gümüş, "Muhammediye" Adlı Manzum Eserdeki Hadislerin Tahric ve Değerlendirmesi, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize, 2011, s.129; Hatice Kelpetin Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, 3. Baskı, İFAV, İstanbul, 2015, s.29-31, 68; Arpağuş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.124, 126, 128, 214-216; Mürüvvet Harman, "Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'sinde Yer Alan Cennet ve Cehennem Tasvirleri", *Mukaddime Dergisi*, C:5, S:1, 2014, s.89, 109; Öztürk, "Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları", s.412.

⁷ Çelebioğlu, age, s.7, 13; Akkuş, *agf*, s.15, 19, 129-133; Mehmet Çoğ, *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihçiliği (1908-1918)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004, s.107; İsen, Horata, "Tarihi Gelişim", s.80; Yılmaz, "agm", s.202; Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.269; Arpağuş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.128; Hatice Kelpetin

Tezin temel problemi, Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye isimli eserini din eğitimi açısından incelemek ve değerlendirmektir. Bunun için eğitim olgusunun temel unsurlarından olan amaç, muhteva, yöntem ve materyal esas alınarak aşağıdaki soruların cevaplarına ulaşılmaya çalışılmıştır:

- Muhammediye'nin eğitsel amacı nedir?
- Muhammediye'nin hedef kitlesi kimdir?
- Muhammediye nasıl bir insan hedeflemektedir?
- Muhammediye'nin eğitsel muhtevası nasıldır?
- Muhammediye içeriğindeki eğitim ile ilgili kavramlar nelerdir?
- Muhammediye'ye göre ilmin anlamı, kaynağı, veriliş amacı nedir?
- Muhammediye'de ilim ve âlimler hakkında verilen bilgiler nelerdir?
- Muhammediye'nin eğitsel özellikleri nelerdir?
- Muhammediye'nin başarılı olmasına etki eden nitelikleri nelerdir?
- Muhammediye'nin ana konusu olan Hz. Muhammed örneğinde öğretmen özellikleri nelerdir?
- Muhammediye günümüz din eğitimi açısından nasıl değerlendirilebilir?

2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Türklerin Müslüman oluşundan 19. yüzyıla kadar Türk-İslam dünyasının ilim ve edebiyat dili Arapça ve Farsça olmuştur.⁸ Bununla birlikte halk eğitimine yönelik çabalarda ve eserlerde Türkçe de kullanılmıştır.⁹ Türkçe eğitimin ve eserlerinin daha çok tasavvufî boyutta yer aldığı görülmektedir.¹⁰ Halkı kendi dilinde eğitime çabası içinde

Arpaguş, "Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı", *Sîret Sempozyumu I, Türkiye'de Sîret Yazıcılığı*, Haz. Tahsin Koçyiğit, İSAM, Ankara, 2012, s.68.

⁸ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C:1-2, Eser, İstanbul, 1977, s.3; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, s.20; Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.81; <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanli-turkcesi> E.T: 05.04.2018.

⁹ Arpaguş, *age*, s.81.

¹⁰ Yılmaz, "Anadolu'da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler", s.201.

olan bu tür eserlerin arkasında geleneksel Türk halk eğitiminin unsurlarının yer aldığı görülmektedir. Müslüman Türk halkını eğitmek üzere yazılmış eğitsel eserler, geleneksel Türk halk eğitimi unsurlarının Kur'an ve Sünnet muhtevasıyla ve dinî amaçlarla üretilmesiyle ortaya çıkmışlardır. Bunların ilk örneklerini Hoca Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'inde görmekteyiz.¹¹ Yunus Emre'nin, Hacı Bayram-ı Veli'nin ve birçok Osmanlı dönemi şahsiyetin eserlerinin bu geleneğin temsilcileri oldukları bilinmektedir.¹² Osmanlı'nın kuruluş döneminde eğitim ve kitap ihtiyacı dış kaynaklardaki ilim merkezlerinden karşılandığı için bu alanlarda dil olarak Arapça ve Farsça etkindi.¹³ Bu sebeple halk, anlayabildikleri, kendi dilleri ile yazılmış, dinî bilgiler içeren kitaplara ihtiyaç duymuştur.¹⁴ Halkın bu ihtiyacını karşılamak için bazı yazarlar eserlerini Türkçe yazarak muhatap kitlelerine halkı da dâhil etmişlerdir.¹⁵ Bu amaçla yazılan en önemli eserlerden biri de Muhammediye'dir.¹⁶ Osmanlı'da dinî-tasavvufî eserler arasında anılan Muhammediye, -mesnevi tarzında- Türkçe telif edilen en hacimli ilk manzum siyer eseridir.¹⁷ Muhammediye (1449) öncesinde de, dinî konularda mesnevi türünde benzer eserler bulunmakla birlikte, bunlar ya Türkçe değildir, ya tercümedir yahut da nazım olarak Muhammediye'nin gerisinde kalmıştır.¹⁸ Yazıcıoğlu eserinin değerini şeyhi Hacı Bayram'a atfettiği şu sözlerle dile getirmektedir:

¹¹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 8. Baskı, DİB, Ankara, 1993, s.119-120; Cemal Tosun, "Hoca Ahmed Yesevi, Hayatı, Eserleri ve Toplumu Eğitme Metodu", *Dini Araştırmalar*, C:2, S:6, 2000, s.126; Cemal Tosun, "Hoca Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'inde Eğitim", *Diyanet İlmî Dergi*, C:52, S:4, 2016, s.147.

¹² Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.6.

¹³ Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.81; Recai Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", *AÜİFD*, C: 37, s.411.

¹⁴ Arpaguş, age, s.13.

¹⁵ Arpaguş, age, s.81.

¹⁶ Arpaguş, age, s.128.

¹⁷ Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh, İstanbul, 2004, s.206; Arpaguş, age, s.116; Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.52-54.

¹⁸ Arpaguş, age, s.122; Çelebioğlu, age, s.52-53; Harun Tolasa, "15. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, S:1, İzmir, 1982, s.1; Arpaguş, "Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı", s.70, 80; <https://islamansiklopedisi.org.tr/siyer-ve-megazi> E.T: 20.01.2020.

Ki sana bir kitâbı kıldı ihsan

Ki mislin düzmedi dünyâda insan

Düzüldüyse arab düzdü ya a'câm

Denildiye biraz dendi serencâm

Eger Türkî dilince varsa dîvan

Senüğe düzülüptür yüce lîvan (B:8792-8794)

Yazarın Türkçe misli olmayan bir kitap yazdığını belirtmesi, yüzyıllar sonra kaynaklarda da kendi türünde orijinal bir çalışma olduğunun belirtilmesi, yazarın eserinin kıymeti konusundaki düşüncelerinde haklı çıktığını göstermektedir.¹⁹

Tolasa, 15. yüzyılın, dinî-ahlakî ve tasavvufî mesnevilerin en olgun devirlerden biri²⁰ ve ilki olduğunu belirtmekte ve kendisini böyle bir kanaate sevk eden eserlerin başında ise Mevlîd ve Muhammediye'nin geldiğini ifade etmektedir.²¹ Edebî ve tarihî kaynaklarda Muhammediye'nin yazımı sonrasında ona benzer tip ve hacimde eserler verilmiş, Muhammediye nazireleri, şerhleri, daha açık ve sade şekilde olanları yazılmış olsa da hiçbirinin aslının etkisine ulaşamadığı –sonradan yazılan eserlerin unutulduğu fakat Muhammediye'nin etkisinin sürdüğü- eserin sonraki devirlerde de kendi türünde tek kaldığı belirtilmektedir.²² Kaynakların bu düşüncesini Yazıcıoğlu eserinde şu beytiyle ifade etmektedir:

Kopunca tâ kıyâmet bu kitâbın

Nazîri gelmeye bu âfitâbın (B: 8804)

¹⁹ Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, Edebiyat, Ankara, 1964, s.281; Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.54.

²⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanli-turkcesi> E.T: 20.01.2020.

²¹ Tolasa, "15. Yüzyıl. Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri", s.4.

²² M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Yayımlayanlar: Orhan Köprülü, Nermin Pekin, 2. Baskı, Ötüken, İstanbul, 1980, s.360; Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.127; Kocatürk, *age*, s.281; Çelebioğlu, *age*, s.54.

Yazıcıoğlu, Hz. Muhammed'in hayatını daha fazla insana anlatmak amacıyla eserini halkın dili olan Türkçe ile yazmış, eserin genelinde halkın anlaması için sade bir dil, açık bir üslup kullanmış ve halkın kullandığı tabirlerden de yararlanmışır.²³ Eserde okuyucuyla karşı karşıyaymış gibi bir üslup kullanmış, zaman zaman okuyucuya hitap etmiş, manzum anlatımıyla vermek istediği bilgilerin hem daha cazip ve etkili olmasına hem de halk tarafından kolay okunmasına, öğrenilmesine ve ezberlenmesine katkı sunmuştur.²⁴

Osmanlı kültürünün oluşması daha çok şifahi yollarla olmuştur.²⁵ Bu yollardan kıraat meclisleri (okuma toplantıları) ve sohbetlerin, Osmanlı toplumunun her kesimince, ortak bir kültür oluşturmak amacıyla yapıldığı ve bu süreçte önemli birer eğitim aracı olarak işlev gördüğü söylenebilir.²⁶ Günümüzde medya ve internet, insanların bilgi ve düşüncelere ulaşma yolu, eğlence ve vakit geçirme aracı olarak işlev görmektedir.²⁷ Medya ve internetin olmadığı Osmanlı döneminde ise her kesimde oldukça yaygın bir eğitim kurumu işlevi gören otodidakt eğitim (kişilerin örgün eğitim dışında yaygın eğitim kurumlarından, bilgili kişi, kitap vb. imkânlarla kendi kendilerini yetiştirmeleri) ile insanlar bilgi sahibi olarak vakitlerini değerlendirmekteydi.²⁸ Sohbetler, okuma toplantıları, insanların bilgi edinme amaçlı yaptıkları buluşmalar otodidakt eğitim

²³ Megarib'i yazdıktan sonra kardeşine söylediklerini aktardığı beyitlerde Türkçe'nin kastî olarak seçildiği ve insanlara iletilmesinin amaçlandığı çıkarımında bulunulabilir.

Bunu Türkî diline dönder imdi

Yayılsın ile şehre gönder imdi(B:8883)

İsen, Horata, 'Tarihi Gelişim', s.80, 182; Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır, Bursa, 2004, s.92.

²⁴ Tolasa, "15. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri", s.12; Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.53,168; Arpağuş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.128.

²⁵ Yılmaz, "Anadolu'da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler", s.193; Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.83.

²⁶ Öztürk, "Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları", s.401-402; Arpağuş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.214; Yılmaz, agm, s.193; Öztürk, agm, s.401-402.

²⁷ Arpağuş, "Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı", s.68; Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.130.

²⁸ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.107; Arpağuş, "Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı", s.67; Arpağuş, "Gelenek ve Şifahi Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dini Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği", s.82.

kapsamındadır. Evler, odalar, kütüphaneler, camiler, tekke ve zaviyeler de otodidakt eğitimin yapıldığı yerlerdendir.²⁹

Otodidakt eğitimde istifade edilen ve en fazla okunan eserlerden biri olan Muhammediye, evlerde, köy odalarında, kahvehanelerde, panayırılarda, sınır kalelerinde, cami, tekke, dergâh ve zaviyelerde muhafaza edilmiş, okunup dinlenilmiştir.³⁰ Ayrıca vaizlerin yararlandığı vaaz kaynaklarından biri olmuştur.³¹ Kaynaklarda, yaygın eğitimin yapıldığı hemen her yerde okunan eserin, örgün eğitim kurumu olan medrese ve mekteplerde de okunduğu, din eğitiminin önemli bilgi kaynakları arasında yer aldığı belirtilmektedir.³² Sözlü kültür yanında yazılı kültür ile de insanlara iletilen eserin³³ 16. yüzyılla birlikte yazma nüshaları artmış, 1842 yılı sonrasında eser eski harflerle onlarca kez basılmıştır.³⁴ Yazma ve matbu nüshaları oldukça fazla olan eser 1969, 1984, 1975, 1996 ve 2005 yıllarında Latin harfleriyle basılmıştır.³⁵ Eserin düzyazıya çevrilmiş ve

²⁹ Arpaguş, “Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı”, s.68; Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.214-215.

³⁰ Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.73, 92, 117130; Zehra Öztürk, “Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C:1, S:4, Ekim 2003, s.138; Öztürk, “Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları”, s.402; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.109; Doğan, “Yaygın Din Eğitiminin Neliği”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed. Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker, Ankara, 2015, s.239; Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.345; Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.83-89; Arslan, “Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed(sav) Tasavvuru –Muhammediye Örneği-”, s.199.

³¹ Recai Doğan, “Yaygın Din Eğitimi Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış”, *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan 1999, C:1, S:3, s.269; <https://islamansiklopedisi.org.tr/envarul-asikin> E. T: 20.02.2020.

³² Yılmaz, “Anadolu’da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler”, s.193, 202. Kaynaklarda medreselerde okunduğuna dair bilgiler yer almış olsa da, medrese ders ve kitaplarının yer aldığı kaynaklarda kitap ismi geçmemektedir. Eserin ders ya da kayıt dışı olarak okunması ihtimal dâhilindedir. Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.29; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.360; Akkuş, agt, s.62, 129; <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammediyye--yazicioglu> E.T: 10.12.2019; Arslan, agm s.199 Mehmet Sait ÇALKA, “Yazıcıoğlu Mehmed’in Muhammediye’sinde Dinî ve Edebî Kaynaklar”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C:5, S:12, Temmuz 2018, s.33.

³³ Akkuş, agt, s.11, 130; <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#11-dini-teskilat-ve-gorevli> E. T: 27.02.2020.

³⁴ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.172; Amil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB, İstanbul, 1998, s.172; Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.29; Özege, Katalog, II, 898; IV, 1652’den aktaran Mustafa Uzun, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammediyye--yazicioglu> E. T: 26.01.2019

³⁵ Arpaguş, “Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı”, s.72; Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.126; Âgah Güçlü, *Muhammediye*, İnkılap ve Aka Kitabeveleri, İstanbul 1969; Abdülkadir Akççek, *Muhammediye*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1984; Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye*, 4 Cilt, Tercüman,

günümüz Türkçesine aktarılmış hali 2012 yılında Çelik yayınevi tarafından 1000 adet basılmıştır.³⁶ Son olarak ise 2018 yılında Amil Çelebioğlu'nun Muhammediye'nin aslına uygun olarak Latin harflerine aktardığı Muhammediye'nin 1000 adet basımı yapılmıştır.³⁷

Kaynaklarda Muhammediye'nin, yüzyıllarca Anadolu'da ve Anadolu dışındaki Müslüman Türk topluluklarınca okunduğu, beğenildiği ve bu topluluklar üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir.³⁸ Ayrıca eserin, onu okuyan ve dinleyenlerin dinî düşünce ve inanç yapılarını etkilediği, halka peygamber sevgisinin aşılmasında, halkın dindarlık düzeylerinin artmasında, ortak bir dinî kültürün oluşmasında ve korunmasında etkili olduğu belirtilmektedir.³⁹ Ayrıca Muhammediye'nin günümüzde -az da olsa- hala okunmakta olduğu, bazı din adamı ve vaizler tarafından kullanıldığı ifade edilmektedir.⁴⁰ Buradan hareketle eseri okuyan, dinleyen ve şifahi olarak aktaran bir kesimin varlığı,

1975; Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye*, 2 Cilt, MEB, İstanbul, 1996; Abdülvehhab Öztürk, *Muhammediye-İsmail Hakkı Bursevi Şerhi ile- Çelik Yayınevi*, İstanbul, 2005.

Yazma nüshalarla ilgili tezin içeriğinde daha fazla bilgi mevcuttur.

³⁶ Yazıcıoğlu Muhammed, *Muhammediye*, Tashih ve kontrol: Şevket Gürel, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2012. 28.01.2020 tarihinde Sağlam Yayınevi ile yapılan görüşmede basılan kitap adedinin 1000 olduğu, satılan adet hakkında bilgiye ulaşılamayacağı belirtilmiştir.

³⁷ Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye*, Ed. Elif Özcan Uğur, Dergâh, İstanbul, 2018.

28.01.2020'de Dergâh yayınları ile yapılan yazışmada eserin 1000 adet basımının olduğu fakat satış hakkında net bir bilgi verilemediği belirtilmiştir.

³⁸ Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, s.281; Şentürk, Kartal, *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, s.206; Arpaguş, "Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı", s.69; İsen, Horata, "Tarihi Gelişim", s.80; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, s.123; Yılmaz, "Anadolu'da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler", s.202; Tolasa, "15. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri", s.5; Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.124; Hanife Dönmez, *Muhammediye'de İnsan-ı Kamil Düşüncesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2018, s.2; Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.11, 59, 81, 130.

³⁹ Akkuş, *agt*, s.11, 59, 73, 81, 130; Öztürk, "Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları", s.412; Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.22,129,214-215; Dönmez, *agt*, s.2-3; Onat, "Bilgi, Bilim ve Yöntem", s.14; Arpaguş, "Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı", s.68-69; Mustafa Çelik, "Hz. Peygamber Âşığı Bir şâir; Yazıcıoğlu Mehmed ve Muhammediye", *Diyanet Aylık Dergi*, Ocak 2008, S:205, s.56; http://isamveri.org/pdfdrq/D084068/2002/2002_OZAFSARME.pdf E.T: 03.01.2020.

⁴⁰ Arpaguş, "Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı", s.69; Akkuş, *agt*, s.130-133 Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.480; Fehmi Yavuz, *Din Eğitimi ve Toplumumuz*, s.19'dan aktaran: Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.27; Eser halen edebiyatçı-yazar Asım Gültekin tarafından -youtube üzerinden- okunmakta ve şerh edilmektedir.

eserin halen -insanların düşünce ve inançlarında- etkisi olduğu sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla gerek tarihsel süreçte Türk halkının İslam anlayışının oluşmasındaki etkisi, gerek bu etkinin sürekliliği ve gerekse hala bazı çevrelerde okunuyor olması bu eserin din eğitimi bakış açısıyla analiz edilmesini önemli kılmaktadır.

Muhammediye birçok araştırma ve çalışmaya konu olmuştur. Hz. Muhammed'i insanlara anlatmak, yani okuyan ve dinleyenlere din eğitimi vermek gayesiyle yazılan eser, din eğitiminin önemli bilgi kaynakları arasında yer almıştır.⁴¹ Kaynakların deyimiyle Muhammediye, halkın dinî kültürlerinin şekillenmesinde ve ortak bir din kültürünün oluşması ve korunmasında etkili olmuş, din eğitimi açısından ise daha önce incelenmemiştir. Bu konudaki eksikliği Akkuş kendi çalışmasında da dile getirmektedir.⁴² Araştırmanın temel amacı; eseri pedagojik açıdan analiz ederek günümüzde yararlanılabilecek yönlerinin olup olmadığını araştırmak, yararlanılabilecek yönleri varsa bunların neler olduğunu belirlemek ve eserin din eğitiminde muhteva, metot ve materyal boyutlarında kullanılabilirliğini tespit etmektir. Ayrıca araştırma sürecinde, Muhammediye'nin eğitsel amacının ve muhtevasının ne olduğunun, kimlere hitap etmeyi amaçladığının, eserin eğitsel özelliklerinin ve eserde geçen eğitimsel ve eğitimle ilişkilendirilebilecek kavramların neler olduğunun ve eserin ana konusu olan Hz. Muhammed'in nasıl bir öğretmen profili çizdiğinin analiz edilmesi amaçlanmıştır.

⁴¹ B: 35-42; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, s.123; Arpaguş, "Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı", s.67; Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.62,129; Uzun, "Muhammediye", *DİA*, XXX, 587; Yılmaz, "Anadolu'da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler", s.202; Arslan, "Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed(sav) Tasavvuru –Muhammediye Örneği-", s.199; Çalka, "Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'sinde Dinî ve Edebî Kaynaklar", s.33; Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.46.

⁴² Akkuş, *agt*, s.4, 11, 13; Dönmez, *Muhammediye'de İnsan-ı Kamil Düşüncesi*, s.3; Çog, *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihçiliği (1908-1918)*, s.107; M. Emin Özafşar, "Osmanlı Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatında Hadis", *Türkler*, Ed. H. Celal Güzel Kemal Çiçek, Salim Koca, C: 11, Türkiye Yayınları, 2002, s.364.

3. İlgili Çalışmalar

Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'si ile ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Eser hakkında yapılan doktora düzeyindeki çalışmalar:

- ✓ İçlerinde Muhammediye'nin de bulunduğu bazı dini-geleneksel eserleri Hatice Kelpetin Arpaguş doktora tezi olarak incelemiştir. Bu çalışmasını Osmanlı Devletinin Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları adıyla neşretmiştir. Eserde Osmanlı toplumunun din anlayışının tarihî arka planı, incelenen eserlerde İslam öncesi ve farklı kültürel inanç ve mitlerin İslami inançlara etkisi ve var olan yanlış bilgi ve inançlar irdelenmiş ve bunların doğruluğu Kur'an ve sünnet süzgeciyle ölçülerek yönlendirmeler yapılmıştır. (Kelpetin, 2001)⁴³
- ✓ Hanife Dönmez eseri tasavvufî boyutuna eğilerek Muhammediye'de insan-ı kâmil düşüncesi konulu bir doktora tezi hazırlamıştır.⁴⁴

Eser hakkında yapılan yüksek lisans düzeyindeki çalışmalar:

- ✓ Ahmet Akkuş'un, Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye'nin kültür tarihimizdeki yeri ve önemi üzerine bir çalışması mevcuttur.⁴⁵
- ✓ Fatih Gümüş'ün eserdeki hadislerin incelenmesini ihtiva eden "Muhammediye adlı manzum eserdeki hadislerin tahrir ve değerlendirmesi" başlıklı bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır.⁴⁶
- ✓ Havva Ergür Kutlu'nun eserdeki yardımcı filleri değerlendirdiği, Ferhunde Göze Aslantaş'ın Muhammediye üzerine dil bilgisi incelemesinde bulunduğu

⁴³ Hatice Kelpetin Arpaguş, *Osmanlı Devletinin Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, Çamlıca, İstanbul, 2001.

⁴⁴ Hanife Dönmez, *Muhammediye'de insan-ı kâmil düşüncesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul, 2018.

⁴⁵ Ahmet Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye'nin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Rize, 2010.

⁴⁶ Fatih Gümüş, *"Muhammediye Adlı Manzum Eserdeki Hadislerin Tahrir ve Değerlendirmesi"*, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Rize, 2011.

çalışmaları bulunmaktadır.⁴⁷ Malek Issa Ali Moh'd Ali ise eserdeki kelime grupları üzerine çalışmıştır.⁴⁸

- ✓ Bursevi'nin Muhammediye şerhi üzerine Murat Ali Karavelioğlu, Mehmet Akif Günay, Betül Başlı ve İbrahim Hakkı Uzun eserdeki tasavvufi kavramları incelemiştir.⁴⁹
- ✓ Mehmet Fatih Özden, Envar'ül-Âşikîn ve Muhammediye'de manevi eğitim konusunu değerlendirmiştir.⁵⁰
- ✓ Münüre Beyhan Ergiri ise Muhammediye ve Envar'ül-Âşikîn'de yer alan Hz. Ali tasavvurlarını incelemiştir.⁵¹

Makale düzeyindeki çalışmalar:

- ✓ Ahmet Emin Seyhan, Muhammediye'deki, Allah ve Peygamber tasavvurlarını, Mürüvvet Harman ise cennet, cehennem tasvirlerini incelemiştir.⁵²
- ✓ Mehmet Sait Çalka, Muhammediye'nin kullandığı kaynakları değerlendirmiş,

⁴⁷ Havva Ergür Kutlu, *Muhammediye üzerinde yardımcı fiil incelemesi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Denizli, 1998; Ferhunde Göze Aslantaş, *Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'si üzerinde dil bilgisi çalışması*(inceleme-metin-indeks)(41b-80a yaprakları), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Sivas, 2007.

⁴⁸ Malek Moh'd Ali, *Yazıcızâde Mehmed'in Muhammediye isimli Eserinde Kelime Grupları* (Beyit 1- 5000), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul, 2019.

⁴⁹ Murat Ali Karavelioğlu, *İsmail Hakkı Bursevi' nin Muhammediye şerhi (1. cilt) Ferahu`r-Ruh*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul, 1999; Mehmet Akif Günay, *Bursevi'nin Muhammediye Şerhinde Tasavvufi kavramlar* (III. cildin ilk 105 sayfası), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul, 2004; Betül Başlı, *Bursevi'nin Muhammediye şerhinde tasavvuf kavramları* (III. cilt 192-278. sayfalar arası), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul, 2005; İbrahim Hakkı Uzun, *Bursevi'nin Muhammediye şerhinde tasavvuf kavramları* (3. cilt, 105-192. sayfaları arası), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul, 2006.

⁵⁰ Mehmet Fatih Özden, *Envârü'l- Âşikîn ve Muhammediye'de Manevi Eğitim*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Konya, 2019.

⁵¹ Münüre Beyhan Ergiri, *Muhammediye ve Envârü'l-âşikîn'de Hz. Ali*, Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul, 2020.

⁵² Ahmet Emin Seyhan, "Muhammediye ve Envârü'l-Âşikîn'de Yansıtılan Allah Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme", *Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:3, 2013; Ahmet Emin Seyhan, "Muhammediye ve Envârü'l-Âşikîn'de Ortaya Konulan Peygamber Tasavvurları Üzerine Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies(JASS)*, S:47, Yaz I 2016; Mürüvvet Harman, *Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'sinde Yer Alan Cennet ve Cehennem Tasvirleri*, Mukaddime, C:5, S:1, 2014.

- ✓ Abdullah Uğur, eserin Ekberî düşüncenin yaygınlaştırmasındaki rolünü, Mustafa Arslan, nur-ı Muhammedî'nin eserdeki yansımalarını ve eserdeki Hz. Peygamber tasavvurunu incelemiştir.⁵³
- ✓ R. Gürkan Göktaş ise Muhammediye hakkındaki bir Osmanlı fetvasını değerlendirmiştir.⁵⁴

4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmada Osmanlı devletinin kuruluş döneminde yazılan Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye isimli eseri din eğitimi açısından incelenmiştir. Eserin etkili olma sebebinin anlaşılması için yazıldığı ve okunma oranının yukarı doğru ivme gösterdiği Osmanlı'nın kuruluş dönemindeki örgün ve yaygın din eğitimi faaliyetleri incelenmiş ve Muhammediye'nin bu faaliyetler içindeki konumu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada Muhammediye'nin Osmanlıca aslının Amil Çelebioğlu tarafından Latin harflerine aktarılan nüshası esas alınmıştır.⁵⁵ Buna ek olarak araştırmanın konusuyla ilgili kitap, tez, makale, belge... vb. yazılı dokümanlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Eserin dinî, edebî, tasavvufî, tarihî, kültürel ve eğitimsel boyutları bulunmaktadır. Çalışma, eserin sadece eğitim ve din eğitimi boyutunun incelenmesiyle sınırlandırılmıştır.

⁵³ Mehmet Sait Çalka, "Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'sinde Dinî ve Edebî Kaynaklar", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C:5, S:12, Temmuz 2018; Abdullah Uğur, "Ekberî Düşüncenin Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Edebiyat: Mevlid, Muhammediye ve Envarü'l-âşikîn", *Osmanlıda İlm-i Tasavvuf*, Ed. Ercan Alkan, Osman Sacid Arı, İsar, İstanbul, 2018; Mustafa Arslan, "Tasavvuftaki Nûr-ı Muhammedî Anlayışının Bir Eski Türk Edebiyatı Metni olan Muhammediye'deki Tezahürleri", *Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu* (Adıyaman Üniversitesi), Tübitak, Adıyaman, 2009; Mustafa Arslan, "Söylem Mito ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz. Muhammed(sav) Tasavvuru -Muhammediye Örneği-", *Milel ve Nihal*, C:6, S:1, Ocak-Nisan 2009.

⁵⁴ Recep Gürkan Göktaş, "Yazıcıoğlu'nun Muhammediye'si Hakkında Bir Osmanlı Fetvası", *AÜİFD*, 58:1, 2017.

⁵⁵ Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye*, Ed. Elif Özcan Uğur, Dergâh, İstanbul, 2018.

5. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada veri toplama tekniklerinden doküman incelemesi kullanılmıştır.⁵⁶ Elde edilen veriler, nitel veri analizi yaklaşımlarından içerik analizi yöntemine göre kategorileştirilmiştir.⁵⁷ Muhammediye, hem tümevarım hem de tümdengelimci bir bakış açısıyla incelenmiştir. Öncelikle, bilgi/ilim, bilgi sahibi/âlim, öğretmen/egitimci, eğitim... vb. gibi eğitimsel konu ve kavramlara ilişkin kod listesi oluşturulmuş, ön okuma esnasında kod listesi taranmış, ayrıca kodlama listesinde olmadığı halde eserde yer alan ve eğitimle ilişkilendirilebilecek konu ve kavramlar, okuma esnasında listeye dâhil edilerek sonraki okumalarda bu kodlar da göz önünde bulundurulmuştur. Kodlamalar belirlendikten sonra temalar oluşturulmuş ve ilgili kodlar temalara yerleştirilmiştir.

Eser araştırmacı tarafından birkaç kez okunmuş ve temalara dâhil edilebilecek kodlar da ilgili temalara dâhil edilmiştir. Kodlamaların var olduğu beyitler, ilgili temalar altında toplandıktan sonra temalar literatüre dayalı olarak anlatılmış ve o temayı temsil eden bir ya da birkaç beyit okuyucuya örnek olarak sunulmuştur. İlgili başlık ya da yönteme ek bir bilgi yahut farklı bir boyut kazandıracak beyitler içerikte yer alırken, aynı mana veya yöntemi örnekleyen diğer beyitler verilmeyip dipnot olarak eklenmiştir.

İçerik analizinin geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla, ulaşılan kod ve temalar, hem araştırmacı tarafından farklı zamanlarda birkaç kez okunmak suretiyle, hem de alan uzmanı tarafından incelenerek kontrol edilmiş, nihayetinde kod ve temalar üzerinde ortak görüş sağlanmıştır.

Araştırmacıya kodlamaların listelenmesi, temaların oluşturulması, kod ve temaların düzenlenmesi aşamalarında yardımcı olabilecek NVivo 11 nitel veri analizi

⁵⁶ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 9. Baskı, Seçkin, 2013, Ankara, s.217-218.

⁵⁷ Yıldırım, Şimşek, *age*, s.259-260; Nuri Bilgin, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*, 3. Baskı, Siyasal, 2014, Ankara, s.1-2, 11-17, 19; Ali Balci, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*, 6. Baskı, Pegema, 2007, Ankara, s.184-187.

programından yararlanılmıştır. İçerik analizinde, Muhammediye'nin Amil elebioğlu tarafından Latin harflerine aktarılmış Muhammediye nüşhası esas alınmış, çalışmada örnek olarak verilen beyitlerin sonlarına bu nüşhada belirtilen beyit numaraları eklenmiştir. Ayrıca Sağlam Yayınevi tarafından sadeleştirilmiş olan Muhammediye nüşhasından ve çeşitli Osmanlıca sözlüklerinden de istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM: YAZICIOĞLU MEHMED VE MUHAMMEDİYE

Birinci bölümde Yazıcıoğlu Mehmed'in hayatı ve araştırmanın ana konusunu teşkil eden Muhammediye isimli eseri hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Üçüncü başlıkta ise eserin yazıldığı dönemde Osmanlı'daki örgün ve yaygın din eğitimi faaliyetleri incelenmiş ve bu faaliyetler içerisinde Muhammediye'nin durumu betimlenmiştir.

1.1.Yazıcıoğlu Mehmed'in Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri

Okuma ve ilim hevesini babasından alan, zamanının âlim ve tasavvuf ehlerinden Yazıcıoğlu Mehmed'in aslen nereli olduğu ve doğum tarihi belli değildir. Muhammediye'nin 8870. Beytinde Gelibolu'ya sonradan yerleştikleri ifade edilmektedir.⁵⁸ Şifahi rivayetler Yazıcıoğlu'nun Gelibolu'ya bağlı Evreşe beldesinde doğduğu yönündedir.⁵⁹

Özkırmılı, Yazıcıoğlu'nun Malkara köylerinden birinde doğduğunu, Çelebioğlu da şifahi rivayetlere göre bu köyün Evreşe ya da Kadıköy olduğunu belirtmiştir.⁶⁰ Bu iki köy daha önce Malkara'ya bağlı ve ayrıken şimdi ikisi de Evreşe beldesi içerisinde yer almakta olup Evreşe beldesi de Çanakkale'nin Gelibolu ilçesine bağlıdır.⁶¹ Yazıcıoğlu Ankara'da doğmuş olmasa bile ailesinin oradan geldiği, kendisinin de Gelibolu civarında bir yerde doğduğu tahmin edilmektedir.⁶²

⁵⁸ Necati Birinci, "Yazıcıoğlu Mehmed", *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Tercüman Gazetesi, İstanbul, 1985, s.201; Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.159;

Onun sevgisine edip tavattun

Gelibolı'da kılmıştım temekkün B: 8870

⁵⁹ Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, s.278; Çelebioğlu s.25,

⁶⁰ Atilla Özkırmılı, "Yazıcıoğlu Mehmed", *Türk Edebiyatı Tarihi (Ansiklopedik)*, Ed. Hasan Öztoprak, İnkılap, İstanbul, 2004, s.1336; Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.25.

⁶¹ <https://www.trakyanet.com/istatistikler/nufus/canakkale-belde-ve-koy-nufuslari.html> Evreşe beldesi isim listesinde, Kadıköy yer almasa da haritalarda ismi hala yer almaktadır ve Evreşe sınırları içerisinde dir. Harita için Bknz: <https://www.trakyanet.com/trakya/canakkale/gelibolu/evrese.html> E.T: 26.01.2020

⁶² Çelebioğlu, *age*, s.24-25.

Çelebioğlu'nun tahminine göre Yazıcıoğlu Mehmed seksen veya doksan yıllık bir ömür sürmüş, 855/1451 yılında Gelibolu'da vefat etmiştir.⁶³ Vefat tarihini 1452 ya da 1453 olarak veren rivayetler varsa da Çelebioğlu, kesin vefat tarihinin II. Murat'ın da vefat yılı olan 1451 olduğunu belirtmiştir.⁶⁴ Yazıcıoğlu Mehmed'in mezarı Gelibolu'nun dışında İstanbul yolu üzerindedir.⁶⁵ Yazıcıoğlu'nun gerek örnek şahsiyeti gerekse eseri Muhammediye'nin şöhretiyle Yazıcıoğlu'nun kabri, hürmet ve tazim görmüştür.⁶⁶ Halkın yanında padişahlar da kabre hürmet edip ziyarette bulunmuşlardır.⁶⁷

Yazıcıoğlu Mehmed ilk eğitimini ve ilim sevgisini babası Salih bin Süleyman'dan almış olmalıdır.⁶⁸ Salih bin Süleyman, devlet hizmetinde kâtip olarak çalışması sebebiyle Yazıcı Salih olarak da anılmaktadır. Salih bin Süleyman'ın adı bazı sonraki devir eserlerinde Selahaddin olarak geçse de bunun sebebi kendi eserinde Sâlihüddîn yerine vezin gereği Salhaddin yazmış olmasından kaynaklanmış olmalıdır.⁶⁹ Çelebioğlu, Salih isminin doğruluğunu Yazıcı Salih'in Şemsiyye isimli eserinde bulunan

“Yohsa nice söyleye değme hakîm

Haddi nedir Sâlih'in dünyada kim”⁷⁰

⁶³ Çelebioğlu, *Muhammediye*, 45; Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.91; Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.161; Özkırmımlı, “Yazıcıoğlu Mehmed”, s.1336; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, s.278; Fahir İz, Günay Kut, “XV. Yüzyıl Divan Nazım ve Nesri”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, C.II, Ötügen-Söğüt, İstanbul, 1985, s.153.

⁶⁴ Çelebioğlu, *Muhammediye*, 44; Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.22.

Öztürk, “Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları”, s.411'de, 855/1452'de vefat etti, demektedir.

⁶⁵ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.49; İz, Kut, *age*, s.153.

⁶⁶ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.50.

⁶⁷ Akkuş, *agt*, s.80-81, 133.

⁶⁸ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.25; Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.159.

⁶⁹ Yazıcı Salih'in ismini Selahaddin olarak veren bazı kaynaklar: İz, Kut, “XV. Yüzyıl Divan Nazım ve Nesri”, s.153; Abdurrahman Güzel, *Dini Tasavvufi Türk Edebiyatı*, Akçağ, Ankara, s.308.

Özkırmımlı, *age*, s.1336; Kocatürk, *age*, s.208.

⁷⁰ Yazıcı Salih, Şemsiyye, Nu: 2809, yk. 172³⁷den aktaran Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.19.

beytiyle ve Muhammediye’de de Salih olarak geçmesiyle delillendirmektedir.⁷¹ Bazı rivayetlerde Salih bin Süleyman’ın Ankaralı olduğu söylenmektedir.⁷² Çocuklarının ilk hocası olan Yazıcı Salih ilme önem veren, bilgili bir kimsedir.⁷³ Yazıcı Salih, 1408’de Şemsiyye (Melhame) isimli bir eser neşretmiştir. Eser Anadolu’da astroloji üzerine yazılan ilk Türkçe mesnevi olarak kabul edilmektedir. Başka eserlerinin varlığıyla ilgili rivayetler olsa da günümüze ulaşan herhangi bir eseri yoktur ve bu konuda kesin bir bilgi mevcut değildir.⁷⁴

Eğitim aldığı yıllarda en önemli medreselerin ve ilim adamlarının çok yakınında bulunan⁷⁵ Yazıcıoğlu’nun beyitlerinde ilk hocasının Zeyne’l-Arab, son hocanın ise Haydar-ı Hafî olduğu ifade edilmektedir.⁷⁶ Yazıcıoğlu Mehmed, ilmini ilerletmek için dönemin Osmanlı ulemasının ilim merkezlerinden olan İran ve Mısır’a gitmiş, dönüşünde kardeşi Ahmed Bican’la Gelibolu’ya yerleşmiştir.⁷⁷

Yazıcıoğlu Mehmed’in kardeşi Ahmed Bican da yazarın ilmî hayatında önemli bir konuma sahiptir. Yazıcıoğlu Mehmed’e kendinden geriye bir yadigâr bırakmasını tavsiye eden Ahmed Bican’ın, bu sözünü dikkate alan kardeşi Yazıcıoğlu Mehmed, onun

⁷¹ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s. 18-19. Salih olarak veren kaynaklardan bazıları: Atilla Batur, <https://islamansiklopedisi.org.tr/Yazici-Salih>; Mustafa Uzun, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yazicioglu-mehmed-efendi#1> E.T: 21.06.2019; Birinci, “Yazıcıoğlu Mehmed”, s.201.

⁷² Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.159; Birinci, age, s.201; <https://islamansiklopedisi.org.tr/Yazici-Salih> E.T: 26.01.2020; Muhammediye’nin ‘Ketebe’ kısmında yazar adını Muhammed bin Sâlih bin Süleyman şeklinde belirtmektedir.

⁷³ İz, Kut, “XV. Yüzyıl Divan Nazım ve Nesri”, s.153.

⁷⁴ Çelebioğlu Melhame ve Şemsiyye’nin bazı kaynaklarda farklı eserler gibi gösterilse de aslen ikisinin birbirini tamamlayan tek bir eser olduğunu; Batur da Melhame’nin Şemsiyye’nin bir parçası olduğunu belirtmiştir. Çelebioğlu, *Muhammediye*, s. 17, 23; Atilla Batur, “Yazıcı Salih”, DİA, TDV, C:43, İstanbul, 2013, s.360-361. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yazici-salih>, E.T: 26.01.2020.

⁷⁵ Dönmez, *Muhammediye’de İnsan-ı Kamil Düşüncesi*, s. 64.

⁷⁶ Hem üstadım Zeyne’l-arabdı
Kim içi dışı ilm ile edebdi
Çü himmet etti erdim ona ön ben
Eriştim Haydar-ı Hafî’ye son ben
Ara yerde çok ettim istifade
Hem ön son kim ki ettiyse ifade B: 8973-8975

⁷⁷ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, s.61; Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.26; Özkırımlı, “Yazıcıoğlu Mehmed”, s.1336; B:8880.

Ne denlü varsa dünyâda garâyib
Arab Fâris ilin Rûm’ı arayıp (B: 8880)

bu tavsiyesine uyup kitaplarını neşretmiştir.⁷⁸ Doğum tarihiyle ilgili bir kayda rastlanmayan Ahmed Bican, Yazıcıoğlu Mehmed'in küçük kardeşidir. Gelibolu'da doğmuştur. Devamlı oruç tutup çile çıkarmasından dolayı vücudu çok zayıfladığı için "Bican" (cansız) sıfatıyla ünlenmiştir.⁷⁹ Kitap neşri ve tercüme etmede birbirine güç veren tasavvuf ehli iki kardeş, birbirini teşvik etmiş yüzyıllarca etkisi sürececek eserlerin gün yüzüne çıkmasına vesile olmuşlardır.⁸⁰ Ahmed Bican halkın anlayacağı bir dil ve üslup kullanarak hakikat ve şeriatı anlatmayı, dünya ve ahiret sırlarını aşikâr etmeyi ve hayırla yâd edilmeyi murat etmiştir.⁸¹ Eserlerinden hareketle Arapça ve Farsça'yı iyi bildiği, temel İslami ilimlerde yetkin olduğu belirtilmektedir.⁸²

Yazıcıoğlu Mehmed'in ilmî hayatında etkisi olan diğer bir isim ise, dönemin en büyük mürşidi olan Hacı Bayram-ı Veli'dir. Yazıcıoğlu Mehmed ve kardeşi Ahmed, şeyhe intisab etmişlerdir.⁸³ Anadolu'nun "aktâb-ı erbaa"sından kabul edilen Hacı Bayram-ı Veli (ö. Ankara, 833/1430), Yazıcıoğlu'nun gözünde cihanın kutbu, cihanın şahıdır.⁸⁴ Aslında müderris olan Hacı Bayram'ın amacı eser vermektense ziyade 'kitâb-ı nâtık' yani insan yetiştirmektir.⁸⁵ Kurduğu Melamiyye-i Bayramiyye tarikatı bu amaca hizmet etmiştir.⁸⁶ Hacı Bayram'ın yanında olup sohbetinden istifade edenler, daha

⁷⁸ Karındaşım var idi adı Bîcân
Bana terğîb ederdi derdi ey cân
Bilirsin yok vefâsı rûzigârın
Ko senden sonra pes bir yâdigârın (B: 8875-8876)

⁷⁹ Amil Çelebioğlu, 'Ahmed Bican' <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-bican> E.T: 26.01.2020

⁸⁰ Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.16, 31.

⁸¹ Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.91-92;

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-bican> E.T: 26.01.2020

⁸² Eserleri: Acâibü'l-mahlûkât, Dürr-i Meknun, Kitabü'l-Münteha, Şemsiyye, Cevahirname, Envaru'l-Aşıkîn. Ahmed Bican'a atfedilen başka eser adları zikredilse de herhangi bir nüshası bulunmadığı için doğruluğu kesinleşmemiştir. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-bican> E.T: 26.01.2020; Dönmez, *Muhammediye'de İnsan-ı Kamil Düşüncesi*, s.63.

⁸³ İz, Kut, "XV. Yüzyıl Divan Nazım ve Nesri", s.153.

⁸⁴ B: 8790; <https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-bayram-i-veli> E.T: 26.01.2020; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2017, s.31

⁸⁵ Bilal Kemikli, "Türk Edebiyatının Anadolu'da Teşekkülü ve Gelişmesi", Türk-İslam Edebiyatı El Kitabı, Ed. Ali Yılmaz, Grafiker, Ankara, 2012, s.101; Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.160.

⁸⁶ Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.360.

sonraki asırlarda oluşacak tasavvufî düşünce ve zihniyetin temelinde önemli yer tutarlar. Dede Ömer Sikkîni, Akşemseddin, Eşrefoğlu Rumi, Hızır Dede, Mehmed ve Ahmed Yazıcıoğlu kardeşler bunlardan bazılarıdır.⁸⁷

Yazıcıoğlu Mehmed'in, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesi ve dinî ilimleri de öğrenip sonrasında bunları Megarib'te mezc etme niyeti ile eserini yazması bize iyi ve sistemli bir ilim tahsil ettiğini göstermektedir.⁸⁸ Kaynaklarda manevi ilimlerin yanında zahirî ilimleri de bilen Yazıcıoğlu'nun, zahiri ilimlere pek iltifat etmediği belirtilmektedir.⁸⁹

Yazıcıoğlu Mehmed halktan uzaklaşıp münzevi bir hayat yaşarken Gelibolulu âşıkların ondan bir eser yazmasını istemeleri de onu ilimde otorite kabul ettiklerini gösterir. Onların bu isteklerine karşı Yazıcıoğlu bu konuda çeşitli kitapların var olduğunu söyleyince, onlar içerisinde tefsir ve hadis ihtiva eden bir eser yazması hususunda ısrarcı olmuşlardır.⁹⁰ Buradan hareketle Yazıcıoğlu'nun -hem ilmi hem de yaşayışıyla- çevresi tarafından sevildiği ve yazarlık/şairlik yönünün de dönemindeki insanlar tarafından beğenildiği söylenebilir. Amacın sadece sanatlı şiirler yazarak bir eser inşa etmek olmadığı, eserini iman heyecanı, saf bir sevgi ve samimiyetle ördüğü ifade edilen⁹¹ Yazıcıoğlu Mehmed'in eseri kendi dönemini aşmış ve yüzyıllarca okunan ve sevilen bir eser olarak -etkisi azalarak da olsa- günümüze kadar gelmiştir.⁹²

⁸⁷ Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.90-91.

⁸⁸ Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.160; Birinci, "Yazıcıoğlu Mehmed", s.201.

⁸⁹ B: 4339; Aslantaş, *Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'si Üzerinde Dil Bilgisi Çalışması(41b-80a Yaprakları)*, s.6.

⁹⁰ B: 34-42.

⁹¹ Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlihi ve Tenkidi*, s.281; Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.168; Yılmaz, "Anadolu'da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler", s.202.

⁹² Dönmez, *Muhammediye'de İnsan-ı Kamil Düşüncesi*, s.3; Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.130; Yılmaz, agm, s.204.

Yazıcıoğlu Mehmed şeriata bağlı sünni bir tasavvuf ehlidir.⁹³ Yazıcıoğlu şeratsız tarikat ve hakikatın olmayacağını söyler.⁹⁴ Derviş tabiatlı olarak nitelenen Yazıcıoğlu, Hanefi mezhebine mensuptur.⁹⁵ Yazıcıoğlu Mehmed dervişliğine rağmen İslam'ın ruhuna aykırı bir yol almamış hayattan ve çevresinden tamamen kopmamıştır. İlme değer vermiş, öğrenmiş ve ilmini aktardığı eserler vererek insanları irşat etmeye çalışmıştır.⁹⁶

Yazıcıoğlu ölmeden evvel ölmek sırrına erişmek amacıyla çileye girmiştir. Çilehanesi, Gelibolu'da Namazgah yöresi Hamzakoyu sahillerinde büyük bir kayaya oyulmuş iki odacıktan oluşmaktadır. Gelibolu'da bir Yazıcıoğlu tekkesi vardır fakat Yazıcıoğlu'nun şeyh olduğu ya da müritlerinin olduğuyla ilgili bir delil bulunmamaktadır.⁹⁷ Çelebioğlu, şifahi rivayetlere göre harap olmuş tekke binasının, 1940'lı yıllarda satıldığını alan şahsın da tekkeden kalan kısımları da yıktırıldığını fakat tekkenin varlığı bilgisinin tarihî kayıtlarla sağlandığını belirtmiştir.⁹⁸

Eserleri

a. Megaribu'z-Zaman:

Hem Ahmed Bican'ın Envar'ül-Âşıkîn adlı eserine hem de Yazıcıoğlu'nun Muhammediye'sine kaynaklık eden eseridir, dili Arapçadır.⁹⁹ Eserin yazılış nedenlerinden en önemlisi Yazıcıoğlu'nun Hz. Muhammed (sav)'i rüyasında görmesidir.¹⁰⁰ Bir diğer sebep ise kardeşi Ahmed Bican'ın dünyaya kendinden geriye bir eser bırakması tavsiyesidir.¹⁰¹

⁹³ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.15,19,155; Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.169.

⁹⁴ B: 3298,3301; Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.155-156.

⁹⁵ Aslantaş, *Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'si Üzerinde Dil Bilgisi Çalışması(41b-80a Yaprakları)*, s.7; Hanefi mezhebinden oluşu B. 4462, 4769.

⁹⁶ Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.29.

⁹⁷ İz, Kut, "XV. Yüzyıl Divan Nazım ve Nesri", s.153; <https://islamansiklopedisi.org.tr/yazicioglu-mehmed-efendi>; E.T: 02.05.2018; Yazıcıoğlu'nun tekke hayatı yaşadığını fakat şeyhlik yapmadığını ifade eder.

⁹⁸ Çelebioğlu, s.161.

⁹⁹ B: 8884-8889.

¹⁰⁰ B: 43-68, 8767-8780; İz, Kut, age, s.153.

¹⁰¹ B: 8875-8877.

Yazıcıoğlu Mehmed eserini yazarken yazılmış tüm tefsir kitaplarını gözden geçirdiğini, hadisleri inceleyip kendi ifadesiyle cihanın başlangıcından sonuna kadar yazdığını belirtmektedir.¹⁰² Eserde başta Hz. Muhammed'in hayatı, mevcudat, âlemin düzeni, peygamberler, melekler, kıyamet ve Hakk'ın sözleri gibi konularından bahsedilir.¹⁰³

Eserin tam adı: “Megaribü’z-zaman li- gurubi’l-eşya fi’l-ayn ve’l-ıyan”dır. Müellif aynı esere diğer bir isim olarak “Hakayıku’l-mevcudat li-emcihi mecami’a’l-vücûdât” adını vermiştir.¹⁰⁴ Eser mevzu olarak beş vakit namaza işaret etmek üzere beş megârib’e ayrılmıştır.¹⁰⁵

Yazıcıoğlu Mehmed, Megârib’i Arapça yazdıktan sonra kardeşi Ahmed Bican’dan eseri Türkçe’ye çevirmesini istemiştir.¹⁰⁶ Kardeşi eseri nesren Türkçe’ye aktarmış ve içeriğine eklemelerde bulunmuştur.¹⁰⁷ Yazıcıoğlu’nun kendisi de Megâribü’z-zaman’ı nazmen Türkçe olarak yeniden yazmış ve eserine Muhammediye adını vermiştir.¹⁰⁸ Megarib, Muhammediye’ye benzer bir içerik sırası izlemiş, kâinatın yaratılışı, peygamberler, melekler, kıyamet ve makâm-ı a’lâda Hakk’ın sözlerini içeren beş bölümden meydana gelmiştir.¹⁰⁹ Megarib, Muhammediye ve Envar’ül- Aşıkîn’i

¹⁰² B: 8878-8881.

¹⁰³ Özkırmı, “Yazıcıoğlu Mehmed”, s.1336-1337; Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.171.

¹⁰⁴ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.170.

¹⁰⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/yazicioglu-mehmed-efendi> E.T: 26.01.2020; Yazıcıoğlu Mehmed, *Megâribü’z-Zaman*, Nu: 2081, yk. 4a.’dan aktaran, Çelebioğlu, *Muhammediye* s.171:

1. el-Magribu’l-evvel fi tertîbi’l-mevcûdât ve’n-nizâm
2. el-Magribu’s-sânî fi hitâbâtillâh ma’a’l-enbiyâe’l-ızâm
3. el-Magribu’s-sâlis kelimâtullâh ma’a’l- melâ’iketi’l-kirâm
4. el-Magribu’r-râbi hitâbâtullâh yevmü’l-kıyâm
5. el-Magribu’l-hâmis kelimâtullâh fi-a’le’l-makâm

¹⁰⁶ Mustafa Uzun, “Muhammediye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:30, İstanbul, 2005, s.586.

¹⁰⁷ Mustafa Uzun, “Envar’ul-Aşıkîn”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 11, İstanbul, 1995, s.258-260.

¹⁰⁸ B. 8882-8886.

¹⁰⁹ Mustafa Uzun, “Yazıcıoğlu Mehmed Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C.43, İstanbul, 2013, s.362-363. Çelebioğlu, *Megaribü’z-Zaman*’ın İstanbul Kütüphanelerinde 5 tam 5 eksik nüshasının bulunduğunu belirtmiştir. Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.168-169.

muhteva olarak kıyas eden Çelebioğlu, üç eserin aralarında pek büyük bir fark olmadığını, Muhammediye'nin Megârib'e daha yakın olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰

b. Şerhu'l-Fususul Hikem (Münteha):

Yazıcıoğlu Mehmed'in bu kitabı Muhiddin-i Arabi'nin Fususu'l-Hikem'inin şerhidir. Dili Arapça olan eser Ahmed Bican tarafından Münteha ismiyle Türkçe'ye tercüme edilmiştir.¹¹¹ 15. yüzyıl ortalarından bu yana Anadolu insanınca bilinen ve okunan bir eser olduğu ifade edilmektedir.¹¹² Çelebioğlu, Yazıcıoğlu'nun eserini vefatına yakın bir tarihte yazdığını ve muhtemelen bunun son eseri olduğunu ifade etmiştir.¹¹³

c. Muhammediye¹¹⁴.

Kaynaklarda Yazıcıoğlu'na nispet edilen bir Fatiha tefsirinin olduğu kaydı olsa da eser elimize ulaşmamıştır. Çelebioğlu, Yazıcıoğlu'nun bu eserlerinin dışında günümüze kalan mevcut bir eseri olmadığını, Fatiha tefsirinin yazılmasını makul gördüğünü bunun haricinde Evliya Çelebi'nin Yazıcıoğlu'nun bir saltukname yazdığı bilgisini vermesine karşı yazarın menakıbının olma ihtimalinin zayıf olduğunu söyler.¹¹⁵

1.2. Muhammediye ve Genel Özellikleri

15. yüzyıl dinî-tasavvufî edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan Muhammediye, 1449 (H.853) yılında yazılmıştır.¹¹⁶ Yazıcıoğlu Mehmed'in Megaribü'z-Zaman isimli eserinin Türkçe'ye çevirisi olan eser, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inden sonra en çok okunmuş eser olarak nitelenmektedir.¹¹⁷

¹¹⁰ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s. 170.

¹¹¹ Yılmaz, "Anadolu'da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler", s.196.

¹¹² Yılmaz, agm, s.196.

¹¹³ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.171-172.

¹¹⁴ Muhammediye eseri bir sonraki bölümde ayrıntılı anlatılacağı için burada sadece ismen zikredilmiştir.

¹¹⁵ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.172, Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.173.

¹¹⁶ İsen, Horata, "Tarihi Gelişim", s.80-81; Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.129;

Eger zabt etmek istersen tevârîh

Sekiz yüz elli üçündeydi târih (B: 8890-8891)

¹¹⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammediyye--yazicioglu> E.T: 26.01.2020; Birinci, "Yazıcıoğlu Mehmed", s.201.

Yazıldığı günden bu güne kadar en çok okunan kitaplar arasında sayılan eser, evlerde, camilerde, köy odaları ve kahvehanelerde, tekke, zaviye ve dergâhlarda, mektep ve medreselerde okunmuştur.¹¹⁸ Daha önce kendi tip ve hacminde eser bulunmayan Muhammediye'nin, yazımı sonrasında benzer eserler verilmesi de onun değerinin diğer bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.¹¹⁹

Muhammediye'nin müellif hattıyla olan aslının ilk sayfasında Yazıcıoğlu Mehmed “Kitab-ı Muhammediyye fi-na't-ı Seyyidi'l-alemin habibullahi'l-azam Ebi'l-Kasım Muhammedini'l-Mustafa” yazarak eserin isminin Muhammediye, türünün de na't olduğunu ifade etmiştir.¹²⁰ Eserin müellif tarafından yazılmış olan nüshası düzgün, okunaklı ve harekeli olup halen Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı kasasında muhafaza edilmektedir.¹²¹ Kahverengi cildin üzerine kaplanan eflatun rengi bez ciltle kaplanan kitabın, ciltleri eskimiş ve yıpranmış haldedir.

Çelebioğlu, Muhammediye'nin toplam beyit adedi için müellif nüshasında “Ebyat-ı cümle-i Muhammediye, 9028” ibaresi olsa da kendi yaptıkları sayımda bu

¹¹⁸ Akkuş, *agt*, s.92, 129, 131; Doğan, “Yaygın Din Eğitiminin Neliği”, s.239; Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.29.

¹¹⁹ Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.54.

¹²⁰ Yazıcıoğlu, 9006. Beyitte eserini Muhammediye diye isimlendirdiğini belirtmiştir.

¹²¹ Çelebioğlu'nun ifade ettiği gibi üzerinde 431/A kaydı bulunmaktadır. Fakat şuan kasada korunan eserler arasındadır. Çelebioğlu, eserin Sultan II. Abdulhamid Han tarafından yapılmış sedef kakmalı bir abanoz içerisinde muhafaza edildiğini bildirmiştir. Fakat eser 40x40cm ebatlarında açık yeşil bir kumaşa sarılıdır, çalışanlar II. Abdulhamid Han tarafından yapılmış muhafaza hakkında herhangi bir malumata sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir.

İlk sayfada eserin adının verilmesinin ardından Yazıcıoğlu'nun Muhammediye'nin mutad dışında Gelibolu'dan çıkarılmamasına dair vasiyeti yer alır. Daha önce müellifin türbesinde bulunan eser II. Dünya Savaşı tehlikesine karşı 1943 yılında Ankara'ya gönderilmiştir. Gelibolu halkı eserin aslının vasiyete uygun olarak Gelibolu'ya iadesini istemişlerdir. Eserin halen Ankara'da muhafaza edilmesi bu isteğin geri çevrildiğini göstermektedir. (Gelibolu eski Belediye başkanı Cihat BİNGÖL ve Geliboluluların Muhammediye nüshasını talep dilekçeleri http://old.geltag.com/databank.asp?text_id=701 E.T: 26.01.2020), Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.57.

adedin 9008 olduğunu aktarmaktadır.¹²² Şentürk ve Kartal'ın kitabında da beyit adedinin 9008 olduğu ifade edilmektedir.¹²³

Eser -Türk edebiyatında- en hacimli ilk manzum Türkçe siyer olarak kabul edilmektedir.¹²⁴ Edebiyatçılar eserde on iki değişik aruz kalıbının bir arada kullanılması ve uzun kalıpların ardından kısa kalıpların seçilmiş olmasının eserin başarılı olmasının sebeplerinden biri olduğunu söylemektedirler.¹²⁵ Yine eserde redif ve kafiye dikkat edilmiş olması ve ahenkli oluşu onun okunup dinlenmesini ve ezberinin yapılmasını kolaylaştırmıştır.¹²⁶ Zengin bir kafiye bilgisi ve hazinesine sahip olan Yazıcıoğlu'nun eserinde bazen kafiye noktasında eksiklere rastlansa da edebiyatçılara göre eserin tamamı göz önünde bulundurulduğunda bu durum önem arz etmemektedir.¹²⁷

Edebî sanatların hemen hepsinden yararlandığı ifade edilen eserde yazarın kendine özgü ifade tarzı, akıcı üslubu, okuyucuyla sohbet eder gibi sunumu ve okuru muhatap kabul etmesi, eserin geniş kitleleri etkileme sebeplerinden görülmektedir.¹²⁸ Hadis ilmi açısından ise içerisinde bulunan rivayetlerin yarısından çoğunun makbul rivayetlerden oluşması, eserin değerli kabul edilmesini sağlayan diğer bir durumdur.¹²⁹

¹²²Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.95; Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.166. Çelebioğlu'nun Makalesinde hataen 9028 yazılmış olmalıdır, diğer makale ve kitaplarındaki sayı 9008 olup cümle gidişatından da bu rakamın yanlış olduğu çıkarılabilir. İz, Kut, "XV. Yüzyıl Divan Nazım ve Nesri", s.153 ve Güzel, *Dini Tasavvufi Türk Edebiyatı*, s.308'de Amil çelebioğlunun eserinde 8766 olarak aktarıldığını ifade etmiş olmakla beraber böyle bir kayda rastlanmadı.

¹²³ Şentürk, Kartal, *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, s.205.

¹²⁴ Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.30; Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.53; Şentürk, Kartal, *age*, s.206; Arpağuş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.116.

¹²⁵ Şentürk, Kartal, *age*, s.205; Uzun, "Muhammediye", s.587.

¹²⁶ Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.129; Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.168.

¹²⁷ Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.167.

¹²⁸ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.119. Beraat-ı istihlal, hüsn-i tahlil, istiare, iştikak, müretteb, gayr-i müretteb, mecaz, mecaz-ı mürsel, mübalağa, müşakele, sehl-i mümteni, letafet, sihr-i helal, tarsi, tedric, telmih, tekrar, tenasüp, teşbih, teşhis, intak, tevriye, tezat Çelebioğlu'nun eserde bulunduğu Edebî Sanat örnekleridir. Ayrıntılı bilgi için Bknz: Çelebioğlu, *Muhammediye*, 119-125; Aslantaş, *Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'si Üzerinde Dil Bilgisi Çalışması*, s.7.

¹²⁹ Gümüş, "Muhammediye Adlı Manzum Eserdeki Hadislerin Tahric ve Değerlendirmesi", s. 130.

Yazarın eserde halk dilinin tabirleri ve atasözlerinden faydalanması, İslami temel ilkelerle yüksek tasavvufî felsefeyi çoğunlukla halkın anlayacağı şekilde açık ve anlaşılır, sade ve samimi bir dille okuyucuya aktarması sayesinde eser geniş kitlelere ulaşmış, en ücradaki insanlara bile ulaşan bu düşünceler halkın birlik ve beraberliğine katkı sağlamıştır.¹³⁰

Eserin özellikle hikâye, nasihat, münacat gibi halk diliyle yazılmış açık ve anlaşılır kısımları avamın, tasavvufî kelimeler barındıran anlaşılması daha güç kısımları ise havâsın dikkatini celbetmiştir.¹³¹ Muhammediye toplumun her kesimini etkilemesi sebebiyle, Osmanlı toplum zihniyetini oluşturan ve dinî-tasavvufî kültürlerini besleyen başucu kitaplarından biri olarak kabul edilmiştir.¹³²

Kocatürk'e göre Yazıcıoğlu eserini yazarken estetik bir gaye gütmemiş, saf bir sevgi ve iman heyecanı ile yazmıştır. Çelik ise şairin amacının, anlatılanların nazım yoluyla hafızada kalmasını sağlamak olduğunu söyler.¹³³ Kocatürk'ün aksine Köprülü, Yazıcıoğlu'nun eserinde sanat gayesi gözettiğini, eserini farklı vezin ve şekillerle ağır bir dille yazmış olduğunu söylemiştir.¹³⁴ Köprülü'nün görüşü bu konuda daha makul kabul edilebilir. Çünkü yazarın anlatmak istediği konuları güzel bir şekilde ve seçilmiş kelimelerle, kulağa hoş gelen bir tarzda sunduğu görülmektedir.

¹³⁰ Arpağuş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.129; Arslan, "Tasavvuftaki Nûr-ı Muhammedî Anlayışının Bir Eski Türk Edebiyatı Metni olan Muhammediye'deki Tezahürleri", s.89; İsen, Horata, "Tarihi Gelişim", s.80-81, 182; Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.92; Arslan, "Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed(sav) Tasavvuru –Muhammediye Örneği-", s.199; Çelik, "Hz. Peygamber Âşığı Bir şâir; Yazıcıoğlu Mehmed ve Muhammediye", s.56; Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.129; Zeki Salih Zengin, "Osmanlıdan Cumhuriyete Meslekî Din Eğitiminin Gelişimi", *Prof. Dr. Beyza Bilgin'e Armağan (Beyza Bilgin'de Din Eğitimi, Din Eğitiminde Beyza Bilgin)*, Ed. Mualla Selçuk, Cemal Tosun, Recai Doğan, Grafiker, Ankara, 2019, s.441-442; Uğur, "Ekberî Düşüncenin Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Edebiyat: Mevlid, Muhammediye ve Envarü'l-âşikîn", s.100; Yaşar Fersahoğlu, "Din Eğitimi ve Öğretiminde Bir İletişim Yöntemi Olarak Hikaye", *Ekev Akademi Dergisi*, Y:7, S:16, Yaz 2003, s.130.

¹³¹ Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, s.279; Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.182; Akkuş, *age*, s.61.

¹³² Akkuş, *agt*, s.130; Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.83-84.

¹³³ Kocatürk, *age*, s.281; Çelik, *agm*, s.56.

¹³⁴ Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.360.

Eser hem edebiyatçılar hem de halk tarafından hürmet görmüş ve takdir edilmiş, asırlarca okunmuştur.¹³⁵ Bazı yazarlar eseri, dilinin ağır olduğu gerekçesiyle eleştirmişler ve bu yüzden sadeleştirmişler, nesre çevirmişlerse de o eserler unutulmuş, Muhammediye ise okunmaya devam etmiştir.¹³⁶

16. yüzyıldan itibaren yazma nüshaları çoğalan eser, 1842 yılından itibaren eski harflerle onlarca kez basılmış sonrasında ise sadeleştirilip Latin harflere aktararak basımına devam edilmiştir.¹³⁷ Muhammediye, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i gibi sevilip, benimsenmiş ve eserin evlerde okunması bir adet haline gelmiştir.¹³⁸ Şifahi olarak daha fazla yayılan daha sade ve hacimsiz olan Mevlid'e göre daha az ezberlenmiş, daha fazla istinsah edilmiş, Mevlid'den sonra en çok okunan, basım noktasında ise ondan sonra en çok basımı yapılan eser olmuştur.¹³⁹

Agâh Güçlü tarafından 1969'da ve Abdulkadir Akçiçek tarafından 1984'te eserin Latin harfli baskıları yapılmıştır.¹⁴⁰ Bazı nüshalarda esere birkaç sayfalık menakıb-ı müellif kısmı eklenmiştir.¹⁴¹ 1971'de Çelebioğlu Muhammediye'nin müellif nüshasını esas alarak ve tespit ettiği diğer yazma ve matbu nüshalardan da faydalanarak eseri Latin harflerine çevirmiş, ilk kısmına geniş bir inceleme ekleyerek bunu doktora çalışması olarak sunmuştur.¹⁴² 1975'te Muhammediye "1001 Temel Eser"den biri olarak kabul

¹³⁵ Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, s.281.

¹³⁶ Kocatürk, *age*, s.281.

¹³⁷ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.172; Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.172; Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.29; Özege, *Katalog*, II, 898; IV, 1652'den aktaran <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammediye--yazicioglu> E. T: 26.01.2020; Göktaş, "Yazıcıoğlu'nun Muhammediye'si Hakkında Bir Osmanlı Fetvası", s.205.

¹³⁸ Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.129.

¹³⁹ Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.30; Çelik, "Hz. Peygamber Âşığı Bir şâir; Yazıcıoğlu Mehmed ve Muhammediye", s.54; Çelebioğlu, *Muhammediye*, s. 54-182, 203; Arslan, "Söylem Mito ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed(sav) Tasavvuru –Muhammediye Örneği-", s.203.

¹⁴⁰ Agâh Güçlü, *Muhammediye*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1969; Abdulkadir Akçiçek, *Muhammediye*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1984.

¹⁴¹ Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 172

¹⁴² Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye*, 4 Cilt, Tercüman, 1975.

edilip, Tercüman Gazetesi tarafından yayımlanmıştır. Çelebioğlu'nun, Muhammediye ve Yazıcıoğlu Mehmed'in hayatı, eserleri, ilmî ve tasavvufî yaşayışını da içeren eseri öğrencileri Nihat Öztoprak ve Sebahat Deniz tarafından ikinci kez yayımlanmıştır.¹⁴³ Çelebioğlu'nun eserinin son basımı Dergâh yayınları tarafından Kasım 2018'de yayımlanmıştır. Yazıcıoğlu, onun ailesi ve eserleri hakkında kaynaklardaki en doyurucu ve kapsamlı bilgiler bu eserde bulunmaktadır.¹⁴⁴

Çelebioğlu'nun eserinde Muhammediye'nin, İstanbul kütüphanelerinde toplamda elli sekiz tam, yedi eksik nüshasının bulunduğu belirtilmektedir. Bunlardan başka Anadolu kütüphanelerinde otuzdan fazla, Kahire, Londra, Çek Cumhuriyeti, Avusturya, Slovakya ve Vatikan kütüphanelerinde onu aşkın nüsha tespit edildiği belirtilmiştir.¹⁴⁵ Öztürk, Anadolu'da yaklaşık 110 yazma Muhammediye nüshası bulunduğunu, ayrıca 1842-1912 yılları arasında bazen aynı bazen farklı matbaalar tarafından 30 küsur eski harfli basıma ulaştığını bildirmiştir.¹⁴⁶ Veriler eserin -1842-1912 tarihleri arasında- iki buçuk yıldan daha az bir süre içerisinde tekrar basıldığı, dolayısıyla okunduğu ve okuyucu tarafından talep edildiği anlamına gelmektedir. Uğur ise, Muhammediye'nin 400 civarında nüshasını tespit etmiştir.¹⁴⁷ İstanbul kütüphanelerinde tespit edilen matbu nüshalar ise İstanbul ve Kazan'da basılmış olup on üç tanedir.¹⁴⁸ Kaynaklarda matbu nüshaların nesih hattıyla yazılmış olup Kazan baskıları hariç baskıların harekeli oldukları belirtilmiştir.¹⁴⁹

¹⁴³ Amil Çelebioğlu, *Muhammediye*, 2 Cilt, MEB, İstanbul, 1996.

¹⁴⁴ Amil Çelebioğlu, *Muhammediye*, Ed. Elif Özcan Uğur, Dergâh, İstanbul, 2018.

¹⁴⁵ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.60-76; Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.32.

¹⁴⁶ Öztürk, "Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları", s.411.

¹⁴⁷ Uğur, "Ekberî Düşüncenin Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Edebiyat: Mevlid, Muhammediye ve Envarü'l-âşîkîn", s.86.

¹⁴⁸ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.76-77.

¹⁴⁹ Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.172.

Eser Anadolu, Balkanlar, Maveraünnehir, Kazan'da, Kırım Türkleri ve Başkırtlar, Kafkaslar tarafından sevilerek okunmuş, ezberlenmiş, halkın tefeül yaptığı bir eser haline gelmiş, neredeyse her eve girmiştir.¹⁵⁰ Okunması bazen kişiler bazen de vakıflar tarafından desteklenmiş olan eser, halkın din eğitime katkı sunmuş, ortak bir İslami kültürün oluşmasına ve korunmasına katkıda bulunmuştur.¹⁵¹ Uğur, Evliya Çelebi'nin Muhammediye'nin sadece yazılarak değil, halk tarafından ezberlenerek de yayıldığını söylediğini, belirtmiştir.¹⁵² Kendi vatanı dışında da büyük bir üne kavuşan Muhammediye, Alaeddin Musannifek tarafından Farsça'ya çevrilmiş, nazireleri yazılmış, esere benzer tip ve nitelikte eserler oluşturulmuş ve farklı müelliflerce şerh edilmiştir.¹⁵³

¹⁵⁰ Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, 2010, s.98, 117; Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.28-29; Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.173; Çelik, "Hz. Peygamber Âşığı Bir şâir; Yazıcıoğlu Mehmed ve Muhammediye", s.54.

¹⁵¹ Mefail Hızlı, "Arşiv Belgelerine Göre Osmanlılarda Peygamber Sevgisi", *Diyanet İlmî Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed –Özel Sayı- 2*. Baskı, Ankara, 2003, s.524; Uğur, "Ekberî Düşüncenin Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Edebiyat: Mevlid, Muhammediye ve Envarü'l-âşikîn", s.86; Dönmez, *Muhammediye'de İnsan-ı Kamil Düşüncesi*, s.2; Akkuş, *agt*, s.11, 59, 81, 130 Yılmaz, "Anadolu'da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler", s.100; Bilal Kemikli, "Türk Edebiyatının Anadolu'da Teşekkülü ve Gelişmesi", s.112.

¹⁵² Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini), Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, C:9, s. 41'den aktaran Uğur, *agt*, s.86.

¹⁵³ Akkuş, *agt*, s.114-117, 133-134, 189; Gibb'den(s.406) aktaran Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.30-31.

Öztürk, "Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları", s.442'de XVII. Yüzyıl eserlerinden Ahmediye'nin konu ve anlatım tarzı olarak Muhammediye ile benzer olduğunu belirtmiştir.

Muhammediye'nin nazireleri:

- İlmî Mehmed Efendi'nin Manzume-i Akaid'i ,
- Yusuf'u Biçare'nin Muhammediye naziresi,
- Kadı Mahmud bin Muhammed Tanrıvermiş'in Mahmudiyesi,
- Abdurrahim Fedai'nin Kaside-i Nuniyesi.

Muhammediye Tipindeki Eserler

- Mehmed'in Manzum Siretün-Nebi Tercümesi
- Amasyalı Münîrî İbrâhîm Çelebi'nin Siyer-i Nebi'si
- Zühdi Efendinin Nazmü's-Siyer
- İbrahim bin Mehmed Kazım'ın Siyer-i Nebi'si
- Abdurrahman'ın Siyer'ün-Nebi'si

Muhammediye Şerhleri:

- Esiri Mehmed Yusuf'un Muhammediye'yi sadeleştirerek nesre çevirdiği Esiri Mehmed Efendi Şerhi,
- Bursalı İsmail Hakkı'nın Ferahu'r-Ruh'u,
- Mustafa Utku'un Ferahu'r-Ruh/Muhammediye Şerhi(Mustafa Utku ve öğrencilerinin yazdığı eser, Bursevi'nin şerhinin Türkiye Türkçesine aktarımıdır. 10 ciltten oluşan eser 2010 yılında tamamlanarak okuyucuya sunulmuştur.)

Anadolu’da dinî hayatı besleyen eserlerden biri olan Muhammediye farklı boyutlarda, resimli ve resimsiz halde defalarca basılmıştır.¹⁵⁴ Eserin bazı nüshaları nesih hattıyla yazılarak tezhip sanatıyla süslenmiştir. İstanbul’da İranlı yayıncılar eserin kaçak basımını yapmış, bunun önüne geçilmesi için bazı baskıların ilk sayfalarına kayıtlar konulmuştur. Cennet, cehennem, arş, kürsü, livaü’l-hamd, Mekke, Medine, Kâbe ve Mescid-i Nebevi’nin resmedilmesi eseri dinî halk resimciliği açısından da önem verilen bir eser haline getirmiştir.¹⁵⁵

Güncel Muhammediye Baskıları:

- Âmil Çelebioğlu’nun eseri manzum haliyle Latin harflerine çevirdiği, yazarın hayatı ve eserle ilgili geniş bilgi birikimini yansıttığı Muhammediye, Elif Özcan Uğur editörlüğünde en son Kasım 2018’de 1000 adet basılmıştır.¹⁵⁶
 - Şevket Gürel tarafından tashih ve kontrolü yapılan, günümüz Türkçesine ve düz yazıya dönüştürülen Muhammediye en son Mart 2012’de 1000 adet basılmıştır.¹⁵⁷
- Muhammediye üzerine yapılan nazire ve şerhlerle birlikte yazma nüshalarının çokluğu ve matbu nüshalarının defalarca basılmış olması, terekelerdeki kitapların ilk sıralarında yer alması, onun yaygın olarak bilinen ve kabul gören bir kitap olduğunu

- Abdülvehhab Öztürk’ün Muhammediye-İsmail Hakkı Bursevi Şerhi ile- isimli eseri(Muhammediye, İsmail Hakkı Bursevi’nin -Ferahu’r-Ruh şerhi ile-, Hazırlayan: Abdülvehhab Öztürk, Çelik Yayınevi, 2013 İstanbul).

Ayrıntılı bilgi için Bknz: Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.174; Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.183-186-196; Mehmet Sait Çalka, “Yazıcıoğlu Mehmed’in Muhammediye’sine Yazılmış Bir Nazire: Yüsf Bin Sultan Şah’ın Muhammediye’si”, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, Y:4, S:8, Bahar 2018; Yılmaz, “Anadolu’da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler”, s.202.

¹⁵⁴ Yılmaz, agm, s.100; Özkırmı, “Yazıcıoğlu Mehmed”, s.1337; Ayrıca basım tarihleri için bakınız:

<https://islamansiklopedisi.org.tr/yazicioglu-mehmed-efendi>; E.T: 26.06.2019;

<https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammediyye--yazicioglu> E.T: 26.06.2019.

¹⁵⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammediyye--yazicioglu> E.T: 10.05.2019; Arpaguş, “Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı”, s.73.

¹⁵⁶ Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye*, Ed. Elif Özcan Uğur, Dergâh, İstanbul, 2018.

28.01.2020’de Dergâh yayınları ile yapılan yazışmada eserin 1000 adet basımının olduğu fakat satış hakkında net bir bilgi verilemediği belirtilmiştir.

¹⁵⁷ Muhammediye, Yazıcıoğlu Muhammed, Tashih ve kontrol: Şevket Gürel, Sağlam Yayınevi, 2012, İstanbul.

28.01.2020 tarihinde Sağlam Yayınevi ile yapılan görüşmede basılan kitap adedinin 1000 olduğu satılan adet hakkında bilgiye ulaşılamayacağı belirtilmiştir.

göstermektedir.¹⁵⁸ Yazıcıoğlu'nun eserinin ne kadar geniş bir etki alanı olduğunu kesin hatlarla çizmek mümkün değildir. Fakat esere nazireler yazılması, şerhler yapılması, öncesinde olmadığı halde Muhammediye yazıldıktan sonra benzer tipte ve hacimde eserler verilmesi, 1449'da yazılmış olan eserin günümüzde bile basımının yapıyor oluşu onun önemini anlatmak için kâfi olmalıdır.¹⁵⁹

Hemen her devirde Yazıcıoğlu'na methiyeler yazılmış olması, Muhammediye'den sonra eser yazan bazı yazarların kendi güvenilirliklerini sağlamak için Yazıcıoğlu'nun eserine atıf yaparak delillendirmeleri, eserin müellif nüshasının günümüze kadar ulaşması, Gelibolu halkının eserin Gelibolu'ya iadesi için çaba harcaması, Yazıcıoğlu'nun türbesinin bir ziyaretgâh olması, eserin günümüz yazarlarının hayat ve hatıratlarında yer etmiş olması, halen okunuyor oluşu, günümüzde yazarın hayatının belgesel tarzı videolarla anlatılması, yazarla ilgili anma programları düzenlenmesi, kitabın tanıtımının yapılması ve okunması için insanların teşvik edilmesi, yazara ve esere verilen değeri göstermektedir.¹⁶⁰ Bu değer diğer bir delili de yazara ve

¹⁵⁸ Arpağuş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.126; Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adli Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.110.

¹⁵⁹ Örnekler için Bknz: Uğur, "Ekberî Düşüncenin Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Edebiyat: Mevlid, Muhammediye ve Envarü'l-âşikîn", s. 87-88.

¹⁶⁰ Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.174; Uğur, agm, s.87-88; <https://www.youtube.com/watch?v=jUUHjArtIlg> Y.T: 15.07.2020, E.T: 20.07.2020; http://old.geltag.com/databank.asp?text_id=701, 10.11.2019, E.T: 01.04.2020; <https://www.youtube.com/watch?v=jYMBaX0galY>, Y.T: 26.02.2020, E.T: 01.04.2020; Akkuş, agt, s.80-82; Nihad Sami Banarlı, *Yahya Kemal Beyatlı Hatıralar*, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1960, İstanbul, s.24-25; Beşir Ayvazoğlu, "Benim Güzel Kütüphanelerim", <http://www.nihayet.com/genel/benim-guzel-kutuphanelerim-besir-ayvazoglu/> E. T: 29.02.2020; Beşir Ayvazoğlu, "Kitap Sevgisinden Kara Sevdaya", *Kitapname*, Taşkoprü Anadolu Lisesi, Mart 2010, Y:4, S:4, s.37; Ethem Cebecioğlu vd., "Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay ile Söyleşi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S:22, Y:9(2008), s.395-399; Ali Hüsrevoğlu, "Çanakkale Şehitleri İçin... Gecikmiş Bir Yazı", *Altınoluk Dergisi*, Mayıs 2000, S:171, s.36; Ahmet Muhtar Büyükcınar ile Mülakat... "İnsanlar Yaşama Sanatını Bilmiyorlar", *Altınoluk Dergisi*, S:141, Kasım 1997, s.9; https://www.youtube.com/watch?v=amtXJ_FyptA Y.T: 08.12.2019, E.T:02.04.2020; Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.29-31, 480; Yılmaz, "Anadolu'da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler", s.204; Çog, *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihçiliği (1908-1918)*, s.107; <https://www.youtube.com/watch?v=ZakXEuaUZDA> Y.T: 25.02.2012, E.T:02.04.2020; <https://www.youtube.com/watch?v=ZVz2Uvb4GG4> Y.T: 06.09.2012, E.T:02.04.2020; <https://www.yenibursa.com/kultur-sanat/muhammediye-yazari-yazicizade-mehmet-efendi-bursada-anildi-h10843.html> E.T: 10.11.2019; <https://www.dunyabizim.com/kitap/hz-peygamberi-sas-en-guzel-anlatan-kitap-h32709.html> Y.T: 29.09.2019; <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/huseyin-ozturk/muhammediye-ve-envarul-asikin-29609.html> Y. T: 02.09.2019;

esere atfedilen menkıbevi hikâyelerdir.¹⁶¹ Bütün bunlar bize eserin ne kadar sevildiği, okunduğu ve tesir sahasının ne denli geniş olduğunu göstermektedir.

1.3.Muhammediye'nin Yazıldığı Dönemde Osmanlı'da Din Eğitimi ve Din

Eğitimi Faaliyetleri İçerisinde Muhammediye'nin Konumu

Muhammediye'nin yazıldığı dönem ve bu dönemin özelliklerini bilmek eseri değerli kılan etkenleri anlamak açısından önemlidir. Osmanlı'nın kuruluşundan Tanzimat'a kadar olan süreçte eğitim yapılanması, yani örgün ve yaygın eğitimde büyük bir farklılık olmadığı gibi eğitim kurumları ve yollarının da değişmediği görülmektedir.¹⁶²

<http://www.konyayenigun.com/kultur-sanat/yazicizde-mehmet-efendi-ve-muhammediyesi-h85432.html> Y. T: 12.07.2014; <http://www.tyb.org.tr/ramazanda-muhammediye-okumak-16025yy.htm> Y. T: 09.07.2014; <https://www.dunyabizim.com/kitabi-meshur-kendisi-mestur-6-sfi-resimleri,11514.html>; E.T: 10.11.2019; <https://www.dunyabulteni.net/kultur-sanat/osmanli-toplumunda-en-cok-okunan-10-kitap-h445994.html> Y. T: 29. 07.2019; <https://www.karar.com/hayat-haberleri/bu-listede-yalnizca-en-iyiler-var-1075116#>, Y. T: 30.12.2018; <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/920785-klasiklerimiz>, Y. T: 12.02.2014, <http://dergi.altinoluk.com/index2.php#sayfa=yillar&MakaleNo=d125s024m1> E. T: 23.01.2018; <http://www.08haber.com/haberGoster.php?hid=5669> E.T: 23.01.2018; <http://www.konyayenigun.com/kultur-sanat/yazicizde-mehmet-efendi-ve-muhammediyesi-h85432.html>; E.T: 23.01.2018; <http://www.zehirliok.net/node/736> E.T: 23.01.2018; <http://www.ahmetsahin.org/makaledetay.asp?id=899> E.T: 23.01.2018; <http://www.malkara.bel.tr/malkara/malkara-da-tarihi-ve-edebi-kisilikler/yazicioglu-mehmet-ve-ahmet-bican> E.T: 23.01.2018; http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=16008 E.T: 23.01.2018; <http://www.sonpeygamber.info/muhammediye-nin-kultur-tarihimizdeki-konumuna-ve-muhtevasinadair> E.T: 20.12.2019.

¹⁶¹ Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.360; Arpaş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.29; Arpaş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s 128.

Menkıbe örnekleri: 1.

(https://www.sabah.com.tr/yazarlar/uluc/2004/09/08/gelibolu_harikalar_kasabasi, Y. T: 08 Eylül 2004, E. T: 26.01.2020) Kitab-ı Muhammediye'nin bir de anekdotu var. Mehmet İrdesel'in yöreyi çok iyi anlatan kitabında okudum... Yazıcıoğlu eserini bitirdiğinde, onay için İstanbul'a, Şeyhülislam'a yollar.. Kuryeye de bir mühürlü mektup verip der ki, "Şeyhülislam kitabım hakkında konuşursa, bu zarfı ona ver.." Şeyhülislam kitabı alınca kuryeye "Gelibolu sahil şehridir. Burada çok balık yenir. Çok balık yiyen kişinin de akli noksan olur.." der. Kurye hemen koynundan mühürlü zarfı çıkarır. Şeyhülislam mührü kırar, açar ve okur.. "Vallahi balık yemedim.." Şeyhülislam Yazıcıoğlu Mehmet'in nasıl bir keramet sahibi olduğunu o anda anlar ve kitabı saygı ile onaylar..);

Çelebioğlu, *Muhammediye*, s. 87.

2. Yazıcıoğlu Mehmed'in melekleri görebilmesi:

<https://defter-i-ussak.blogspot.com/2017/05/yazcoglu-mehmed-efendinin-gordugu.html?q=yaz%C4%B1c%C4%B1o%C4%9Flu> E. T: 26.01.2020;

<https://www.youtube.com/watch?v=c1GZ2ByDBeA> E. T: 26.01.2020.

3. Kağıdın yanması, Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.86-87.

4. Kitapta var olan iptal çizgilerinin kimse tarafından okunamayıp Y. Mehmed ve Hz. Peygamber tarafından okunabileceği rivayeti. Çelebioğlu, *Muhammediye*,s.85

¹⁶² Konu hakkında daha geniş bilgi için Bknz: Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.3-300.

Tanzimat dönemiyle eğitimde değişme ve yenileşme süreci söz konusu olmuştur. Bu sebeple bu başlıkta, eserin yazıldığı dönemde din eğitimi nasıldı ve halk, dinî bilgiye nasıl ulaşıyordu soruları yanıtlanmış, başka bir ifadeyle eserin yazıldığı ve okunduğu ilk zaman diliminde din eğitiminin nasıl olduğu betimlenmiştir.

Osmanlı'nın kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar var olan örgün eğitim kurumları sıbyan mektepleri, medreseler ve saray mekteplerinden oluşmaktaydı.¹⁶³

Sıbyan mektepleri, 5-6 yaşlarındaki kız ve erkek çocuklarının gittiği eğitim kurumlarıydı.¹⁶⁴ Eğitim kademesinin ilk basamağını oluşturan ve ilkökul seviyesinde eğitim-öğretim veren Sıbyan mekteplerinde öğrencilere, Kur'an'ın anlamı verilmeden Kur'an'ı yüzünden okuma öğretilir, yine anlamı öğretilmeksizin sure ve hadisler Arapça olarak ezberletilirdi.¹⁶⁵ Bunun yanında bazı temel dinî bilgiler ve uygulamalar, Türkçe olarak öğretilmekteydi.¹⁶⁶ Mekteplerde yazı dersi bulunmasına rağmen bu yazıdan kasıt yazmanın öğretimi değil, Kur'an metinlerinin doğru olarak kopyalanmasını ifade etmekteydi.¹⁶⁷ Bu mektepler hemen hemen her mahalle ve köyde bulunmaktaydı.¹⁶⁸

Sıbyan mektebinden sonra ise medrese eğitimi gelmekte ve medrese eğitimi orta ve yüksek eğitim derecelerini içermekteydi.¹⁶⁹ Medreselerde, sıbyan mektebini bitirenler yahut en az sıbyan mektebi derecesinde özel öğrenim görmüş, dinî ve hukukî bilgi

¹⁶³ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, s.107.

¹⁶⁴ Sıbyan mekteplerine vakfiyelerde Daruttalim, Mektep, Mektephane, Muallimhane, Darülm, halk arasında ise Sıbyan yahut Mahalle mektebi denilmekteydi. Akyüz, *age*, s.88-89; Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.5; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.82.

¹⁶⁵ Muhammed Ali Yazıbaşı, "Klasik Osmanlı Döneminden Cumhuriyet'e Osmanlı'da Ahlâk Eğitim ve Öğretimi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C:3, S:4, 2014, s.764; Ergin, *age*, s.5; Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", s.415; Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.4; Bilgin, Selçuk, *age*, s.41; Beyza Bilgin, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Ankara, 1980, s.27.

¹⁶⁶ Doğan, *age*, s.415; Akyüz, *age*, s.89-90; Bilgin, Selçuk, *age*, s.6.

¹⁶⁷ Ergin, *age*, s.86; Doğan, *age*, s.414.

¹⁶⁸ Akyüz, *age*, s.88.

¹⁶⁹ Abdulkadir Kılıç, "Osmanlı'dan Günümüze Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi", *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, Ed. Muhammed Koçak, C:II, Eğitim Bilimleri, Ankara, 2016, s.337; Zeki Salih Zengin, "Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, Ed. Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, Gündüz, 2. Baskı, Ankara, 2012, s.29.

edinmek isteyen erkek öğrenciler okuyabilmekteydi.¹⁷⁰ Halkın eğitim gördüğü bu kurumlarda eğitimde kullanılan kitaplar ve eğitim dili Arapça olmakla beraber sözlü anlatımda Türkçe'den de yararlanılıyordu.¹⁷¹ Medreselerde ilerleme sınıf geçme sistemi şeklinde değil, ilim dili olan Arapça ile yazılmış belli kitapların okunmasına bağlı olarak kaydedilmekteydi.¹⁷² Medreselerin öğretim programlarında nakli ilimler olarak adlandırılan Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam gibi din ilimleri ve bu ilimlerin öğrenilip anlaşılması için gerekli olan alet ilimleri - Arapça, Mantık, Matematik ve Fen ilimleri- yer almaktaydı.¹⁷³

Medreselerde eğitim yapılırken anlatım, soru-cevap ve tartışma yöntemleri kullanılır, eğitim ezbere dayanırdı.¹⁷⁴ Öğrenci dersi önce hocasıyla okur, sonra defalarca tekrar ederdi. Öğrenci kendi öğrenme ve ezber kabiliyetine göre ilerleme kaydederdi.¹⁷⁵

Saray Mektepleri, saraydaki çocukları, sarayda çalışacak kişileri, memurları, askerleri ve devlet adamlarını yetiştirmekteydi.¹⁷⁶ Saray mekteplerinden Şehzadegan Mektebi, halk için olan sıbyan mektepleri gibi, tahsilin ilk basamağını oluşturmaktaydı. Enderun Mektebinde medreselerdeki gibi dinî ilimler bulunmakla birlikte seviye ve içerik olarak medreselerden daha üstündü.¹⁷⁷

Osmanlıdaki örgün din eğitimi incelendiğinde, medreseler dışında halkın -tam manasıyla- doyurucu bir din eğitimi alamadığı sonucuna varılmaktadır. Genel olarak dönemin eğitim yöntemleri anlatım, soru-cevap yöntemlerine dayanmakta, öğrenimde

¹⁷⁰ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, s.69; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.5.

¹⁷¹ Ergin, *age*, s.3, 111, 375; Zengin, "Osmanlıdan Cumhuriyete Meslekî Din Eğitiminin Gelişimi", s.440-441; *age*, s.62, 70.

¹⁷² Akyüz, *age*, s.67; Zengin, "Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi", s.29; Ergin, *age*, s.97 .

¹⁷³ Zengin, "Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi", s.29-30; Akyüz, ise ilimlerin sınıflandırılmasını farklı olarak şu şekilde vermektedir: "Dini-hukuki bilimler(tefsir, hadis, fıkıh, kelam), müspet bilimler(felsefe, matematik, heyet), alet bilimleri(sarf, nahiv, mantık, belagat, maani, bedi, inşa)." Akyüz, *age*, s.62.

¹⁷⁴ Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", s.411; Akyüz, *age*, s.68; Zengin, "Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi", s.29.

¹⁷⁵ Akyüz, *age*, s.90.

¹⁷⁶ Ergin, *age*, s.5; Doğan, *agm*, s.415.

¹⁷⁷ Ergin, *age*, s.15-16; Doğan, *agm*, s.417.

ezber ön plana çıkmaktadır.¹⁷⁸ Din eğitiminde Kur'an'ın anlaşılmasından daha çok lafızlarının öğrenilmesi ön plandadır. Bu durumun, dinin tam manasıyla anlaşılıp hayata geçirilmesini zorlaştıracığı aşikârdır.

Sıbyan mekteplerinde ise yaş aralığına uygun bir eğitimden söz edilememektedir. Buradaki eğitimin Kur'an'ı sadece yüzünden okunması ve ibadetlerin nasıl yapılacağı üzerine oluşu, öğrencilerin dinin özünü anlaması ve hayatı anlamlandırması için yetersiz kalacaktır.¹⁷⁹ 4-9 yaş arasında bulunan yani duygusal öğrenme çağında bulunan çocuklar için oyun ve etkinliklerle, sevgi temelli bir din eğitiminin yapılması ve çocukların sorularının özenle ve anlayacakları şekilde cevaplandırılması gerekmektedir.¹⁸⁰

Medreselerdeki ilim tahsili, ileri düzeye varsa da buralara imkânı, yeteneği olan erkek talebeler devam edebilmekte, saray mekteplerinden ise sadece üst zümreye mensup kişiler yararlanabilmekteydi. Buradan hareketle halkın örgün eğitimden yeteri kadar din eğitimi alamadığı, ihtiyacı olan dinî bilgiye ulaşamadığı sonucuna varılabilir. Halkın, bu eksikliği bir şekilde kapatma ihtiyacında olduğu ve bu ihtiyacını evlerde, kahvehanelerde, tekke, zaviyelerde kısacası uygun bulunduğu mekânlarda, farklı yollarla gidermeye çalıştığı söylenebilir.¹⁸¹ Halkın kullandığı bu yollar hem otodidakt yetişmeye hem de halk eğitimine katkı sağlamıştır.¹⁸²

Yaygın din eğitimi, örgün eğitim kurumlarında verilen din eğitiminin dışında, her yaştan dinî bilgi edinmek isteyenlerin özellikle de yetişkinlerin bu ihtiyaçlarını karşılamak, dinî bilgilerini artırmak, din hakkındaki eksik ve hatalı bilgileri gidermek,

¹⁷⁸ Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.5; Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", s.411; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, s.68; Zengin, "Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi", s.29.

¹⁷⁹ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.29; Bilgin, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, s.13.

¹⁸⁰ Bilgin, Selçuk, *age*, s.68-73.

¹⁸¹ Akyüz, *age*, s.107-110; Doğan, "Yaygın Din Eğitimi Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış", s.262.

¹⁸² Akyüz, *age* s.107; Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.214; Arslan, "Tasavvuftaki Nûr-ı Muhammedî Anlayışının Bir Eski Türk Edebiyatı Metni olan Muhammediye'deki Tezahürleri", s.89.

dinî uygulamaların nasıl ifa edileceğini öğretmek, din anlayışlarını geliştirmek ve hayatlarının dinî boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak amacıyla verilen planlı ve amaçlı din eğitimidir.¹⁸³ Yaygın din eğitimi, farklı kurum, kuruluş ve kişiler tarafından farklı zaman, mekân, yaş, tahsil seviyesi ve cinsiyet ayırt edilmeksizin sunulabilen bir eğitimidir.¹⁸⁴ Doğan, yaygın din eğitiminin amacını “kısaca İslam'ın öngördüğü vasıflarla insan yetiştirmek” olarak özetlemiştir.¹⁸⁵ İnsanlık tarihi kadar eski olan yaygın din eğitimi, İslam dini açısından Hz. Muhammed'e gelen vahiyle başlar. Türklerin İslam'ı öğrenmeleri de yaygın din eğitimi vasıtasıyla olmuştur.¹⁸⁶

Doğan, yaygın din eğitiminin önemini şu şekilde ifade etmektedir: “Yaygın din eğitimi, halkı din konusunda bilgilendirmede çok önemli bir işleve sahiptir. Topluma, dinî inancın ve ibadetlerin sağlıklı kanalize edilmesinde, dinî sapmaların önüne geçilmesinde yaygın din eğitiminin önemli bir fonksiyonu vardır. Dinin teori ve pratiğini birlikte yürütme imkânına sahip olan yaygın din eğitimi, dinî ibadetlerin yerine getirilmesinde gerekli olan dinî bilgiler yanında topluma genel kültür verme işlevini de üstlenmektedir.”¹⁸⁷

Osmanlı devletinde “geniş halk kesimlerinin asıl bilgilenme ve yetişme yöntemi sözlü kültüre dayanıyordu.”¹⁸⁸ Halk çeşitli eğitim mekânlarında aktarılan bilgileri dinleyerek bilgi edinmekteydi. Yaygın din eğitimine etki eden mekânlar ve o dönemde bilgi edinme vasıtaları hakkında ise özetle şu bilgiler verilebilir:

¹⁸³ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegema, 3. Baskı, Ankara, 2005, s.190; Doğan, “Yaygın Din Eğitiminin Neliği”, s.240; Recai Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, AÜİFD, C: 39, s.494.

¹⁸⁴ Muhammet Döner, *Yaygın Din Eğitiminde Hutbelerin Rolü*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2004, s.8; Mehmet Bulut, *Diyanet İşleri Başkanlığının Yaygın Din Eğitimideki Yeri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997, s.20.

¹⁸⁵ Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, s.494.

¹⁸⁶ Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.29-41; Mehmet Bulut, “Yaygın Din Eğitimi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 29(3), 1993, Temmuz-Ağustos-Eylül, s.4.

¹⁸⁷ Doğan, “Yaygın Din Eğitimi Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış”, s.261.

¹⁸⁸ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, s.107.

İslam'ın ilk ve en temel öğretim yeri olan cami ve mescitler -ilk dönemlerde olduğu gibi sonraki dönemlerde de- ibadet mekânı olmalarının yanında dinin temel konuları olan iman, ibadet ve ahlak eğitiminin verildiği, toplu eğitim merkezleri olarak işlev görmüşlerdir.¹⁸⁹ Müslümanların cuma namazına daha fazla özen göstermelerinin gerekliliği, namaz kılmak için beş vakit camiye devam eden cemaatin imam, vaiz ve hatiplerle buluşması, halkın din eğitimi alması açısından önemli bir etken olmuştur.¹⁹⁰ Camilerde verilen hutbeler ve vaazlar yaygın din eğitiminin en önemli vasıtalarıdır.¹⁹¹

Osmanlı devleti döneminde hutbeler, 1922 yılına kadar halkın büyük çoğunluğu anlamadığı halde Arapça olarak okunmuş, hutbelerde şekle dikkat edilmiş ve sadece hutbenin orta kısmında okunan hadisler her hafta değiştirilmek suretiyle cemaate sunulmuştur.¹⁹² Hutbeler, Arapça olmaları sebebiyle halk tarafından anlaşılammış, uzun yıllar ve nesiller boyunca hutbeler vasıtasıyla verilmek istenen mesajlar/öğütler halka iletilmemiştir.¹⁹³ Bu durumun eksikliğini giderilmesi için “Kürsü Şeyhliği” ya da “Cuma Vaizliği” olarak isimlendirilen bir uygulama başlatılmış, bu uygulamayla hutbede verilmek istenen mesajlar halkın dili ile halka tekrar anlatılmıştır.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.15; Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.3;Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, s.491.

¹⁹⁰ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, s.79; Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, s.491.

¹⁹¹ Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, s.492; Doğan, “Yaygın Din Eğitimi Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış”, s.262.

¹⁹² Bilgin, Selçuk, *age* s.14; Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, s.499; Zeki Salih Zengin, “Osmanlılar Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:17, S:1, 2008, s.386; Zengin, “Osmanlıdan Cumhuriyete Meslekî Din Eğitiminin Gelişimi”, s.441.

¹⁹³ Nesimi Yazıcı, “Osmanlı Son Döneminden Cumhuriyete Hutbelerimiz Üzerine Bazı Düşünceler”, *AÜİFD Özel Sayı(Cumhuriyetin 75. Yıldönümüne Armağan)*, 1999 s.211; Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, 499,515; Zengin, “Osmanlılar Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler”, s.387.

¹⁹⁴ Bilgin, *age*, s.15; Zengin, “Osmanlılar Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler”, s.389; Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, s.499; Doğan, “Yaygın Din Eğitimi Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış”, s.264.

Cuma günleri Cuma namazı öncesinde, Ramazan ayında teravîh öncesinde vb. dinî özelliğe sahip günlerde yapılan vaazlar yaygın din eğitimi açısından çok önemlidir.¹⁹⁵ Ayrıca din âlimleri, cami ve mescitlerde, belirli gün ve gecelerde, ders halkaları vasıtasıyla da halka din eğitimi yapmışlardır.¹⁹⁶ Bir diğer önemli din eğitimi faaliyeti ise “cerre çıkmak”tır. “Cerre çıkmak” Medrese öğrencilerinin Recep, Şaban ve Ramazan aylarında, ülkenin dört bir yanına dağılmaları, en küçük köylere kadar gidip öğrendikleri bilgileri aktarmaları ve tatbik etmeleridir.¹⁹⁷

İnsanlara musiki, raks, beden vb. eğitimlerle birlikte dini-ahlakî eğitim vermeyi amaçlayan tekke, zaviye ve dergâhlar da Osmanlı döneminde yaygın din eğitimine katkıda bulunan önemli mekânlardır.¹⁹⁸ Yetişkin eğitiminde tamamlayıcı olarak rol almışlardır.¹⁹⁹ Selçuklu ve Osmanlı döneminde kurulmuş olan vakıfların bazıları da din eğitimine katkı sunmayı amaçlamışlardır.²⁰⁰ Esnaf topluluğu olan ahilik de mensuplarını ahlaki olarak geliştirmeyi gaye edinmiş bir yaygın din eğitimi kurumudur. Bu mekânların dışında Osmanlı halkı, evleri, kahvehaneleri, kütüphane, sahaf ve kitapçıları özetle insanların toplanabilecekleri her yeri dinî bilgi edinilen mekânlar olarak değerlendirmiştir.²⁰¹ Bazı bilgili kadınlar, çocuk ve kadınlara evlerinde Kur’an okumayı öğretmişler, kahvehanelerde bilgili kişiler ve halk toplanmışlar, aralarında bilgili olanların bilgilerinden istifade etmişlerdir. Kahvehaneler bundan dolayı “mekteb-i irfan” olarak da isimlendirilmiştir.²⁰²

¹⁹⁵ Doğan, “Yaygın Din Eğitimi Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış”, s.262.

¹⁹⁶ Bulut, *Diyanet İşleri Başkanlığının Yaygın Din Eğitimindeki Yeri*, s.90; Doğan, “Yaygın Din Eğitimi Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış”, s.264.

¹⁹⁷ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, s.80; Doğan, “Yaygın Din Eğitimi Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış”, s.264; Mehmet Bulut, “Osmanlı Devletinde Dini Teşkilatlanma ve Yaygın Din Eğitimi”, *Diyanet İlmî Dergi*, C:35, S:2, 1999, s.112.

¹⁹⁸ Doğan, “Yaygın Din Eğitiminin Neliği”, s.238.

¹⁹⁹ Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.6.

²⁰⁰ Doğan, “Yaygın Din Eğitiminin Neliği”, s.238-239.

²⁰¹ Öymen, Dağ, *İslam Eğitim Tarihi*, MEB, Ankara, 1974’den aktaran Bilgin, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, s.27.

²⁰² Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, s.94, 110.

Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye isimli eseri tarihî kaynaklara göre medreselerde, mekteplerde ve -şu ana kadar bahsedilen- yaygın eğitimin yapıldığı her yerde okunmuş, anlatılmış, din eğitiminin önemli bilgi kaynakları arasında yer almıştır.²⁰³ Osmanlı döneminde, ev sohbetlerinde ve kadınların kendi aralarında düzenlediği okuma toplantılarında en fazla okunan eserlerden biri olarak nitelenen Muhammediye, bu mekânların yanında köy odalarında, kahvehanelerde, panayırlarda, sınır kalelerinde cami, tekke, dergâh ve zaviyelerde muhafaza edilmiş, okunup dinlenilmiştir.²⁰⁴ Ayrıca cerre giden öğrencilerin teravîh namazı sonrasında cemaate okuduğu ve vaizlerin yararlandığı vaaz kaynaklarından biri olmuştur.²⁰⁵

Muhammediye; okuma yazma bilen-bilmeyen, kadın-erkek, halktan aydın zümreye kadar farklı yaş ve özellikteki insanlara, sözlü ve yazılı kültür vasıtasıyla ulaştırılmış, hem sözlü hem yazılı kültür için kaynaklık teşkil etmiştir.²⁰⁶ Bu bilgiler bize Muhammediye'nin muhatap kitlesinin genişliği dolayısıyla din eğitimi açısından etki sahasını göstermektedir.

Osmanlıdan günümüze, popülerliğini yitirmeyen dinî kitaplar arasında sayılan Muhammediye musiki araştırmacılarına göre XV. yüzyılda bestelenmiş, XVII. yüzyıldan

²⁰³ Yılmaz, "Anadolu'da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler", s.193. Kaynaklarda medreselerde okunduğuna dair bilgiler yer almış olsa da, medrese ders ve kitaplarının yer aldığı kaynaklarda kitap ismi geçmemektedir. Eserin ders ya da kayıt dışı olarak okunması ihtimal dâhilindedir.

Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.29; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.360; Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.62,129; Uzun, "Muhammediye", s.587; Yılmaz, agm, s.202; Arslan, "Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed(sav) Tasavvuru –Muhammediye Örneği-", s.199; Çalka, "Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'sinde Dinî ve Edebî Kaynaklar", s. 34; Yılmaz, agm, s.202.

²⁰⁴ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, s.109; Doğan, "Yaygın Din Eğitiminin Neliği", s.239; Akkuş, agt, s.73, 92, 117, 130; Öztürk, "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", s.138; Doğan, "Yaygın Din Eğitiminin Neliği", s.239; Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, s.345; Öztürk, "Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları", s.402; Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.83-89; Arslan, agm, s.199.

²⁰⁵ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri(Toplum Hayatı)*, İstanbul, 1995, s.78-79'ten aktaran Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.88; Doğan, "Yaygın Din Eğitimi Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış", s.269; Zengin, "Osmanlıdan Cumhuriyete Meslekî Din Eğitiminin Gelişimi", s.442;

<https://islamansiklopedisi.org.tr/envarul-asikin>, E. T: 20.02.2020.

²⁰⁶ Akkuş, agt, s.11, 130; <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#11-dini-teskilat-ve-gorevli> E. T: 27.02.2020; Arslan, agm, s.199.

sonra mevlidi besteli okuyan mevlithanlar gibi Muhammediye’yi okuyan Muhammediyehanlar kayıtlarda yer almıştır.²⁰⁷ Muhammediyehanlar cami ve tekkelerde Muhammediye’yi okumuşlar.²⁰⁸ Muhammediye’de Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in şehit edilmesini anlatan Kerbela mersiyesi, en eski muharremiye örneklerinden olmuştur.²⁰⁹ Bu mersiye, Muhammediyehanlar tarafından muharrem törenlerinde okunmuş, hatta XIX. yüzyılın sonlarında Meclis-i Meşayih bu törenlerde sadece Yazıcıoğlu’nun Muharremiye’sinin okunmasına dair bir karar almıştır.²¹⁰ Kerbela mersiyesi Hatib Zakiri Hasan Efendi (ö.1623) tarafından Nühüft makamında bestelenmiş, senelerce saraydan halka geniş bir sahada icra edilmiştir.²¹¹ Ayrıca Akkuş, günümüzde de Muhammediye’nin bazı bölümlerinin hüseyini makamda okunduğunu belirtmektedir.²¹² Eserin, farklı tarikat ve tekke çevrelerince ve farklı tekke ve tarikatlara mensup ünlü musikişinaslarca ve toplumun çeşitli kesimlerince okunmuş olması, eserin tarikatlar üstü bir nitelikte olduğunu göstermektedir.²¹³ Bunlar göz önünde bulundurulduğunda, eserin tekke ve tarikatlar için birleştirici bir rol oynadığı, farklı tarikatlara mensup kişileri ortak paydada buluşturarak, mezhepler üstü bir din eğitimi faaliyetinde bulunduğu,²¹⁴ dolayısıyla da

²⁰⁷ Harman, “Yazıcıoğlu Mehmed’in Muhammediye’sinde Yer Alan Cennet ve Cehennem Tasvirleri”, s.109; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.360.

²⁰⁸ Muhammediyehan örnekleri için Bknz: Uzun, “Muhammediye”, s.587; Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.29; Özkırımlı, “Yazıcıoğlu Mehmed”, s.1336-1337; Yılmaz, “Anadolu’da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler”, s.202.

Muhammediyehanlık bazen babadan oğula geçen bir uygulama olmuş, bu uygulamada okuyucunun vefatı halinde ailesinin mağduriyet görmemesi amaçlanmıştır. Bknz: Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.94,131.

²⁰⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammediyye--yazicioglu> E.T: 26.01.2020; Muharremiye:”Türk edebiyatında Kerbelâ Vakasını anlatan mersiyelerle bunların bestelenmiş şekillerinin ve yeni yılı tebrik için yazılmış şiirlerin genel adıdır.” <https://islamansiklopedisi.org.tr/muharremiyye> E.T: 26.01.2020

²¹⁰ Akkuş, *agt*, s.132.

²¹¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/mersiye#4-musiki>; <https://islamansiklopedisi.org.tr/muharremiyye>; <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yalcincetinkaya/muharrem-msiksi-2040384> E. T: 26.07.2019; Sema Hançer, <https://www.youtube.com/watch?v=ABHBSujM40>, Gelibolu’dan Medine’ye Muhammediye Belgeseli, prodüksiyon Flycamedia Erdal Tunç Yönetmen Ferdi Erkişi, 2015. E. T: 26.01.2020.

²¹² Akkuş, *agt*, s.110.

²¹³ Akkuş, *agt*, s.97, 110. Bektaşî, Mevlevî, Celvetiye ve Halidiye gibi birçok tarikatta okunmuştur. Ayrıntılı bilgi için Bknz: Akkuş, *agt*, s.133.

²¹⁴ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s.130-131; Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.73-74.

toplumda ortak bir din kültürü oluşturarak milli birlik ve beraberliğe katkı sağladığı söylenebilir.

Osmanlı toplumunda, Muhammediye okunması amacıyla vakıflar kurulmuş, bu vakıfların ilk örneklerine XVI. yüzyılda rastlanmıştır.²¹⁵ Benzer tarzda vakıflar yoluyla okutulan eserler arasında Muhammediye ilk sırayı almıştır. Hayırseverlerin bazısı paralarının bazısı da mülklerinin bir kısmını, eserin okunması için bağışlamışlardır.²¹⁶ Eser, okuyanlara maddi gelir sağlanmış, -eserin okunması için- İstanbul'daki bazı selatin camilerde ve hemen hemen tüm cami ve tekkelerde vazife tayinleri yapılabilmektedir.²¹⁷

Anadolu'da Muhammediye'nin muhatap kitlesi halk, saray erkânı ve tasavvuf erbabı olmuş, eser edebî kaynaklarda halk ve saray edebiyatının birleşme noktası olarak tavsif edilmiştir.²¹⁸ Anadolu dışında ise eser, Müslüman Türk toplulukları arasında okunmuştur.²¹⁹ Yazıldığı dönemi tarihsel olarak aşan ve yüzyıllarca okunan eser, kaynaklara göre okunduğu geniş coğrafyada insanların ortak bir dinî kültür oluşturmasında ve ahlaki yönden gelişmelerinde önemli bir rol üstlenmiştir.²²⁰ Özetle, eser; Osmanlı toplumunda din eğitiminin temel eserlerinden biri olmuş, matbaanın icadından önce, -kitapların insanlar arasında çok yaygın olmadığı dönemlerde- önemli bir eğitim aracı işlevi görmüştür.²²¹

İnsanlara Hz. Muhammed'i anlatma yani -kitap vasıtasıyla- din eğitimi verme amacıyla yazılan eserin yüzyıllarca geniş bir sahada, halktan saraya kadar her kesimden

²¹⁵ Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.131.

²¹⁶ Akkuş, agt, s.92.

²¹⁷ Akkuş, agt, s. 97-99,131-132.

²¹⁸ Akkuş, agt s.11, 133

²¹⁹ Akkuş, agt, s.11.

²²⁰ Dönmez, *Muhammediye'de İnsan-ı Kamil Düşüncesi*, s.2-3; Akkuş, agt, s.11, 59, 81, 130; Gümüş, *"Muhammediye"*, s.11; Arslan, "Tasavvuftaki Nûr-ı Muhammedî Anlayışının Bir Eski Türk Edebiyatı Metni olan Muhammediye'deki Tezahürleri", s.89; Çalka, "Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'sinde Dinî ve Edebî Kaynaklar", s.34; Seyhan, "Muhammediye Ve Envârü'l-Âşikîn'de Ortaya Konulan Peygamber Tasavvurları Üzerine Bir Değerlendirme", s.215.

²²¹ Yılmaz, "Anadolu'da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler", s.202; Akkuş, agt, s.129; Arslan, "Söylem Mitoz ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed(sav) Tasavvuru –Muhammediye Örneği-", s.193, 199.

insanlarca okunmuş olduğu tarihî kaynaklarda belirtilmektedir. Buradan hareketle eserin, onu okuyan ve dinleyenlerin dinî düşünce ve inanç yapılarını etkilemiş olduğu söylenebilir. Nitekim bu düşünceyi tarihî ve edebî kaynaklar da desteklemektedir.²²²

²²² Arpağuş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.214-215; Öztürk, “Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları”, s.412; Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.11; Dönmez, *Muhammediye’de İnsan-ı Kamil Düşüncesi*, s.3; Onat, “Bilgi, Bilim ve Yöntem”, s.14.

İKİNCİ BÖLÜM: MUHAMMEDİYE’NİN EĞİTSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

İkinci bölümde eserin eğitsel özellikleri ve muhtevasının incelenmesi amaçlanmaktadır. Eserin yazılış amacı, muhtevası ve kaynakları, eğitsel özellikleri ve daha etkili olmasını sağlayan eğitimsel unsurlar, eserde bulunan beyitlerin incelenmesi sonucunda ulaşılan eğitimsel ve eğitimle ilişkilendirilebilecek kavramlar ve bu kavramlara yüklenen anlamlar, ilme verilen önem, ilim sahibi kişilere verilen değer ve onlara yapılan uyarılar betimlenmeye çalışılmıştır. Son kısımda ise eserin beyitlerinden yola çıkılarak Hz. Muhammed örneğinde öğretmen özelliklerinin neler olduğu günümüz öğretmen özellikleriyle ilişkilendirilerek yazılmıştır.

2.1. Muhammediye’nin Yazılış Amacı, Muhtevası ve Kaynakları

Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammediye’yi yazma sürecini anlatırken eserin yazımına sebep olan üç amilden söz etmektedir. Bunların ilki kardeşi Ahmed Bican’ın kendisinden geriye bir eser bırakması tavsiyesidir. Bu durumu yazar beyitlerde şöyle ifade etmektedir:

Karındaşım var idi adı Bîcân

Bana tergîb ederdi derdi ey cân

Bilirsin yok vefâsı rûzigârın

Ko senden sonra pes bir yâdigârın (B:8875-8876)

Beyitlerde yazarın kendisini eseriyle ölümsüz kılma arzusunun, kitabın yazımı için bir sebep olduğu ifade edilmektedir. Devam eden beyitlerde ise yazar, kitabın içeriğini oluştururken var olan tüm tefsir kitaplarından, hadislerin tamamından ve İhya’dan istifade ettiğini ve dönemin ilim merkezlerinden öğrendikleriyle âlemin

başlangıcından sonuna kadar olan süreci eserinde yazdığını ifade etmektedir.²²³ Kısaca yazar edindiği tüm bilgi birikimini, eseriyle okuyucuya ilettiğini belirtmektedir.²²⁴

Muhammediye'nin yazılmasına diğer bir sebep ise Gelibolulu âşıkların gelip kendisinden Hz. Muhammed'in sıfatlarını anlatan bir kitap yazmasını istemeleridir. Beyitlerde bu durum şöyle anlatılmaktadır:

Dediler kim niçin kılmazsın ey dost

Resûlün vasfını âlemde büşrâ

İşittiniz nice türlü haberler

Husûsâ sîreler oldu müserrâ

Düzülmüştür nice mevlîd kitâbı

Yazılmıştır nice evsâf-ı kübrâ

Bilinmiştir denilmiştir okunmuş

Anılmıştır kamu kübrâ ve sugrâ

Dediler nakl-i tefsîr olsa bize

Hadîs olsa kim oldur ilm-i ahrâ (B: 34, 37-41.)

Benzer nitelikte eserler olmasına rağmen Gelibolulu âşıklar, talep ettikleri eserin diğerlerinden farklı olarak hadis ve tefsir ihtiva eder nitelikte olmasını istemişlerdir. Hz. Muhammed(sav)'in hayatını tamamıyla ayet, hadis, tefsir ve sünnete dayalı anlatan bir eserin yazılması isteği, Müslümanlar için içeriği sağlam ve güvenilir olan bir bilgi edinme çabası olarak değerlendirilebilir. Buna paralel olarak kaynaklarda -Yazıcıoğlu Mehmed'in eserini yazdığı yılları da içine alan- Osmanlı'nın kuruluş döneminde özellikle

²²³ B: 8882-8886. Beyitlerde kitap ismi olarak Megarib verilmektedir. Yazıcıoğlu Mehmed'in Arapça olarak yazdığı ve ilmi birikimini aktardığı Megaribü'z-Zaman'ı Yazıcıoğlu Mehmed nazmen Türkçe'ye çevirerek eserine Muhammediye ismini vermiştir. Kardeşi Ahmed Bican'dan da eserini Türkçe'ye çevirmesini istemiştir. Ahmed Bican da eseri neşren Türkçe'ye aktarmış ve esere Envarü'l-Aşıkîn adını vermiştir. Sonuç olarak bu üç eserin de Yazıcıoğlu kardeşlerin dini bilgi birikimlerini aktardıkları, kitapları vasıtasıyla okuyucuya din eğitimi verdikleri söylenebilir.

²²⁴ B: 8878-8881.

halkın dilinde yazılmış dinî kitaplara ihtiyaç olduğu ifade edilmekte, Yazıcıoğlu kardeşlerin eserlerinin bu ihtiyaca cevap veren nitelik taşıdıkları belirtilmektedir.²²⁵ Günümüzde de birey ve toplumun, ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik olarak içerik seçimi, iyi bir öğretimin sağlanması için dikkat edilmesi gereken bir durum olarak ifade edilmektedir.²²⁶

Yazıcıoğlu Mehmed'i eserini yazmaya teşvik eden diğer ve kendince en önemli sebep ise rüyasında Hz. Muhammed(sav)'i görmesi ve ona kendisinin sözlerini ve kemâlâtını, hikmeti ve mucizelerini ümmete aşikâr etmesi ve mevlidini yenilemesini buyurmasıdır.²²⁷

Kitabın yazılmasının ilk sebebine bakıldığında yazarın kendi açısından amaçladığı bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. Bu da ölümsüz olmak, kendisinden geriye bir eser bırakmaktır. Yazar bu eserle edindiği bilgi birikimini –kendi vefat etse de- kitabı vasıtasıyla insanlara ulaştırmakta, döneminin bilgi ve anlayışını da yansıtmaktadır. İkinci sebep ise çevresindeki insanların -toplumda var olan bir ihtiyacın karşılanmasına yönelik-, Kur'an ve sünnete dayalı olarak Hz. Muhammed'in hayatının anlatılması isteklerinin cevaplanmasıdır.

Beyitlerde verilen ilk ve ikinci sebebin sonucu olarak kitabın yazılmasındaki genel amacın; insanlara dini bilgi aktarmak, -tanımlardan da hareketle- insanlara din eğitimi vermek olduğu yahut yazarın -kılavuz kitap niteliğinde yazdığı- eseri vasıtasıyla insanlara din eğitimi verdiği söylenebilir. Çeşitli kaynaklarda da eserin gayesinin din eğitimi olduğu ve bu eğitimde Hz. Muhammed'in rol model olarak sunulduğu belirtilmektedir.²²⁸

²²⁵ Arpağuş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.13, 128.

²²⁶ İbrahim Yaşar Kazu, "İçeriğin Belirlenmesi", *Öğretimde Planlama Uygulama Değerlendirme*, Ed. Mehmet Gürol, 2. Baskı, Üniversite Kitabevi, Elazığ, 2004, s.56; Semra Güven, "Program Geliştirme", *Öğretimde Planlama Uygulama Değerlendirme*, Ed. Mehmet Gürol, 2. Baskı, Üniversite Kitabevi, Elazığ, 2004, s.11.

²²⁷ B: 43-68; 8767-8780; Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.163.

²²⁸ Dönmez, *Muhammediye'de İnsan-ı Kamil Düşüncesi*, s.9-10; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, s.123; Arpağuş, "Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı", s.69.

Arpaguş halk için yazılmış Muhammediye vb. eserlerin amacını ve esere yansımaları şu şekilde anlatmaktadır: “Muhatap kitle halk olduğundan bu tür eserlerle yapılmak istenen salt İslami bilgiyi sunmak değil, kitlenin dinî bilgiyi dolayısıyla dinî eğitimi almalarını temin etmektir. Bundan dolayı müelliflerin, konuların anlatımı sırasında muhtemel yorumlardan birini tercih edip onu tek gerçek olarak ortaya koydukları ve diğer görüşlere şiddetle karşı çıktıkları müşahede edilmektedir.”²²⁹

Üçüncü sebep olan rüyanın ise yazarın eserini yazarken onu teşvik ettiği ve yazma işini artık ilahi bir emir olarak aldığı düşünülebilir. Gündüz, divan şairlerinin/yazarlarının benzer içerikli rüyalar gördüklerini, bu rüyalarda genellikle Hz. Muhammed yahut manevi bir şahsın onlardan bir eser yazmalarını istediğini ve bu rüyaların onlar için bir ilham kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca şairlerin rüya öncesinde kararsız ve neyle meşgul olacaklarını bilmez bir haldeyken sonrasında yazılması istenen eseri yazmaya kararlı, istekli ve faydalı bir eser yazabilecekleri inancına sahip olduklarını belirtmektedir.²³⁰

Türk kültüründe rüyanın gerçekten yaşanmış olduğu düşüncesinin varlığı, Hz. Muhammed’in kendisini rüyada görenin gerçekte de görmüş olacağını bildiren hadisi gibi nedenler insanların rüyaya verdikleri önemin artmasında etkili olmuştur. Sonuç olarak, - İslam bilgi kaynakları arasında yer almamasına rağmen- rüya, yazar için ilahi bir mesaj/emir ve onay/ayrıcılık, okuyucu için ise onay almış/doğrulanmış Allah tarafından ilham edilmiş ve önem verilmesi/okunması gereken bir eser olarak algılandığı için, bu tarz eserlere ve yazarlarına okuyucu tarafından daha çok değer verildiği söylenebilir.²³¹

²²⁹ Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.46.

²³⁰ Erol Gündüz, “Divan ve Halk Edebiyatı Sanatçılarına İlham Kaynağı Olan Rüya”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:22, 2009, s.187-188, 190.

²³¹Gündüz, “agm”, s.190, 200-201; Buhari, Tabir, 10; İbrahim Paçacı, “Rüyâ’nın Delil Değeri ve İstihâre”, *Dini Araştırmalar*, Ocak-Haziran 2016, C: 19, S: 48, s.113; M. Raşit Akpınar, “Nübüvvetin Sınırları ve Hz. Peygamber’in Rüyada Görülmesinin Teşri Değeri”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:35, 2017, s.10; Hayati Yılmaz, “Peygamberimizi Rüyada Görmek: -Mahiyeti ve Bilgi Değeri-”, *Usul*, S:32, 2019, s.12, 26; Ayşe Gültekin, “Rüya, Keşf Ve İlhama Dayalı Olarak Yapılan Yorumlar ve

Muhammediye açısından ifade edilirse, eser Hz. Muhammed (sav) tarafından doğruluğu onaylanmış ve Hz. Muhammed'in isteği/emri üzerine yazılmıştır²³². Ayrıca yine Yazıcıoğlu tarafından rüyada görülen Hacı Bayram Veli, bu eseri “dünyada misli olmayan bir Türkçe eser” olarak nitelendirmiş ve kıyamet kopana dek bu eserin bir benzerinin gelmeyeceğini söylemiştir.²³³ Buradan hareketle hem Peygamber hem manevi bir şahsiyet olan Hacı Bayram'ın rüyada görülmüş olması, Türk Müslüman toplulukları arasında yazara ve esere verilen değerin ve okunma oranının artmasının sebeplerinden biri olarak görülebilir. Ayrıca Yazıcıoğlu'nun -Muhammediye'nin yazımında- rüyaya yaptığı vurgu sebebiyle din eğitiminde Hz. Muhammed'i rüyada görmenin bir motif olarak kullanımının yaygınlaşmasında etkili olduğu söylenebilir.

İnsanlara din eğitimi vermeyi gaye edinen Muhammediye'nin yazarı Yazıcıoğlu Mehmed'in insanlara yüz yüze bir eğitim vermediğinden bahsedilmişti. Esere bakıldığında yazarın beyitlerinde gel, işit, dinle... gibi kullanımlarla, okuyucuyla yüz yüzeymiş gibi hitap ettiği görülmektedir:

İşit bârî bu esrârın beyânından diyem biraz

Seninle çünkü ma'nîde biliştik düştük ehl-i râz (B: 8385)

Beyitlerde geçen hitaplarla birlikte bazen okuyucuya iltifat edildiği²³⁴, bazen anlatılacak konunun ne olduğu, bazen okuyucunun sözde sorularla yönlendirildiği görülmektedir.²³⁵ Okurun muhatap kabul edilmesinin ve karşısındaymış gibi konuların

Günümüze Yansımaları”, *İslam ve Yorum Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*, C:1, Yayına Hazırlayan: Fikret Kahraman, Malatya İlahiyat Vakfı, 2017, s.233, 235, 241; Hasan Kızıldağ, Ariflerin Menkıbeleri'nde Rüya Ve İşlevsel Yansımaları, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, S: 57, Kasım 2017, s.613-614; Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.6.

²³² B: 43-68; 8767-8780.

Ben onun nice beyân edem kemâlâtın velî
Emr kılmıştı bana sırrımda ettim imtisâl (B:3204)

²³³ B:8790-8812.

²³⁴ Elâ ey ârif-i sırr-ı hakaayık
İşittin nice envâ-ı dakaayık (B:1332)
Elâ ey âşık-ı Hazret ne kılar kıl nazar Allâh
Basîret göz ile gözle çü vermiştir basar Allâh (B: 2048)

²³⁵ İşit pes nice tuttu kuvvet bu din

sunulmasının, kitaba –dönemin eğitim anlayışına uygun olarak- kılavuz kitap niteliği kazandırdığı söylenebilir. Bu niteliği sayesinde kitap hem bireysel eğitimde hem de topluluk eğitiminde kullanılan bir eser olmuştur. Yazıcıoğlu yüz yüze bir eğitim yapmamış olsa da eseri vasıtasıyla vermek istediği eğitimi insanlara ulaştırdığı söylenebilir.

Muhammediye, klasik tertibe uygun bir şekilde besmele, tevhit, Hz. Muhammed ve dört halifeye övgüyle başlamaktadır. Kitabın yazılış sebebi anlatıldıktan sonra yer alan ‘İftitah-ı kitab’ bölümünün ilk yirmi beş beyti Fütühat-ı Mekkiyye’den serbest tercüme şeklinde yazılmıştır.²³⁶ Bu kısımda ilkinde nazaran daha sanatlı ve tasavvufî içerikli bir tevhit yer alır.²³⁷ Eser üç kısma ayrılabilir:

I. Yaratılış Bölümü

II. Hz. Muhammed’in hayatı ve sahabeler

III. Kıyamet alametleri ve ahiret hayatı

İlk bölümde genel olarak yaratılış konusu işlenmektedir. Eserin yazılış amacı Hz. Muhammed (sav)’in hayatını anlatmak olsa da kitap âlemin yaratılışıyla başlayıp, ahiret âleminin de anlatılmasıyla son bulmaktadır. Bu durumun sebebi yazarın nur-ı Muhammedî anlayışını benimsemiş olması sebebiyle bu düşüncesini eserine aktarmasıdır.²³⁸ Yaratılış kısmında yaratılışın başlangıcından itibaren Allah’ın, her şeyi bir sıra dâhilinde yaratmış olduğu anlatılmaktadır. Eserde her şeyin yaratılış sebebinin,

Nice zâhir oldu nübüvvet bu din (B:1866)

N’edersin bu fenâ mülkü çü sen fânî cihân fânî

Bekaa-yı lâ-yezâl iste ki cennet mülküdür ebkaa (B: 3733)

²³⁶ Dönmez, *Muhammediye’de İnsan-ı Kamil Düşüncesi*, s.275.

²³⁷ Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.48.

²³⁸ Arpağuş, “Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı”, s.86; Dönmez, *agt*, s.10-11, 274-275; Akkuş, *agt*, s.73.

Hiz. Peygamber (sav) olduğu vurgulanmakta ve yaratılış Hiz. Muhammed (sav)'in nuruyla başlatılmaktadır.²³⁹ Bu konu tasavvufta nur-ı Muhammedî olarak tanımlanmaktadır.²⁴⁰

Bařlangıçta İřlam dűřüncesinde olmayan -Hicri III. asırdan itibaren görűlmeye bařlayan- nur-ı Muhammedî dűřüncesine göre varlıkların yaratılıř sebebi ve hayatın kaynađı Hiz. Muhammed'dir.²⁴¹ İlk yaratılmıř olan Hiz. Muhammed'in nurundan, tűm varlıklar yaratılmıřtır. Bu nur Hiz. Âdem'den itibaren bűtűn peygamberlere tecelli edip en son asıl sahibi olan Hiz Muhammed'e ulařmaktadır. Bu sebeple Hiz. Muhammed'in iki tűr kiřiliđinden bahsedilmektedir. Bunların biri ilk yaratılan nur olan manevi kiřiliđi (hakikat-i muhammediyye), ikincisi ise Mekke'de hayat bulan maddi kiřiliđidir.²⁴² Fakat bu dűřűnce ve aktarılan peygamber tasavvuru Kur'an, sahih sűnnet ve tarihsel gerçeklikle uyuřmamaktadır.²⁴³ Kaynaklar, nur-ı Muhammedî dűřüncesiyle alakalı Kur'an'da herhangi bir bilgi olmadıđını ve konuyla alakalı hadis olarak nakledilen rivayetlerin de muteber kabul edilen kitaplarda yer almadıklarını ve sahih olmadıklarını

²³⁹ B: 72 – 1414; ilk bűlűmde ilk Nur-u Muhammedî'nin sonra kalem, levh, ruhlar, Hiz Peygamber(sav)'in sureti, arř, kűrsi, dűrt bűyűk melek, sekiz cennet, latif bir cevher ve bundan su ve ateř, sudan buhar ve duman, bunlardan yedi gűk, yedi yer sonra Kaf dađı, ay, gűneř, cehennem, cin, melek, Âdem ve Havva'nın yaratılıřı, řeytan'ın isyanı, ilk gűnah ve ilk tűvbe, misak, Kabil ve Habil olayı anlatılmaktadır.

²⁴⁰ Nur-ı Muhammedî anlayışını yansıtan bazı beyitler: 98, 130, 163, 175-179, 488, 800, 806-809, 823-829, 985, 1151, 1343-1345.

²⁴¹ Arpađu, *Osmanlı Halkının Geleneksel İřlam Anlayıřı ve Kaynakları*, s.206, 211; Arpađu, "Osmanlı Dűnemi Siret Yazıcılıđında Peygamber Algısı", s.88-89; Dűnmez, *agt*, s.9, 277; Hacı Musa Bađcı, "Modern Dűnyada Peygamber Algısı", *Eski Yeni*, S:17, s.75-77; Arslan, "Sűylem Mitos ve Tarih: Popűler Dini Literatűrde Hiz Muhammed(sav) Tasavvuru –Muhammediye űrneđi-", s.200; Mahmut Ay, "İřârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediyye Anlayıřı", *İűFD*, S:23, 2010, s.84, 110.

²⁴² Arslan, "Tasavvuftaki Nűr-ı Muhammedî Anlayıřının Bir Eski Tűrk Edebiyatı Metni olan Muhammediye'deki Tezahűrleri", s.91; Arpađu, "Osmanlı Dűnemi Siret Yazıcılıđında Peygamber Algısı", s.87-88; Arslan, "Sűylem Mitos ve Tarih: Popűler Dini Literatűrde Hiz Muhammed(sav) Tasavvuru – Muhammediye űrneđi-", s.200, 202; Arpađu, "Gelenek ve řifahi Kűltűr Bađlamında Osmanlı Toplumunda Dini Deđerler: Otodidakt Eđitim Kurumları ve Kaynakları űrneđi", s.110; Ay, "İřârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediyye Anlayıřı", s.80, 111; Mustafa Ařkar, "Tasavvufun Teorik ve Ahlaki Boyutu", *İřlam Dűřűnce Ekolleri Tarihi*, Ed. Hasan Onat, Ankuzem, Ankara, 2006, s.333-334; Mehmet Bayraktar, *İřlam Dűřűnce Tarihi*, Ed. Hayrani Altıntař, 9. Baskı, Anadolu űniversitesi, 2008, s.43; <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakikat-i-muhammediyye> E.T: 15.12.2019.

²⁴³ Arslan, "Tasavvuftaki Nűr-ı Muhammedî Anlayıřının Bir Eski Tűrk Edebiyatı Metni olan Muhammediye'deki Tezahűrleri", s.91, 93; Arpađu, "Osmanlı Dűnemi Siret Yazıcılıđında Peygamber Algısı", s.86; Arslan, "Sűylem Mitos ve Tarih: Popűler Dini Literatűrde Hiz Muhammed(sav) Tasavvuru – Muhammediye űrneđi-", s.202, 209; Mehmet Gűrmez, "Hz. Peygamberi űrnek Almak ve Sűnnete Tabi Olmanın Anlamı űzerine", *űçűncű 1000'e Girerken İřlam*, TDV, Ankara, 2005, s.98; Akkuř, *Yazıciođlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kűltűr Tarihimizdeki Yeri*, s.117.

bildirmektedir.²⁴⁴ Ayrıca bu anlayışın öncelikle Yeni Eflatunculuk ve Hıristiyanlık gibi yabancı kaynaklardan Şia'ya, Şia'dan da tasavvufa ve Sünni çevrelere geçtiği belirtilmektedir.²⁴⁵ Ay, bu düşüncenin sebebini Hz. Muhammed (sav)'e duyulan aşırı sevgi sonucu, onu aşırı yüceltme isteği olarak ifade etmektedir.²⁴⁶

Muhammediye'nin ikinci bölümünde peygamberler sırasıyla ve bazı özelliklerine temas edilerek anlatılmıştır. Önceki kısımda olduğu gibi burada ve kitabın tamamında da nur-ı Muhammedî vurgusu göze çarpmaktadır.²⁴⁷ Bu sebeple kitapta diğer peygamberlerin hayatlarının tamamının anlatılması amaçlanmamış, peygamberlerin hayatları Hz. Muhammed (sav)'le bağlantı kurularak birkaç beyitle sınırlandırılmıştır. Bu kısmın devamında Hz. Muhammed (sav)'in hayatı anlatılmış, sahabe ve ehl-i beytin hayatlarına da temas edilmiştir.²⁴⁸ Fatıha ve İhlas sure şerhlerinin de yer aldığı bölümde, ayrıca Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in vefatlarının işlendiği Kербela mersiyesi bulunmaktadır. Bu mersiye besteli olarak yüzyıllardır okunagelmıştır.²⁴⁹ Kaynaklarda eserin en etkili kısmı olarak nitelenen "Vefat-ı Muhammed" bahsi de bu bölümde yer almaktadır.²⁵⁰

III. Bölümde kıyamet alametleri, tövbe, kıyamet ve ahiret hayatı konularından bahsedilmektedir.²⁵¹ Kitabın nihayete erdiğini gösteren hatime kısmında müellif, eserin

²⁴⁴ Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.211.

²⁴⁵ Ay, agm, s.86.

²⁴⁶ Ay, agm, s.81, 111.

²⁴⁷ Peygamber (sav)'in nurunun peygamberlere intikal edişi ile ilgili bazı beyitler: 1404-1405, 1447-1448, 1458-1461, 1475.

Önceki peygamberlerin, Peygamber (sav)'den haberdar oldukları ile ilgili bazı beyitler: 1417, 1441, 1464-1469.

²⁴⁸ Arpaguş, "Gelenek ve Şifahi Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dini Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği", s.110.

²⁴⁹ B: 1415 - 4756; <https://islamansiklopedisi.org.tr/mersiye#4-musiki> E.T: 26.01.2020.

²⁵⁰ Uzun, "Muhammediye", s.586. Bölümde ayrıca Peygamber(sav)'in mucizeleri ve ümmetine yaptığı nasihatler, Kur'an-ı Kerim'in özellikleri yer almakta, okuyucu salavata, ibadetlere, cihada teşvik edilmektedir.

²⁵¹ B: 4757 - 8765. III. Bölümde deccalin çıkışı, nüzûl-i İsâ, Ye'cûc ve Me'cûc, dâbbetü'l-arz, güneşin batıdan doğuşunun kıyamet alametlerinden olduğu, kıyamet sonrasında haşr ve hesap, Peygamber(sav)'in tek şefaatçi oluşu, hesap, mizan, cennet, cehennem ve ruyetullah konuları yer almaktadır.

teelif sebebini anlatmakta, bazı dost ve hocalarından, eserlerinden istifade ettiği âlimlerden bahsetmektedir. Akabinde eser na't, dua ve münacatla sona ermektedir.

Hz. Muhammed'in hayatı ve yaşayışı etrafında yazılan eserlerden biri olan ve farklı konuları da içeren Muhammediye'nin kaynakları öncelikle Kur'an-ı Kerim ve tefsiri, hadis ve siyer kitaplarıdır.²⁵² Yazıcıoğlu'nun Muhammediye'de yararlandığı kaynaklar şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Dinî Kaynaklar

- a. Semavi Kitaplar: Kur'an, İncil, Tevrat, Zebur²⁵³
- b. Hadis ve Râviler²⁵⁴
- c. Tefsir ve Hadis Âlimleri²⁵⁵
- d. Mutasavvıflar²⁵⁶

²⁵² Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.28.

Eger bu söze isterlerse bürhân
Delîlimiz ona âyât-ı Kur'ân (B: 5998)

Ayrıca Bknz: 2760, 5499, 5867, 6957, 7650, 8638, 8878-8879, 2083.

²⁵³ Mûnâsib bu sözü Furkaan içinde
Buyurdu Hak işit Kur'ân içinde (B: 7581)
Dedi İsa'ya İncil'de ki kıl âlimleri ta'zîm
Bularun kadrini bilgil müdekkak eylegil idrâk (B: 6122)
Yazılmış durur dinle Tevrât içinde bu söz
Kıyâmetde arşdan irisir muhakkak halâs (B: 5571)
Dahi bir sözüüm var sana dinle sen
Ki Tevrât ü İncil Zebûr içre ben (B: 1839)

²⁵⁴ Bu sözler kim beyân ettim muhakkaktır ki yok inkâr
Ki Kur'ân u hadîs ile getirdim külli kat'ıyyât (B: 7650)

Çalka, "Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'sinde Dinî ve Edebî Kaynaklar" s. 36- 38.

Muhammediye'de toplamda on dokuz râviden hadis rivayeti geldiğini belirtmiştir. İsmi geçen râviler: İbn-i Abbâs, İbn-i Mes'ûd, Muâz b. Cebel, Hz. Ali, Cafer-i Sâdık, Hz. Aişe, Ebu Dâvud, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Enes bin Mâlik, İbn-i Câbir, Abdullah b. Ömer, Ebu Yûsuf, Ebu'd-Derdâ, Huzeyfe b. Yemân, Kelbi Ebû Sâlih, Saîd b. Âmir, Temîm ed-Dârî, Ubey b. Ka'b, Süheyl b. Amr.

²⁵⁵ Bu söze mûnâsib sözüüm var tutarsan kulag
Hadîs ile tefsîr ile söylerem etme lâg (B: 5867)

Çalka, agm, s.38-40. Eserde ismi geçen hadis ve tefsir âlimleri: İmam Gazzâlî, Ebû Bekr-i Nakkâş, Ebu'l-Leys-i Semerkandî, Muhyiddîn-i Arabî (Şeyh-i Ekber), Mücahid b. Cebr, Süddî, Mukâtil b. Süleyman, Nevâvî / Nevevî, Ebu'l-Naîm el-İsfahânî, Kadî İyâz, Kurtubî, Şems-i Şirâzî, Ma'rûf-ı Kerhî, Tahavî, Mansûr-ı Maturîdî, Kaffâl-i Şâşî, Şeyh Müeyyed Cendî, Ebû Tâlib-i Mekkî, Haydar-ı Hafî, Molla Fenârî.

²⁵⁶ Şeyh Muhyiddîn demiş işit beni
Rûh-ı Kuds adlı kitâbında onu (B:4981)

Dönmez, *Muhammediye'de İnsan-ı Kamil Düşüncesi*, s.1. Çalka'nın eserde tespit ettiği Mutasavvıflar: Muhyiddîn-i Arabî, Cüneyd-i Bağdâdî, Hasan-ı Basrî, Ma'rûf-ı Kerhî. Çalka, agm, s.40.

e. İsrâiliyat Râvileri: Ka'bu'l-Ahbar,²⁵⁷

2. Edebî Kaynaklar: Mevlana'nın Mesnevi'si, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, Şeyhi'nin manzumelerinden, Hafız-ı Şirazi ve Molla Cami'den de etkilenmiştir.²⁵⁸

Yazıcıoğlu'nun eserdeki konuları ayet ve hadislerle desteklediği, yararlandığı kaynakları ve şahsiyetleri eserinde isimleriyle belirttiği görülmektedir. Çalka, Yazıcıoğlu'nun eserini İlahi kitapların yanında, on dokuz hadis râvisinin rivayetleri; yirmi iki -tefsir, kalam ve diğer -İslami ilim- âlimlerinin eserleri; dört sufi ve bir İsrâiliyat râvisinin haberleri ve beş edebî eserle toplamda elli beş kaynakla zenginleştirdiğini belirtmektedir.²⁵⁹ Ayrıca kaynaklar, eserde eski gelenekler, yerel inanışlar, tarih dışı mitolojik şahıs ya da varlıkların tespit edildiğini bildirmektedir.²⁶⁰ Fakat bunlar esere İslamlaştırılmış bir şekle bürünerek girmiş yani eserde hadis olarak yer almışlardır.²⁶¹

Kaynaklar, yazarın peygamber sevgisini artıracak tüm malzemeyi değerlendirmeye tabi tutmadan eserine aldığını belirtmektedir.²⁶² Bu sebeple eserde sahih bilgilerle birlikte Kur'an ve sahih sünnete, tarihsel gerçekliklere uymayan bilgilere de rastlanmakta ve eser bu yönü sebebiyle eleştirilmektedir.²⁶³ Arpaguş, dönemin genel

²⁵⁷ Gelip Ka'bü'l-ahbâr ayıttı vasiyyet buyur
Ki ömründen üç gün kalıptır işitgil kelâm (B:4574)

²⁵⁸ Çelebioğlu, *Muhammediye*, 178-181

²⁵⁹ Çalka, agm, s.586.

²⁶⁰ Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.28; Arslan, "Tasavvuftaki Nûr-ı Muhammedî Anlayışının Bir Eski Türk Edebiyatı Metni olan Muhammediye'deki Tezahürleri", s.94; Arslan, "Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed(sav) Tasavvuru –Muhammediye Örneği-", s.203, 213.

²⁶¹ Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.488; Arpaguş, "Gelenek ve Şifahi Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dini Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği", s.108, 120; Seyhan, "Muhammediye ve Envâru'l-Âşikîn'de Yansıtılan Allah Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme", s.71.

²⁶² Arpaguş, "Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı", s.83; <http://www.islamansiklopedisi.org.tr/yazicioglu-mehmed-efendi>; Seyhan, "Muhammediye ve Envâru'l-Âşikîn'de Ortaya Konulan Peygamber Tasavvurları Üzerine Bir Değerlendirme", s.215, 230; Seyhan, "Muhammediye ve Envâru'l-Âşikîn'de Yansıtılan Allah Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme", s.71, 77.

²⁶³ Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.221; Arslan, "Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed(sav) Tasavvuru –Muhammediye Örneği-", s.202; Arslan, "Tasavvuftaki Nûr-ı Muhammedî Anlayışının Bir Eski Türk Edebiyatı Metni olan Muhammediye'deki

temayülünün de aynı şekilde olduğunu, yani muteber ilmî eserlerde de zayıf ve uydurma hadislerin yer aldığını fakat Muhammediye ve benzeri halk eserlerinin bu noktada biraz daha ileriye gittiğini belirtmektedir.²⁶⁴ Göktaş'ın, -Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesi'nde- Muhammediye hakkında bulduğu Osmanlı fetvası ise günümüzde yapılan eleştirinin 17. ve 18. yüzyıllarda da var olduğunu gösterir niteliktedir.²⁶⁵

Muhammediye içerisindeki rivayetlerin sıhhatini inceleyen Gümüş, mükerrer olanları çıkararak Muhammediye'deki toplam 133 rivayeti incelemiştir. Bunların %53'ünü (71) makbul, %20 (26)'sini merdud ve %27 (36)'sini ise hakkında hüküm tespiti yapılamayan olarak ifade eden Gümüş'e göre; esere temkinli yaklaşılması gerekmektedir.²⁶⁶ Ayrıca Gümüş, Yazıcıoğlu'nun Muhammediye'de kullandığı hadislerin sıhhati konusunda problemler olmakla birlikte bunların çoğunun halk tarafından bilinen rivayetler olduğunu belirtmektedir.²⁶⁷ Ayrıca Muhammediye'de, o dönem içerisinde muteber kabul edilen fakat hakikatte asılsız olan bazı rivayetlerin bulunduğu belirtilmektedir.²⁶⁸

Hz. Muhammed (sav) hakkındaki her rivayetin değerlendirilmeksizin esere alınması, asılsız kıssa, efsane ve mitolojinin de eserde yer alması, Kur'an ve sahih sünnetin oluşturmak istediği peygamber düşüncesiyle uyumsuz anlatımların

Tezahürleri", s.98; Zengin, "Osmanlıdan Cumhuriyete Meslekî Din Eğitiminin Gelişimi", s.442; Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.63.

²⁶⁴ Arpağuş, "Gelenek ve Şifahi Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dini Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği", s.108.

²⁶⁵ Göktaş, "Yazıcıoğlu'nun Muhammediyye'si Hakkında Bir Osmanlı Fetvası", s.206-209. Göktaş, 17.-18. Yüzyıl Osmanlı âlimlerinden Âlim Muhammed'e Muhammediye'nin bazı kişiler tarafından makbul görüldüğü bazılarınca ise eleştirildiği, kendisinin bu konudaki düşüncesinin ne olduğunu sorulduğunu aktarmaktadır. Cevaben Âlim Muhammed, Yazıcıoğlu'nun vahdeti vücud düşüncesini benimsediğini belirtip Muhammediye'nin içerisinde çok sayıda uydurma hadis ve yanlış söz olduğunu söylemektedir. Fetva metni s.210-211.

²⁶⁶ Gümüş, "*Muhammediye Adlı Manzum Eserdeki Hadislerin Tahric ve Değerlendirmesi*", s.127-130

²⁶⁷ Gümüş, *agt*, s.125.

²⁶⁸ Özafşar, "Osmanlı Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatında Hadis", s.365; Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.81.

oluşmasına yol açmıştır.²⁶⁹ Kur'an'da beşer olarak tanımlanan Hz. Muhammed'in eserde yüceltilirken beşer üstü bir konuma çıkartıldığı görülmektedir.²⁷⁰ Kaynaklar Ehl-i sünnetin çoğunluğunun bu algıyı taşımış olduğunu ve halen Müslümanların büyük kısmının da peygamber tasavvurlarının bu yönde olduğunu bildirmektedir.²⁷¹ Aynı anlayışı yansıtan Muhammediye'nin de, yanlış bir peygamber tasavvurunun yaygınlaştırılmasına sebep olduğu söylenebilir.²⁷²

Kitabın genelinde etkisini hissettiren nur-ı Muhammedî düşüncesiyle ifade edilen peygamber sevgisi, bütün inanç esaslarının da bu bakış açısıyla yorumlanmasına sebep olmuş, bu durum kaynaklarda “inanç esaslarının nübüvvet merkezli” verildiği şeklinde değerlendirilmiştir.²⁷³ Bu düşüncenin yanında zayıf ve mevzu hadislerin de etkilediği Allah tasavvurunda da bazı problemler görülmektedir.²⁷⁴ Muhammediye ve Envarü'l-Aşikîn'deki Allah tasavvurlarını inceleyen Seyhan, -rivayetleri değerlendirmeden doğru kabul edip eserlerinde yer verdikleri için- Bican kardeşleri şu şekilde eleştirmektedir: “Onlar, Yüce Allah'ı keyfî kararlar alan, aldığı kararları çok çabuk değiştiren, Hz.

²⁶⁹ Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.267; Arpaguş, “Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı”, s.83; Arslan, “Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed(sav) Tasavvuru –Muhammediye Örneği-“, s.203; Seyhan, “Muhammediye ve Envârü'l-Âşikîn'de Ortaya Konulan Peygamber Tasavvurları Üzerine Bir Değerlendirme”, s.229-230; Ay, “İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediye Anlayışı”, s.79-80, 110-111.

²⁷⁰ Arpaguş, “Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı”, s.87,90; Arpaguş, “Gelenek ve Şifahi Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dini Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği”, s.108; Arslan, “Tasavvuftaki Nûr-ı Muhammedî Anlayışının Bir Eski Türk Edebiyatı Metni olan Muhammediye'deki Tezahürleri”, s.93; Arslan, “Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed(sav) Tasavvuru –Muhammediye Örneği-“, s.195, 200; Bağcı, “Modern Dünyada Peygamber Algısı”, s.76-77; Seyhan, “Muhammediye ve Envârü'l-Âşikîn'de Ortaya Konulan Peygamber Tasavvurları Üzerine Bir Değerlendirme”, s.217; Ay, agm, s.80.

²⁷¹ Hacı Musa Bağcı, “Ulaşılmaz Örnek Peygamber Tasavvurunun Tarihsel Teşekkülü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:19, 2004, s.127.

²⁷² Seyhan, “Muhammediye ve Envârü'l-Âşikîn'de Ortaya Konulan Peygamber Tasavvurları Üzerine Bir Değerlendirme”, s.215, 227, 229.

²⁷³ Arslan, “Tasavvuftaki Nûr-ı Muhammedî Anlayışının Bir Eski Türk Edebiyatı Metni olan Muhammediye'deki Tezahürleri”, s.94; Arslan, “Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed(sav) Tasavvuru –Muhammediye Örneği-“, s.199,217; Arpaguş, “Gelenek ve Şifahi Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dini Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği”, s.109.

²⁷⁴ Seyhan, “Muhammediye ve Envârü'l-Âşikîn'de Yansıtılan Allah Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme”, s.55. Problem örnekleri için bkz: Seyhan, agm, s.77.

Muhammed'e karşı son derece yumuşak olan, bir dediğini iki etmeyen, o ne derse yapan antropomorfik bir varlık olarak tasvir etmişler, bu kanaatte olanların düşüncelerini yansıtan haber ve mevzû hadisleri eserlerinde kullanmışlardır. Çünkü onlar, kitaplara girmeyi başaran her türlü haber ve rivayeti sahih kabul etmiş, bu yaklaşımın doğal bir sonucu olarak kendilerini okuyanların/dinleyenlerin beyinlere olumsuz mesajlar vermekten ve yanlış bir Tanrı imajı çizmekten de kurtulamamışlardır.”²⁷⁵

Özetle Muhammediye, İbnu'l Arabi'nin nur-ı Muhammedî düşüncesini, bazı tasavvufî kavramları, fikirleri halkın anlayacağı şekilde vermiş ve sahih olanların yanında sahih olmayan rivayetlerin de halk arasında yayılmasında etkili olmuştur.²⁷⁶

Doğru bir din (İslam) anlayışının oluşabilmesi için dinin sunumunun doğru bilgiye dayalı olarak yapılması gereklidir.²⁷⁷ Amaç iyi de olsa farklı din ve düşüncelerden alınan, asılsız olan, yanlış bilgi ve düşünceler, inanç esaslarında bozulmalara yol açmakta ve insanların yanlış öğrenme ve yönleneşine sebebiyet verebilmektedir.²⁷⁸ Muhammediye ve benzeri kitapların içeriğinde yer alan rivayet, kıssa ve mitolojiler halen Müslümanlar

²⁷⁵ Seyhan, “Muhammediye ve Envârü'l-Âşîkîn'de Yansıtılan Allah Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme”, s.77.

Diğer inanç esasları ve kitabın içeriğinin ayetlerle mukayesesi hususunda Bknz: Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*.

Muhammediye'deki rivayetlerin tespiti konusunda Bknz: Gümüş, “*Muhammediye*” Adlı Manzum Eserdeki Hadislerin Tahrir ve Değerlendirmesi.

²⁷⁶ B: 8766-9008; Yılmaz, “Anadolu'da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler”, s. 202; Uğur, “Ekberî Düşüncenin Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Edebiyat: Mevlid, Muhammediye ve Envarü'l-âşîkîn”, s. 83-100; Arslan, “Tasavvuftaki Nûr-ı Muhammedî Anlayışının Bir Eski Türk Edebiyatı Metni olan Muhammediye'deki Tezahürleri”, s.89, 99; Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.280; Dönmez, *Muhammediye'de İnsan-ı Kamil Düşüncesi*, s.274; Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* s.169; Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.126. Genel özet için ayrıca bknz: İslam Klasikleri- Muhammediye, Yönetmen: Murat Çeri, Metin Yazarı: Ahmet Pak, Danışman: Necdet Subaşı, Filimetre Medya yapım ve prodüksiyon, Diyanettv, 2015.

<https://www.youtube.com/watch?v=b4ovYXrW-eY> E.T: 26.01.2020,

²⁷⁷ Arpağuş, “Gelenek ve Şifahî Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dini Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği”, s.121; Cemil Oruç, “Din Eğitiminin Hedefleri”, s.268.

²⁷⁸ Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.486; Seyhan, “Muhammediye ve Envârü'l-Âşîkîn'de Ortaya Konulan Peygamber Tasavvurları Üzerine Bir Değerlendirme”, s.215, 229; Seyhan, “Muhammediye ve Envârü'l-Âşîkîn'de Yansıtılan Allah Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme”, s.55, 61-62; Arslan, “Söylem Mitoş ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed(sav) Tasavvuru – Muhammediye Örneği-”, s.195.

arasında farklı kanallarla yayılmaya devam etmektedir.²⁷⁹ Bu sebeple Muhammediye içeriğinde ve benzer eserlerde bulunan Kur'an ve sünnete aykırı olan, kesinliğinden emin olunmayan bilgiler aktarılmamalı, İslam dini, asıl kaynakları olan Kur'an ve sahih sünnete göre yani doğru bilgi zemininde insanlara aktarılmalıdır.²⁸⁰ Bu bakış açısıyla, Muhammediye'de yer alan rivayet ve kıssalarla ilgili değerlendirmelerin dipnotlarda yer aldığı, yeni bir basımının yapılması önerilebilir. Muhammediye ve benzeri eserlerle veya sözlü kültür aktarımıyla günümüze ulaşmış -halkın aşına olduğu- rivayetlerin, değerlendirmesinin yapılması, okumayla oluşacak yanlış öğrenmenin önüne geçilmesine ve var olan hatalı düşüncelerin düzeltilmesine katkı sağlayacaktır. Bu düşünceye paralel olarak Arpaguş da halk eserlerinin ve özellikle de klasik olmaya aday olarak nitelediği Muhammediye'nin, günümüz insanının ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yazılmasını ve bu eserlerin yöntemlerinden faydalanılmasını önermektedir.²⁸¹

Muhammediye'nin içerisinde sahih bilginin yanında asılsız haberlerin de var olması, İslamlaştırılmış ama İslam'ın aslında olmayan rivayetlerin bulunması, okuyucu açısından yanlış öğrenme ve anlayışlara yol açacaktır. Okuyucu için sahih ve sahih olmayan bilginin ayrılmamış olması hepsinin birden kabulü anlamına gelecektir. Bu sebeple eserin tamamının yaygın din eğitiminde kullanılması önerilememektedir. Ayrıca eserde kullanılan dilin - anlaşılabilir kısımları olsa da - genel olarak günümüzde kolay anlaşılabilir bir yapıda olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında eserin sadece ayet ve sahih rivayetlere dayalı olan kısımlarındaki beyitlerinden okunmak

²⁷⁹ Seyhan, "Muhammediye ve Envârü'l-Âşikîn'de Ortaya Konulan Peygamber Tasavvurları Üzerine Bir Değerlendirme", s.215; Seyhan, "Muhammediye ve Envârü'l-Âşikîn'de Yansıtılan Allah Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme", s.78; Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.130-133; Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.480.

²⁸⁰ Seyhan, "Muhammediye ve Envârü'l-Âşikîn'de Yansıtılan Allah Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme", s.78; Seyhan, "Muhammediye ve Envârü'l-Âşikîn'de Ortaya Konulan Peygamber Tasavvurları Üzerine Bir Değerlendirme", s.215.

²⁸¹ Arpaguş, "Gelenek ve Şifahi Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dini Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği", s.123.

ve açıklaması verilmek suretiyle yahut sadeleştirilmiş bir şekilde yaygın din eğitiminde kullanılabilmesi söylenebilir. Önce de ifade edildiği gibi eserin içeriğinin dipnotlarla değerlendirildiği yeni bir baskısının yapılmasıyla oluşabilecek yanlış öğrenmelerin ve o dönemden bu güne aşına olunan yanlış bilgi ve tasavvurların düzeltilmesine katkıda bulunulabilir.

2.2. Muhammediye'nin Muhatap Kitleleri ve Eğitsel Özellikleri

Muhammediye halka yüksek sesle okunmak ve bu şekilde halkı eğitmek amacıyla yazılan eserlerdendir.²⁸² Yazıcıoğlu öğrenci yetiştirmek, bilgilerini direk insanlarla paylaşmak yerine Muhammediye'yi yazarak vermek istediği eğitimi, kitabı aracılığıyla iletmiştir. Bu şekilde hayatı boyunca eğitebileceği insan sayısından daha fazlasına kitabı vasıtasıyla ulaştığı, kitabın, o dönemin şartlarına ve eğitimine uygun bir kılavuz kitap niteliği taşıdığı söylenebilir. Amaçlanan muhatap kitlelerini, Yazıcıoğlu -rüyasında gördüğü Hz. Muhammed'in diliyle- eserde şu şekilde ifade etmektedir:

İçir hikmet şarâbın ümmetime

Sözümü söyle halka âşikârâ

Tamâmet dolsun iller mu'cizâtım

Yetişsin sözlerim mülk ü diyâra

Şu resme eyle imdi beni takrîr

İşitsin Mısır u Şâm Rûm u Buhârâ (B: 55-57)

Beyitlerde tüm ümmetin muhatap kitleleri olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu durumda Yazıcıoğlu'nun Arapça yazdığı Megaribü'z-Zaman eseriyle Arapça, Muhammediye ile de Türkçe bilen tüm ümmete ulaşmayı gaye edindiği söylenebilir.

²⁸² Öztürk, "Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları", s.403. Ayrıca halkın din eğitiminde önemli olan okuma toplantıları ve toplantılarda okunmak için yazılan kitapların özellikleri konusunda bilgi için bakınız: Öztürk, "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar".

Yazıcıoğlu'nun eserinin Müslüman Türk toplulukları arasında yüzyıllarca okunmuş ve sevilmiş olması, kitabın okuyucu ve dinleyici açısından önemli özellikler gösterdiği anlamına gelmektedir.²⁸³ Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir nokta Muhammediye'de verilen eğitimin öğrenciyle karşılıklı olarak işlenen bir ders ortamında uygulanan öğretimden tabiatı gereği farklılık göstermesi durumudur. Bu başlıkta Yazıcıoğlu'nun eserinin eğitsel özelliklerinin ve daha etkili olmasını sağlayan eğitimsel unsurların neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Muhammediye'nin yazıldığı döneme bakıldığında Arapça ve Farsça kitapların veya tercüme eserlerin revaçta olmasına karşın, Yazıcıoğlu bilinçli bir şekilde eserini Türkçe yazmış ve eser Türkçe telif edilen en hacimli ilk manzum siyer kitabı olmuştur.²⁸⁴ Yazım dilinin Türkçe seçilmiş olması yazarın eserini yazarken okuyucuya ulaşması açısından dili bir vasıta olarak gördüğünün göstergesi sayılabilir. Nitekim yazar Megarib'üz-Zaman adlı eserini yazdıktan sonra kardeşinden bu eserini Türkçe'ye çevirmesi isteğini beyitlerinde şu şekilde dile getirmektedir:

Dedim Bîcân'a imdi ben dahi gel

Çü düzdüm bu kitâbı sen dahi gel

Bunu Türkî diline dönder imdi

Yayılsın ile şehre gönder imdi (B: 8882-8883)

Beyitlerden hareketle yazarın Türkçeyi kullanarak kitabının muhatap kitlesine halk kesimini de dâhil ettiği söylenebilir. Anadilin kullanılmış olması, halkın esere yönelmesinin en önemli sebebi olarak gösterilmektedir.²⁸⁵ Türkçe'nin kullanılmış olması

²⁸³ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.173; Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.129; Arpağuş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.124-125; Gümüş, *"Muhammediye Adlı Manzum Eserdeki Hadislerin Tahric ve Değerlendirmesi"*, s.129; Arslan, *"Tasavvuftaki Nûr-ı Muhammedî Anlayışının Bir Eski Türk Edebiyatı Metni olan Muhammediye'deki Tezahürleri"*, s.89.

²⁸⁴ Arpağuş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.81, 116; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.3, 111; Zengin, *"Osmanlıdan Cumhuriyete Meslekî Din Eğitiminin Gelişimi"*, s.440-441; Şentürk, Kartal, *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, s.206; Çelebioğlu, *age*, s.52-54.

²⁸⁵ Zengin, *"Osmanlıdan Cumhuriyete Meslekî Din Eğitiminin Gelişimi"*, s.440-441.

eserin -devam eden süreçte- tüm Müslüman Türk toplulukları arasında yayılmasını sağlayan etkenlerin en önemlisi olarak görülebilir.²⁸⁶

Muhammediye'nin içeriğinde zaman zaman halkı aşan tasavvufî terimler ve halkın anlamadığı kısımlar da bulunmaktadır.²⁸⁷ Halkın o dönemde Türkçe dinî eserlere ihtiyacı olduğu göz önüne alındığında, hiç anlamadığı farklı dilde bir eser okumaktansa çoğunu anladığı, genelinde sade ve açık bir anlatım olan, içerisinde halkın dilinden tabirler kullanılan, genellikle seviyesine uygun bir esere iltifat etmesi makul bir tercih olarak nitelendirilebilir.²⁸⁸

Kaynaklar tasavvufî terimler barındıran anlaşılması güç olan bu kısımlara havâsın; halk diliyle yazılmış, açık ve anlaşılır kısımlara ise avamın yöneldiğini ifade etmekte ve eserin Osmanlı toplumunun her kesimine yani hem halka hem saray erkânına hem de tasavvuf erbabına hitap ettiği belirtmektedir.²⁸⁹

Muhammediye'nin bir diğer önemli özelliği, manzum olarak yazılmış olmasıdır. Tolasa, Muhammediye ve benzeri eserlerin manzum olarak yazılmasındaki temel amacı şöyle ifade etmektedir: “Çoğunlukla mensur olarak kaleme alınan ve aslında böyle olması da gereken bu tür konuların, manzum olarak kaleme alınmasındaki başlıca hedef, tabiatıyla nazmın imkânlarından istifade ederek, anlatılan veya anlatılmak istenen

²⁸⁶ Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, s.281; Şentürk, Kartal, *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, s.206; Arpağuş, “Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı”, s.69; İsen, Horata, “Tarihi Gelişim”, s.80; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, s.123; Yılmaz, “Anadolu’da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler”, s.202; Tolasa, “15. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri”, s.5; Arpağuş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.124; Dönmez, *Muhammediye’de İnsan-ı Kamil Düşüncesi*, s.2; Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.11, 59, 81, 130.

²⁸⁷ Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.128; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, s. 279.

²⁸⁸ Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.92; Arslan, “Söylem Mito ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed(sav) Tasavvuru –Muhammediye Örneği-”, s.199; İsen, Horata, age, s.80-81; Yılmaz, “Anadolu’da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler”, s.202; Dönmez, *Muhammediye’de İnsan-ı Kamil Düşüncesi*, s.199.

²⁸⁹ Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, 133; Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.54; Şentürk, Kartal, *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, s.206. Muhammediye, edebî kaynaklarda saray ve halk edebiyatının birleşme noktası olarak kabul edilmektedir. Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, s.21.

hususları daha cazip ve etkili kılmak, daha kolay öğretmek veya ezberletmektir.”²⁹⁰ Yazıcıoğlu Mehmed’in de aynı gayeyle eserini yazdığı yani vermek istediği konuları zihinlerde daha kalıcı kılmak için manzum anlatımı kullandığı ve -kaynaklardan elde edilen bilgilerle de- bu konuda başarı sağladığı söylenebilir.²⁹¹ Nitekim yapılan araştırmalar siyer örneklerinden manzum olanların diğerlerine göre daha etkili olduğunu göstermektedir.²⁹² Günümüzde yapılan araştırmalarda ise şiirin, duygusal zekânın gelişmesine, öğrenmenin daha kolay ve kalıcı olmasına katkı sağladığı ifade edilmekte ve eğitim etkinliklerinde şiir kullanımını önerilmektedir.²⁹³

Manzum anlatımın bir diğer faydası da eseri, hem yazılı hem sözlü kültür tarafından kullanıma müsait kılmasıdır. Bu sebeple Muhammediye yazılı kültür yanında sözlü kültürün de kaynakları arasında yer almıştır.²⁹⁴ Ayrıca okuma bilenlerin eseri okuması, bilmeyenlerinse sözlü kültür -özellikle de kıraat meclisleri (okuma toplantıları)- vasıtasıyla eserin muhtevasını öğrenmesi halk arasında ortak bir kültür ve zihniyet oluşmasına katkı sağlamıştır.²⁹⁵

Arslan, öğretilmek istenen konuların manzum ve dinî hikâyeye şeklinde anlatılmasının, insanların tahayyül gücünü geliştirdiğini belirtmektedir.²⁹⁶

²⁹⁰ Tolasa, “15. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri”, s.12.

²⁹¹ Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.123-126, 128-129; Şentürk, Kartal, *age*, s.206; Çelebioğlu, *age*, s.128; Arpaguş, “Gelenek ve Şifahi Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dini Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği”, s.117.

²⁹² Arpaguş, “Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı”, s.79-80. Manzum olarak zikredilen eserler Darîr’in hem manzum hem mensur olan Sîretü’n-Nebi’si(1388), Süleyman Çelebi’nin Mevlidi ve Muhammediye’dir. Ayrıca Arpaguş Muhammediye’nin diğer eserlerden nazım ölçüsü ve hacim olarak daha üstün olduğunu belirtmektedir. Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.113. Yazıcıoğlu Mehmed Hacı Bayram’ın dilinden eserinin üstünlüğünü şöyle dile getirmektedir:

Eğer Türkî dilince varsa dîvan,

Seninle düzülübdür yüce livân (B: 8797)

²⁹³ Ufuk Cem Komşu, “Yetişkin Eğitiminde Bir Öğretim Aracı Olarak Şiirin Rolü: Literatür Taraması Örneği”, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, C:14-1, S:27, 2017-1, s.1, 5, 11-13.

²⁹⁴ Arslan, “Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed(sav) Tasavvuru – Muhammediye Örneği-”, s.199; Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.11, 130; <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#11-dini-teskilat-ve-gorevliler> E. T: 27.02.2020; Arpaguş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.128.

²⁹⁵ Arpaguş, *age*, s.214.

²⁹⁶ Arslan, *agm*, s.199.

Muhammediye’de hikâyeci bir üslup kullanılması da eserin okunmasına olumlu katkısı olan etmenlerden biridir.²⁹⁷ Ayrıca Yazıcıoğlu’nun, manzum olarak yazdığı eserinde farklı edebî sanatlardan yararlanması, değişik aruz kalıpları bir arada kullanması, redif ve kafiyeye dikkat ederek beyitlerde ahenkli bir yapı oluşturması sebebiyle kitabının okunup dinlenmesine ve ezberinin daha kolay yapılabilmesine olanak sağladığı söylenebilir.²⁹⁸

Öğretmenin dersi planladığı gibi Yazıcıoğlu’nun da amacı doğrultusunda kitabın konularını planladığı görülmektedir.²⁹⁹ Muhammediye yaratılış ile başlamakta ve ahiret hayatının da anlatımı ile son bulmaktadır. Eserde konular sırasıyla anlatılmakta ve eserin müellif nüshasında konu başlıkları kırmızı yahut siyah ve normal beyitlerden büyük halde yazılmış olduğu görülmektedir. Eserde çoğunlukla gelecek kısımda hangi konunun anlatılacağı belirtilmektedir:

Dinle imdi nice doğar ol Resûl-i kâyinât

Şarka garba nice eder nûru onun insiyâk (B: 1552)³⁰⁰

Öğretimde hangi konunun öğretileceğinin öğrenenlere açıklanması, derse başlangıçta önemli görülen bir durumdur.³⁰¹ Öğrenenin dikkatini konuya çekmeye yardımcı olmaktadır.³⁰² Dikkatin öğretilmesi amaçlanan konuya çekilmesi, başarıyı yükselten bir etken olarak görülmektedir.³⁰³

²⁹⁷ Arpaguş, *age*, s.122.

²⁹⁸ Şentürk, Kartal, *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, s.205;

<https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammediyye--yazicioglu> E.T: 26.01.2020; Akkuş, *agt*, s.129 Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.168; Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.119. Beraat-ı istihlal, hüsni tahlil, istiare, iştikak, müretteb, gayri müretteb, mecaz, mecaz-ı mürsel, mübalağa, müşakele, sehl-i mümteni, letafet, sihr-i helal, tarsi, tedriç, telmih, tekrar, tenasüp, teşbih, teşhis, intak, tevriye, tezat Çelebioğlu’nun eserde bulduğu Edebî Sanat örnekleridir. Ayrıntılı bilgi için Bkz: Çelebioğlu, *Muhammediye*, s.119-125.

²⁹⁹ Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.159; Güven, “Program Geliştirme”, s.11; Kazu, “İçeriğin Belirlenmesi”, s.61.

³⁰⁰ Benzer bazı örnekler: B:1796, 1823, 1930, 2950, 3472, 4728, 4878, 5020, 5587, 6540,6906, 7042, 7306, 7845.

³⁰¹ M. Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 3. Baskı, Nobel, Ankara, 2007, s.100; Feyyat Gökçe, *Sınıfta Öğrenme ve Öğretme Sürecinin Yönetimi*, 2. Baskı, Pegema, Ankara, 2014, s.161; Hüseyin Başar, *Sınıf Yönetimi*, 6. Baskı, Pegema, Ankara, 2002, s.85.

³⁰² Gökçe, *age*, s.161,185.

³⁰³ Başar, *age*, s.27-28.

Yazıcıoğlu'nun okuruna anlatacağı konuyu önceden belirtmesi yanında bazen daha önce anlattığı konunun ne olduğu bazen de -her iki durumun bir arada verdiği- yani hem anlattığı hem de anlatacak konuyu belirttiği görülmektedir.³⁰⁴

Yazıcıoğlu eserinde okuyucusunu muhatap kabul etmekte, okuyucusuyla yüz yüze sohbet eder gibi bir sunumla vermek istediğı konuları anlatmaktadır.³⁰⁵ Yazarın muhatap kabul ettiği okuyucusuna birçok beyitte -eseri okuması/bilgi sahibi olması sebebiyle- güzel sözlerle hitap ettiği görülmektedir:

Elâ ey tâlib-i tahkîk işit kim edelim tedkîk

Eger Allah vere tevfik beyân idevüz icmâlâ³⁰⁶

Kitabın okuyucusunun başlıca amacı Hz. Muhammed'in hayatını ve ahlakını öğrenmektir. Bu sebeple yazar okuyucusuna hakikatlerin sırlarını bilen/öğrenmek isteyen, ilmi talep eden, akıl sahibi, saadetli, bilgili, Allah yoluna baş koyan kişi gibi sözlerle hitap ederek okuyanları bazen eseri okumaları bazen de okumayı amaç edinmiş olmaları sebebiyle övmüş olduğu görülmektedir. Okuyucuyla karşı karşıyaymış gibi konuların sunulması, okuma eylemi başlangıcı veya sonrası olacak şekilde öğrenene iletilen güzel sözler, okuyucunun güdülenmesine dolayısıyla öğretilene dikkatinin artmasına katkı sağlamış olmalıdır.³⁰⁷

³⁰⁴ Dinledin çün cennete evsâflar

Şöyle kim hiç demedi vassâflar (B: 377)

Benzer örnekler için Bknz: B: 362-369, 459, 507, 543, 3548, 5570, 7729.

Çünkü bildin ba'zı evsâfın Resûlün ey ulu

Dinle gel ahlâkını gör nicedi gökçek ulu (B: 1962)

Benzer örnekler için Bknz: B: 633-634, 823, 3478, 3562, 3628, 3632, 4764, 5601, 7196, 7239-7240, 7268.

³⁰⁵ Arpağuş, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, s.128; Aslantaş, *Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'si Üzerinde Dil Bilgisi Çalışması*, s.7.

³⁰⁶ B: 2153 Benzer örnekler için Bknz: B: 299, 355, 370, 1188, 1211, 1332, 1863, 3731, 2584, 5541, 6588, 6694, 7265, 7280.

³⁰⁷ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s.26-27,100; Hasan Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme*, 8. Baskı, Nobel, Ankara, 2004, s.137, 204; Gökçe, *Sınıfta Öğrenme ve Öğretme Sürecinin Yönetimi*, s.137; Kamile Ün Açıkgöz, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, 8. Baskı, Biliş, İzmir, 2009, s.210; Başar, *Sınıf Yönetimi*, s.88.

Muhammediye’de dikkat çeken diğerk bir durum da, bazı yerlerde yazarın okuyucunun aklına gelmesi muhtemel soruları düşünerek bu soruları ve cevaplarını okuyucuya sunmasıdır.

Geri bize su’âl ederse sâyil

Ki müşkil arttı arttıkça mesâyil

Niçin öldü pes ol sultân-ı kevneyn

Niçin gitti cihandan nûr-ı ayneyn

Çü Îsâ Hızır u İlyas ölmemişti

Henüz ölmek bulara olmamıştı

Resûlu’llâh kamudan efdal idi

Gerek ölmeyedi çün ekmel idi

Cevâbımız budur işbu su’âle

Onun kim aklı var ilm ile ala

Hızır İlyâs enin buldu hayâtı

Kim irgüre cihâna tayyibâtı

Karada Hızır ola deryâda İlyâs

Bulardan yardım ola dinlene nâs

Muhammed hürmetiyçün dirilerdir

Muhammed ümmetiyçün dirilerdir

Dahi Îsâ kemâl almağ içindi

Muhammed ümmeti olmağ içindi

Dahi küffârı ilzâm etmek için

Dahi deccâli ifhâm etmek için (B: 4290- 4299)³⁰⁸

³⁰⁸ Benzer örnekler için Bknz: B: 532, 2274- 2280, 2472-2474, 4247-4259, 4273-4289, 5658-5661, 5747-5751.

Beyitlerde de görüldüğü gibi eserde “eğer bize sorarsa/sorulursa/sorarsan” gibi kalıplarla okuyucunun muhtemel soruları yanıtlanmıştır. Anlatılan konularla ilgili öğrenen zihinlerde oluşacak muhtemel soruların düşünülerek, öğreticinin bu soruların cevaplarıyla öğrenenin karşısında yer alması, günümüz din eğitimcileri için de dikkat edilmesi tavsiye edilen bir durumdur.³⁰⁹

Ayrıca Yazıcıoğlu'nun eserinde daha önce anlattığı konuların bazılarının özet şeklinde tekrarladığı görülmektedir.³¹⁰ Eserde daha önce anlatılmış konuların özetlenerek tekrar aktarmasıyla yazarın verdiği bilgilerin pekişmesine katkı sağladığı söylenebilir.³¹¹

Sonuç olarak Muhammediye'nin eğitsel özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

- Eser halkın dili olan Türkçe ile yazılmış, eserde sade ve açık bir anlatım kullanılmıştır. Bu özelliği sayesinde Osmanlı toplumunun her kesimine(saray-halk) ve tüm Müslüman Türk topluluklarına hitap etmiştir.
- Manzum olarak yazılmıştır.
- Hem yazılı, hem de sözlü kültürde kullanıma uygun bir yapıdadır.
- Eserde edebî sanatlardan yararlanılmış, hikâyeci bir üslup kullanılmıştır.
- Eserde kullanılan rivayetlerin çoğu makbul kabul edilmektedir.
- Eser sohbet eder gibi bir anlatıma sahiptir. Eserde okuyucu muhatap kabul edilerek zaman zaman okuyucuya iltifat edilmiş, okuyucunun aklına gelebilecek muhtemel sorulara cevap verilmiştir.
- Anlatılan bazı konular özetlenerek okuyucuya tekrar hatırlatılmıştır.

³⁰⁹ Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.180.

³¹⁰ Rivâyettir kim ol gece Resûl beş nesneye bindi
Buraak biri biri Mi'râc ki nûrânî idi şeklâ
Üçüncü dünyâ göğünden firîştehler kanadına
Yedinci göğde dek andan cenâh-ı Cebrayil bezlâ
Beşinci Refref idi kim döşediler ayağına
Urûc etmişti onunla ki ta'zîmen ve iclâlâ (B: 2139-2141)

Farklı örnekler için Bknz B: 7042-7074, 6541-6544, 2193-2941.

³¹¹ Cemal Tosun, “Öğrenme-Öğretme Stratejileri, Yöntemleri ve Teknikleri”, *Din ve Ahlak Öğretimi*, Ed. Cemal Tosun, Fatma Çapçioğlu, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi, 2016, Ankara, s.126; Açıkgöz, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, s.332; Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.163.

Yazıcıoğlu'nun İslam'ı ilk ve en güzel örnek olan Hz. Muhammed'in hayatıyla anlatması, halkın diliyle ve anlaşılır şekilde, yüz yüzeymiş gibi okuyucuya hitap etmesi, güzel sözlerle okuyucuyu okuma/öğrenme eylemine teşvik etmesi, anlatılacak konuların önceden belirtilerek okuyucunun bilgilendirilmesi, kitap içerisinde okuyucunun aklına gelmesi muhtemel soruları cevaplandırması, eserin günümüzde de kullanılabilir özelliklerinden bazılarıdır. Eserin manzum yazılmış olması, sözlü ve yazılı kültür aracılığıyla yayılmasına ve mensur eserlere göre daha kalıcı olmasına katkı sağlamıştır. Buradan hareketle günümüzde de manzum anlatımdan yararlanılarak eğitsel eserler oluşturulabilir. Hz. Muhammed'i manzum olarak anlatan halk dilinde güncel Muhammediye'ler yazılabilir.

2.3. Muhammediye'de Kullanılan Eğitimsel Unsurlar:

Muhammediye muhtevasında tespit edilen, Yazıcıoğlu'nun vermek istediği eğitimin etkili ve kalıcı olmasına katkı sağladığı düşündüğümüz eğitimsel unsurlar şunlardır:

2.3.1. Kıssa ve Dinî Hikâyeler

En etkili anlatım biçimlerinden olan hikâyeye, en zor konuların kolayca sunumunu sağlamakta, akılda kalıcılığı artırmaktadır. Kutsal kitap kaynaklı kıssalarda ise bu etki daha fazladır. İnsanlığa öğüt vermek için peygamberlerle ilgili olayların yine peygamberler aracılığıyla anlatıldığı kıssalar, tüm zamanlarda onları okuyan ve dinleyenler için istifade kaynağı olmuştur.³¹²

İnsan deneye yanık gelişimini sürdürür. Yaptığı hatalar da gelişiminin bir parçasıdır. Bunun yanında bireyin hata yapmadan da ilerlemesini sağlayan bir yol vardır. Bu da başkalarının hata ve yanlışlarından ders almaktır. Ayrıca örnek bir davranışın

³¹² Beyza Bilgin, "Ahlak Terbiyesinde Dini Hikâyeler", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1994, S:1, s.51; M. Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, 7. Baskı, İFAV, İstanbul, 2008, s.49.

anlatılması da dinleyende onu taklit ve tekrar isteği uyandırmaktadır.³¹³ Kıssa ve dinî hikâyelerin eğitimde kullanılması bu sebeplerle önem arz etmektedir.

Sözlükte kısa hikâye, ibretli hikâye, rivayet, bir kimsenin izini sürmek, bir haber yahut sözü bildirmek gibi anlamlara gelen kıssa, insanların ders almaları ve hidayete ermelerini sağlamak amacıyla, tarihin bir döneminde yaşanmış olan, peygamberler veya geçmiş toplumların hayatlarından ibret alınacak bir kesitin, insanlara sunulmasıdır.³¹⁴ Önemli olan kısımların vurgulanarak ayrıntıların verilmemesi, farklı konular ihtiva etmesi, vahiy kaynaklı ve yaşanmış olması itibariyle hikâye türünden farklılık göstermektedir.³¹⁵

Kıssalarda insanı etkileyen, Kutub'un da sihir olarak ifade ettiği bir yön vardır. Bu büyüleyici yön sayesinde okuyucu kıssa ya da dinî hikâyeyi okuması ile kendini olayın içinde bulur.³¹⁶ Kendini karakterlerin biriyle özdeşleştirir. Kıssa ve dinî hikâyenin önemi ve etkililiği bu özdeşleştirmeden doğar.³¹⁷ Karakterleri ve olayları zihninde canlandırır, empati kurar ve bir tarafta yer alır. Olumlu karakterin yolunun doğru olduğunu, iyiliği sebebiyle mükâfatlandırıldığını görür ve bu yola yönlendirilir, olumsuz karakterin ise hatalarını ve akıbetini görerek hata ve yanlışlardan dolayı olarak sakındırılır. Göz önüne serilen geçmiş toplumların, iyi ve kötü davranışlarıyla, bireyin bundan öğüt ve ders alması

³¹³ Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.96-97.

³¹⁴ İlhan Ayverdi, "Kıssa", *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Lugatı, 3. Baskı, 2008, İstanbul, s.1711; İdris Şengül, "Kıssa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C.25, İstanbul, 2002, s.498; Mustafa Kara, "Kur'ân Kıssalarını Hikâye Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı", *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, Nisan 2018, C:2, S:1, s. 59; Muhiddin Okumuşlar, "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:21, Bahar 2006, s.241.

³¹⁵ Kara, agm, s. 69; Akbar Salehi, "İslâmî Eğitim ve Öğretimde Kur'ân Kıssa ve Hikâyelerinin Rolü", Çev. Mustafa Kara, *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, C:4, S:8, Güz 2017, s.185; Mustafa Ayyıldız, Selami Alan, "Kur'an Kıssalarını (Hz Süleyman İle Belkıs ve Hz.Musa İle Hızır Kıssaları Örneklemi) Hikâye Tekniğiyle Çözümleme ve Şahsiyet Eğitimi", *Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2015, Ankara, C:10, S:7, s.171.

Muhammediye'de Kur'an ve hadislerde yer alanların dışında da hikâye örnekleri yer almaktadır. Bu sebeple kelime olarak kıssayı da içeren dini hikâye teriminin kullanılması daha uygun olacaktır.

³¹⁶ Muhammed Kutub, *İslam Terbiye Metodu ve Ahlak Sistemi*, Çev. Ali Özek, 3. Baskı, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1977, s.271.

³¹⁷ Okumuşlar, agm, s. 240.

akabinde kendi hayatında doğru davranışı sergilemesi amaçlanır. İslam, kıssa/dinî hikâyenin insan üzerindeki etkisini bildiği için eğitimde ondan istifade eder.³¹⁸

Kıssalarla gerçeklerin açıklanması, insanlara geçmiş olaylardan örnekler sunulması, okuyanın tefekkürle bu olaylardan öğüt ve ibret alarak onun geleceğine yön verilmesi, eski kitap ve peygamberlerin tasdik edilmesi, inanan insanlara kılavuzluk edilmesi, inanmayanların ise İslam'a davet edilerek hakkı bulmalarının sağlanması, onların hata ve yanlışlardan uzaklaştırılması amaçlanır.³¹⁹

Öğretimde kıssa/dinî hikâye kullanılması ile okuyucunun konuya dikkati çekilir ve merak unsuruyla okuyucu konuyu takip eder. Dinlediği olay hakkında zihni aktif olur ve olayın dışından bir gözle durum değerlendirmesi yapar. Sonuç olarak okuyucu ya da dinleyici olaylardan dersler çıkarır, ibretler alır ve kıssa/dinî hikâye vasıtasıyla edindiği bilgiler hayatında benzer durumlarla karşılaştığında nerede duracağını belirlemesine yardımcı olur.³²⁰

Dinî hikâye ve kıssaların söylenerek aktarılmaya müsait yapısı sayesinde, en avamdan en havâsa kadar okuyucu aktarılanlardan istifade etmiştir.³²¹ Dinî hikâyelerle kıssalarla konuların sunulması, Yazıcıoğlu Mehmed'in eserinde en çok kullandığı yollardan biridir. Eserin başarıya ulaşmasının etkilerinden birinin de bu olduğu düşünülebilir. Fersahoğlu, "Din Eğitimi ve Öğretiminde Bir İletişim Yöntemi Olarak

³¹⁸ Kutub, *age*, s. 271, 277; Muammer İpek, *Kur'anî Eğitimin İlkeleri, Metodları ve Kur'an/İslam Medeniyeti Üzerine*, Ankara, 2015, s.61; Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, s. 48-49. Ayrıca Bknz: Al-i İmran Sûresi 137-138; En'am Sûresi 11. ayetler; Okumuşlar, *agm*, s.240-241.

³¹⁹ Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, 7. Baskı, İstanbul, 2002, s.212-213; Kara, "Kur'ân Kıssalarını Hikâye Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı", s. 70; İpek, *Kur'anî Eğitimin İlkeleri, Metodları ve Kur'an/İslam Medeniyeti Üzerine*, s.61; Kutub, *İslam Terbiye Metodu ve Ahlak Sistemi*, s.282; Salehi, "İslâmî Eğitim ve Öğretimde Kur'ân Kıssa ve Hikâyelerinin Rolü", s. 185-188; Okumuşlar, "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye", s.242.

³²⁰ Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, s. 50-51.

³²¹ Ayyıldız, Alan, "Kur'an Kıssalarını (Hz Süleyman İle Belkis ve Hz.Musa İle Hızır Kıssaları Örneklemi) Hikâye Tekniğiyle Çözümleme ve Şahsiyet Eğitimi", s.171

Hikâye” adlı makalesinde uzun kış gecelerinin siyer-i nebi meclislerinde okunan ve Anadolu’nun irfan kaynağı olan eserler arasında Muhammediye’yi de zikretmektedir.³²²

Muhammediye içerisinde birçok dinî hikâye ve kıssa bulunmaktadır. Örneğin Allah’ın meleklerle Hz. Âdem’e secde etmelerini emretmesi ve şeytanın secde etmeyip, isyan etmesi sonrasında kovulması kıssası ve Kur’an’da yer almayıp burada gördüğümüz meleklerin bir kısmının secde etmemesi durumu beyitlerde şu şekilde yer almaktadır:³²³

Buyurdu pes meleklere kim ede Âdem’e secde
Firiştehler bölüğünden biraz halk eğmediler baş
Heman dem od veribidi buları eyledi ihraak
Külünü yele savurdu süpürdü onu yel ferrâş
Geri emr eyledi Allah melekler edeler secde
Cemî’i secde ettiler mehâfetten olup dehhâş
Tekebbür eyledi İblîs sözünü sıdı Allâh’ın
Sücûd eylemedi ona ki ya’ni etti istihâş
Çü baş çekti itâatten heman dem kâfir oldu ol
Ayağı tayınıp düştü dokundu başına pes taş
Dedi ona Ta’âlâ’llâh ki niçin etmedin secde
Dedi ben yigregem ondan ne söyler dinle ol kolmaş
Beni oddan yarattın der yarattın onu topraktan
Pes od yigrek ola ondan ki nûru olar onun fâş
Dedi Hak yeryüzünden çık ki la’net eyledim sana
Çü dergâhımda istikbâr edersin oluben fahhâş (B: 903-910)

Okuyucu beyitlerden, Allah’ın emirlerine uymak gerektiğini, kibrin yanlış bir duygu olduğunu ve kibrine kapılanın ceza göreceğini öğrenecektir. İnsanlar arası

³²² Fersahoğlu, “Din Eğitimi ve Öğretiminde Bir İletişim Yöntemi Olarak Hikaye”, s. 130.

³²³ Sad Sûresi 72-77. ayetlerinde anlatılan kıssa 905-910 beyitleri arasında verilmektedir.

ilişkilerle ilgili derslerin çıkarılabileceği, iki kardeş olan Habil ve Kabil'in durumu ise beyitlerde şöyle anlatılmaktadır:

Ulu oğlu adı Kaabil ikincisi adı Hâbil
Birer kız ile doğdular biri çirkin birisi ağ
Buyurdu Hak ki Kaabil'in ala kız kardeşin Hâbil
Onun kız kardeşin Kaabil bu hükmü edeler isbâğ
Hased kıldı ona Kaabil dedi ben tutmazam hükmün
Şoluk dem kâfir oldu ol mu'ânid müfsid ü demmâğ
Vurup Hâbil'i öldürdü bi-gayri hak akıttı kan
Pes acı oldu deryâlar zelâzil oldu sahrâ dağ (B: 1397-1400)

İlk kısmı ayetlerden farklı olarak anlatılan hikâyede olumsuz karakter olan Kabil'in kıskançlık, isyan ve öldürme fiillerinin yanlışlığı vurgulanmakta, dinî hikâye vasıtasıyla okuyucu bu işlerden sakındırılmak istenmektedir.³²⁴ Sultan Mahmud ve hizmetkarı Ayas hakkındaki şu hikâye ise dikkat çekicidir:

Meger bir gün dedim sultân Mahmûd
Kıgırdı hâs Ayâs'ı eyledi cûd
Bağışladı ona ilin tamâmı
Ki sultân ola göre hâsı âmı
Ayâs-ı hâs işitti etti feryâd
Mukarrebler ayıttı nitti feryâd
Sana ısmarladı mülkini sultan
Senin hükmünde oldu cümle evtan
Bu işe ağlamak kişi acebdir

³²⁴ Habil ve Kabil kıssası için Bknz: Maide Sûresi 27-31. ayetler. İslam ansiklopedisinde, Muhammediye'deki hikâyenin tarih ve tefsir kitaplarından nakl edildiği bildirilmekte ve bu tür rivayetlerin genellikle Yahudi ve Hıristiyan menşeli olduğu belirtilmektedir.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/habil-ve-kabil> E.T: 20.06.2019

Ayıttı bilmediniz ne sebebdır

Bana mülkini vermek tapısından

Beni redd eylemektir kapısından

Ser-â-ser âlemi teslîm ederse

Bana ısmarlayıp kendi giderse

Ben onun kapısından gitmeyi hîç

Ölürsem de bu işi etmeyem hîç

Revâ mıdır dedim dünyâyıçin ben

Sürünem bir çürük sevdâyıçin ben

Dü âlemde benim oldur murâdım

Kapısı kullarından ola adım (B: 8828-8838)

Sultan Mahmud ve Ayas arasında geçen bu dinî hikâyede verilmek istenen mesaj, aslında kişinin dünyayı değil Allah'ı istemesi ve sevmesinin gerekliliğidir. Son olarak farklı bir hikâye ediliş tarzı da şu şekildedir:

Rivâyettir ata oğul buluşa

Biri birisiyle bunu söyleşe

Ki ben yâ oğul seni beslemişem

Sana türlü eylikler eylemişem

Şu vaktin ki sen âciz idin fakîr

Elimde küçücüktün oldun kebîr

Yedirdim içirdim yalın komadım

Seni bir gün incidüben kovmadım

Gel imdi günâhım birazcık götür

Yahud müzdünü ve birazcık getir

Ki mîzânım ola onunla sakîl

Gel imdi bu gün ey oğul öyle kıl

Kaçı vermezem onu sana diye

Ki ben dahi muhtâcem ana diye (B: 5671-5677)

Rivayetle aktarılan beyitlerde ahirette yani gelecekte olacak bir olay hikâyeye edilmektedir. Bu hikâyede babanın evladı üzerinde ne kadar hakkı ve emeği olsa da, evladın onun günahlarından almayacağı, yani kimsenin kimseye bir yardımının olmayacağı belirtilmekte, okuyucuya gelecek zaman düşündürülerek hata ve günahlardan uzak kalması uyarısı yapılmaktadır. Muhammediye’de kıssalar ve dinî hikâyeler etkin şekilde kullanılmaktadır. Bu anlatım şekli, eserin okunurluğunun artmasına katkı sağlamış olmalıdır.

2.3.2. Soru - Cevap

Eğitim tarihinde en çok kullanılan yöntemlerden biri olan soru cevap, eğitimdeki gelişim ve değişimlere rağmen hala önemini korumaktadır. Geçmişte isticvab, muhavere isimleriyle de anılmıştır.³²⁵ İlk kez Yunan filozofu Sokrat’ın kullandığı söylene de, Çin’de Konfüçyüs tarafından da kullanıldığı belirtilmektedir.³²⁶ Doğurtuculuk, bulduruculuk ya da tekşifi usul de denilen Sokrat’ın soru cevabı kullanımında önceden düzenlenmiş sorularla muhatabın zihninde bulunan doğrular açığa çıkarılmaya çalışılır.

327

Soru cevap, Batı’da Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde ”katehetik yöntem” adıyla, çocuk, genç ve yetişkinlere Hıristiyanlık dininin ilkelerini öğretmek amacıyla kullanılmaktaydı.³²⁸ Burada bilinen belli sorulara, bilinen kısa, kesin ve kalıplaşmış

³²⁵ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, 2. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991 Ankara, s. 249.

³²⁶ Bayraktar, *İslam Eğitimi ve Öğretiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, s.180.

³²⁷ Süleyman Akyürek, *Din Öğretimi Model, Strateji, Yöntem ve Teknikler*, Nobel, Ankara, 2009, s. 129; Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.120.

³²⁸ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s.284.

cevaplar verilmekteydi. Bu tarz kullanım İslam dünyasında ise “ilmihâl usûlü” şeklinde adlandırılmıştır.³²⁹

Hz. Muhammed'den günümüze kadar İslam âleminde soru-cevap kullanılagelmiştir. Kullanım alanlarına bakıldığında farklı şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Soru-cevap, öğrencilerin dikkatlerini ilgili konuya vermelerine ve güdülenmelerine yardımcı olur. Öğrenciyi öğrenmeye teşvik eder. Verdiğimiz bilgilerden yola çıkılarak soru cevap kullanımı,

- Bilinmeyen bir bilginin öğretilmesinde/açıklanmasında,
- Bilinen ama ulaşılamayan bir bilgiyi ulaşılabilir kılmada,
- Bilginin kısa, kesin ve kalıplaşmış cevaplarla ezberletilmesinde kullanılmaktadır.

Öğretmen ders öncesinde hazırladığı planda soru cevaplarla anlatmak istediği konuyu inşa edebileceği gibi bazen de öğrenciyi araştırmaya teşvik etmek, merak uyandırıp öğretmek istediği konunun akılda kalmasını sağlamak gibi sebeplerle soru-cevap kullanabilir. Bir öğretim aracı olarak Muhammediye elbette ki direkt olarak öğrenciyi soru sorup cevabını isteyen bir eğitimciyle eşit tutulamaz. Okuyan kişinin soru geçen kısımlarda okumaya ara verip dinleyenlerden düşüncelerini istemesi de muhtemel bir durumdur. Fakat bu konuda kesin bir kayıt yoktur. Eserde soru-cevap kullanımı; sorulan ve cevabı verilen sorular şeklinde olmuştur. Dinleyicinin cevabının beklenmediğini düşünsek dahi kitaptaki sorular, okuyucunun bu konuya yönelmesini sağlamış, dikkatini çekip daha iyi öğrenmesine katkıda bulunmuş olmalıdır. Çünkü konuyla ilgili direkt bilgi vermektense sorularla öğrencinin zihnini soruya yönlendirip cevaba ulaşmak için zihni aktive etmek öğretme adına daha iyi bir uygulama olacaktır.

330

³²⁹ Akyürek, *age*, s.129.

³³⁰ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s.100; Başar, *Sınıf Yönetimi*, s.85-86; Açıkgöz, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, s.165.

Muhammediye'deki beyitlerde verilen soru cevaplar incelendiğinde, sorular üç gruba ayrılabilir:

1. İlim talep eden tarafından sorulan soruların aktarılması

İlim öğrenmek isteyen bilmediği, anlamadığı, merak ettiği bir konu ya da kavram hakkında bilgili kişiye sorduğu soruları içermektedir. Örnek olarak şu beyitler incelenebilir:

Meger bir gün su'âl ettiler ashâb

Dediler yâ Resûla'llâh ki deryâb

Kaala'llâhu Ta'âlâ Ve mesâkine tayyibeten fi-cennâti adn ³³¹

Bu sözün ma'nisin eyle mübeyyen

Ki tâ bilevüz onu biz muayyen

Buyurdu kasrlardır lülülerden

Dirîğ olmayısardur ululardan

Ola her kasr içinde yetmişer dar

Kamu yâkuut-ı ahmerdir ne kim var (B: 7421-7424)

Beyitte, ashab Hz. Muhammed'den Tevbe Sûresinde geçen anlamadıkları bir ayetin açıklamasını öğrenmek istemektedir. Yine bilinmeyen sorulması üzerine tahsilli birinin Hz. Muhammed'e, Gaffar olan Allah'ın kâfirlere neden azab edeceğini sorması da bu grupta değerlendirilebilir:

Su'âl eder bu yerde ehl-i tahsîl

Kim edin işbu hâli bize tafsîl

Kim Allâhu Ta'âlâ hazreti çün

Kemâlince Kerîm idi hû Bîçûn

Nedir hikmet k'ider küffâra ta'zîb

³³¹ "...Hem Adn cennetlerinde güzel meskenler...", Tevbe Sûresi, 72. Ayet.

Yaraşmaz gibidir Gaffâr'a ta'zîb

Bu söze verdi ehlu'llâh cevâbı

K'onunçün etti küffâra azâbı

Ki Hak çünkim dilekler vericiydi

Ne dilerler ise irgüriciydi

Dilek dilerdi kâfirler ki yâ Rab

Ki kıl bizi cehennemde muazzeb

Bize anda nasîb et yer ü su zâd

Bizi andan ebed hîç kılma âzâd

Pes istediklerini verdi Allâh

Dilediklerine irgürdi Allâh

Dediler kimse ister mi azâbı

Dediler işitin imdi cevâbı

Dilemezlerdi gerçi kaal diliyle

Velî isterler idi hâl diliyle

Ki zîrâ küfr ü isyân fîsk u hâlet

Bular artuğ eder kalden delâlet (B: 6999-7009)³³²

2. İlim sahibi tarafından sorulan soruların aktarılması

İlim sahibinin öğretmek istediğı konuyla ilgili soruyu sorup cevabını da kendinin verdiği durumları içermektedir. Örnek olarak şu beyitler verilebilir:

Dedi yâ Ahmed bilir misin ne vakt olur esâs

Tâ ki bir kul âbid oluban giye zühde libâs

Dedi yâ Rab bilmezem dedi kaçan kim cem' ola

Anda yedi türlü haslet olmaya hiç intimâs

³³² Benzer örnekler B: 751-756, 1657-1660.

Birisi onun vera'dır kim mehârimden yığa

Bu durur ikincisi kim sumt ede bî-indirâs

Söylemeye şol ki mâlâya'nidir epsem ola

Bu durur üçüncü korka tutmayıp gönlünü pas

Artıra ağlamasını benden ol havf eyleyip

Bu durur dördüncüsü ede hayâ ol bî-kıyâs

Benden istihyâ ede ol âşikârâ ve nihân

Bu durur beşincisi kim az yiye giye pelâs

Bu durur altıncısı kim hışm ede dünyâya ol

Zîra ben hışm eyledim dünyâya bil ey hayr-i nâs

Bu durur yedincisi kim dostlarımı ol seve

Zîra ben sevdim buları eyledim ben zuhr-i nâs (B: 2434-2441)

Beyitlerde Allah, Hz. Muhammed'e "bir kulun zühd elbisesini giyip ne zaman gerçekten ibadet ehli bir kul" olduğunu sormuştur. Hz. Muhammed'in bilgisi dâhilinde olmayan soruyu Allah kendisi cevaplamıştır. Yazıcıoğlu'nun kendi de beyitlerde bazen sorular sorup yine kendi cevaplamıştır. Örnek olarak şu beyitlere bakılabilir:

Emânet ne idi anda salât ile zekât idi

Oruçtu hacc-ı Beyt idi kim olalar tutup haffâz

Dahi sıdk-ı kelâm idi dahi borç ödemekti hem

Terâzî kîlede adl ü emânette olup haffâz (B: 1204-1205)

3. İlim sahibinin öğreneni soru sormaya yöneltmesiyle oluşan sorular

Öğretmen öğreteceği konuyu aktarırken anlatım esnasında merak uyandıran bir durum oluşturarak öğrenciyi soru sormaya yönlendirmektedir. Burada soruyu soran öğrenci olsa da sorunun asıl sahibi, o konuyla ilgili merak uyandıran bir kavram ya da durumu, kapalı bir şekilde vererek sorunun sorulmasını sağlayan öğretmendir.

Dahi üç bölük tâife zıll-ı arşta ola
Şu gün kim harâretten ola ciğerler kebâb
Dediler ki kimlerdir onlar buyurgıl bize
Buyurdu pes ashâba ol dem bu resme cevâb
Biri bu durur gidere ümmetim gussasın
Biri sünnetim dirgüren olmuş iken harâb
Üçüncüsü bu kim bana çok salavât ede
Husûsâ ki ta‘zîm ederse olur çok müsâb (B: 4409-4412)

Örneğin bu beyitlerde Hz. Muhammed sıcakta, yüreklerin kavruğu o günde arşın gölgesinde ümmetimin üzüntülerini giderenler, sünnetimi diriltip yaşatanlar ve bana salavat getirenler olacaktır, şeklinde direk bir bilgilendirme de yapabilirdi. Fakat önce arşın gölgesinde üç bölük insanın olacağını bildirerek dinleyenlerde merak uyandırmış, bu kapalı durumun açıklanması için ashab bunların kim olduklarını sormuş, dikkat ve merakı artan ashaba, Hz. Muhammed sorunun cevabını vermiştir.

2.3.3. Temsîlî Anlatım

Temsîlî anlatım, din eğitimi kaynaklarında örnekleme, örneklerle bilgi verme, temsille anlatım gibi çeşitli şekillerde isimlendirilmektedir.³³³ Öğretilen bilginin daha iyi anlaşılmasını ve kalıcı olmasını sağlayan yöntemlerden biridir, verilmek istenen bilgi ya da konunun temsille anlatılmasıdır.³³⁴ Misal getirme, örnek verme, teşbih, benzetme anlamlarına gelen temsil terim olarak, bir düşüncüyü örnekler aracılığıyla sembol diliyle açıklamaktır.³³⁵

³³³ Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, s.219; Recep Aslan, "Hadislerde Temsili Anlatım", *İslami İlimler Dergisi*, Y:18, C:8:1, Bahar 2013, s.249; İpek, *Kur'anî Eğitimin İlkeleri, Metodları ve Kur'an/İslam Medeniyeti Üzerine*, s.55; Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990, s.77.

³³⁴ İpek, *age*, s. 55.

³³⁵ Mustafa Uzun, "Temsil", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:40, İstanbul, 2011, s.435-436; İsmail Durmuş, "Temsil", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:40, İstanbul, 2011, s.434

Temsilde anlaşılması zor olan bir konu yahut bilgi, muhatap tarafından bilinen bir benzeri üzerinden anlatılmaktadır. Soyut bir kavram anlatılırken, somut olay ve varlıklardan örnekler verilmekte, kıyas ve benzetmeler kullanılarak öğrenene sunulmaktadır.³³⁶ Bu şekilde bilginin aktarılması, daha açık ve anlaşılır bir öğrenmenin gerçekleşmesini sağlamaktadır.³³⁷ Muhammediye'ye bakıldığında Yazıcıoğlu'nun anlatımı kolaylaştırmak, herkes tarafından anlaşılacak için eserini Türkçe yazmasının yanında, vermek istediği bilgileri temsili anlatımla aktardığı da görülmektedir:

Gökleri pes kabz ede andan düre kâğıt gibi

Yerlere ata bu gökleri işit bî-ihcâc (B: 5194)

Yüce dağlar atıla yün gibi dedim dedim

Melekler kuşata yeri nitekim suyu tâs (B: 5489)

Verilen iki beyitte kıyametin tasviri yapılırken bilinenlerden yani kağıdın dürülmesi, yünün atılması ve taşın suyu kuşatması örneklerinden yararlanılarak okuyucuya bildiği olay ve durum üzerinden bilmediği olaylar tahayyül ettirilmektedir.

Etkili bir anlatım sağlayan temsil Kur'an ve hadislerde de sıkça kullanılmaktadır.

³³⁸ Zümer Sûresi 27. ayette "Muhakkak ki biz, düşünüp ders alsınlar diye insanlar için bu Kur'an'da her türlü örneği ortaya koyduk." buyrulmaktadır. Yazıcıoğlu ise Muhammediye'de benzer bir manayı ihtiva eden Haşr Sûresi'nin 21. ayetini bizlere aktarmakta ve ayetin manasını da nazımlı bir şekilde okuyucuya sunmaktadır:

³³⁶ Sadık Kılıç, "Kur'an ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri", *İslami İlimler Dergisi*, Y:5, S:1, Bahar 2010, s.15,18; Halil Altuntaş, "Kur'an'da Temsili Anlatım", *Diyanet Dergisi*, C: 26, S:4, s.54.

³³⁷ Cebeci, *age*, s.77.

³³⁸ Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, s.220-221; Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, s.78; Kılıç, "Kur'an ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri", s.15,40; H. Altuntaş, "Kur'an'da Temsili Anlatım", s.66; Aslan, "Hadislerde Temsili Anlatım", s.256.

Lev enzelnâ hâze'l-kur'âne alâ-cebelin le-raeytehü hâşian mütesaddian min haşyeti'l-lâhi ve tilke'l-emsâlü nazribuhâ li'n-nâsi leallahüm yetefekkerûn³³⁹

Ki ya'ni işbu Kur'an'ı eger bir dağa indirsek

Olurdu korkumuzdan ol iki pâre olup zerrât

Husûsâ Âdemî-zâde beyân ettik biz emsâli

Ki tenzîl içre bidirdik ne denli varsa tevîlât

Ki tâ fikr edeler bunlar onunçün eyledik îcâd

Ki bir bilip bizi dâyim edeler türlü ta'zîmât (B: 7658-7660)

Ayetler ve beyitlerde temsilin kullanıldığı ve kullanılma amacının, insanları düşündürmek, onların ibret almalarını ve doğruya yönelmelerini sağlamak olduğu ifade edilmektedir. Eserde Hz. Muhammed'in temsili anlatımı kullandığı hadislerden de yararlanıldığı görülmektedir:

Buyurmuştur Resûlu'llâh hitâb edip meger bir gün

Beyân edem onu size işitin kavî-i akvâdan

Kaale Resûlu'llâh salla'llâhü aleyhi ve sellem yâ Ebâ Zer ceddidi's-sefinefe
feinne'l-bahre amîkun ve huzi'z-zâde kâmilen feinne's-sefere ba'îdün ve ahlısı'lamele
feinne'n-nakîde basârün ve haffîfi'l-himle feinne'l-akabete sa'abün şedîdün³⁴⁰

Buyurdu yâ Ebâ Zer kim gemini eylegil yiyini

Ki yoktur cümle deryâda derin deryâ bu deryâdan

Azığını tamâm algıl kim uzaktır sefer bilgil

Amelde eylegil ihlâs bilir Hak sırr-ı ahlâdan

Yükünü eylegil yiyini akabe gâyet es'abdır

³³⁹ B: 7657s: Haşr Sûresi, 21. ayet: "Şayet biz bu Kur'an'ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, onu Allah korkusundan titremiş ve paramparça olmuş görürdün. İşte bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz."

³⁴⁰ Allâh'ın resûlü buyurur ki: "Ey Ebâ Zer! Gemini yiyini eyle. Zira deniz derindir. Azığını çokça al, zîra sefer uzundur. İşlerinde yalnız Hakk'ın rızâsını gözet çünkü hesâba çekecek olan Allâh, herşeyi görür. Yükünü azalt, zira yokuş çok sarptır."

Ki yiyni yüklüer bulur halâsı dâr-ı ukbâdan

Gör (ol) sultân-ı kevneyni ki sözü nice câmi'dir

Husûsâ ilm-i tahkiki adaktır sırr-ı esnâdan (B: 3691-3695)

Örneklenen olayda çıkılacak bir yolculuk için yapılacak hazırlıklara dair öğüt verilmekle aslında ahiret yolcuğu için dikkat edilmesi gereken noktalar belirtilmektedir. Temsîli anlatımda kullanılan örnekler tasavvur, tefekkür ve ibret alma melekelerini aktive etmekte, verilmek istenen bilgi ve konular betimleme yoluyla kavratılmakta ve bilinenle yeni öğrenilenin ilişkilendirilmesiyle daha kalıcı öğrenme sağlanmaktadır.³⁴¹ Kulun yücelmesinin nasıllığıyla ilgili bilgi verilen şu beyitlerde de temsîli anlatımın güzel bir örneği sunulmaktadır:

Dediler kim od ile etmek ihrâk

Zarûrîdir ki cevher ede işrâk

Kim insan cevheri tâ ola telhîs

Habâyisten arıda ede tahlîs

Ki ya'ni nefsi şeytân etse telvis

Küdûrâtile kılsa onu tahbîs

Dilese Hak kim onu ede tathîr

Onu nâriyle eder geri tenvir (B: 6771)

Örnekte verilen cevher ve ateş ilişkisi, kul ve imtihanları, kulun yaşadığı olumsuz durumlarla ilişkilendirilmiş kulun da cevher gibi olması için sıkıntılardan geçmesi gerektiği ifade edilerek, temsili anlatımdan faydalanılmıştır. Temsîli anlatımın kalıcı öğrenme sağladığı ve en etkili eğitim metotlarından biri olduğu ifade edilmektedir.³⁴² Yazıcıoğlu Mehmed'in de temsili anlatım kullanımı sebebiyle mesajlarını daha dikkat çekici ve okuyucunun zihninde yer edici bir şekilde vermiş olduğu söylenebilir.

³⁴¹ Kılıç, "Kur'an ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri", s.12.

³⁴² İpek, *Kur'anî Eğitimin İlkeleri, Metodları ve Kur'an/İslam Medeniyeti Üzerine*, s.55.

2.3.4. Tergîb ve Terhîb

Sözlükte “istemk uyandırma, rağbet ettirme” anlamına gelen tergîb, “bir kimseyi bir işi yapmaya özendirme, teşvik etme” demektir. Kelime olarak “göz korkutma, yıldırma” olarak nitelenen terhîb ise “bir kimseyi korkutmak, bir işi yapmaktan sakındırmak” anlamlarına gelir. Tergîb ve terhîb yöntemi kişiyi hayra, iyi ve güzele yönlendirip kötü ve yanlışlardan sakındırmaktır. İslami olarak dinin emirlerine uyanların alacağı mükâfatlar ve uymayanların karşılaşacağı cezaların duyurulmasını ifade eder.³⁴³

Tergîb ve terhîb ayrıca teşvik etme ve sakındırma, sevdirmeye ve korkutma olarak da isimlendirilmektedir. İnsan nimeti, refahı, huzur ve mutluluğu ister; zorluk, sıkıntı ve cefadan hoşlanmaz. İslami eğitimde iyiliğe yönlendirilerek mükâfatının anlatılması kişiyi bu davranışı yapmaya daha istekli kılar. Kötü bir hayatın akıbetinin de kötü olacağından kişi yanlış meylettiği vakit karşılaşacağı cezadan haberdar olduğundan bu yanlıştan daha kolay uzaklaşır.³⁴⁴

Muhammediye’de tergîb ve terhibin kullanımına bakıldığında bazı beyitlerde yalnızca tergîb (müjdeleme)’in kullanıldığı görülmektedir:

Bâb-1 evvelde yazılmış bu hitâb

Tevbe eyleyenlerindir iş bu bâb

Bâb-1 sânde ki kim kılssa salât

Bâb-1 sâlisde ki kim verse zekât

Bâb-1 râbi’de yazılmış bu kelâm

Emr ü nehy edenlerindir bu makaam

Bâb-1 hâmisde yazılmış işbu nakş

³⁴³ Mehmet Kanar, “Tergîb”, “Terhîb” maddeleri, *Kanar Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 2008, Say Yayınları, s. 1053; Mehmet Görmez, “Tergîb ve Terhîb”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C.40, İstanbul, 2011, s.508.

³⁴⁴ Remzi Kaya, “Kur’an-ı Kerim’de Öğrenci ve Eğitimci Olarak Hz. Muhammed”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, C:1, S:1, Aralık 2018, s.43.

Kim ki hacc eyleye mâlın kıla bahş

Bâb-1 sâdisde yazılmış bu haber

Kim ki nefsin men'ede etmeye şer

Bâb-1 sâbi'de ki bu gâzîlerin

Kapısıdır bu kapı gâzîlerin

Sekizinci kapıda bu yazlıdır

Kim mürîd olur ise ak yüzlüdür

Kulağın gözün dilin men'eyleyip

Hayr edip eylikleri cem'eyleyip

Atasına anasına hayr ede

Hem sıla-i rahm için ol seyr ede

Dâyimâ işi onun hayrât ola

Okuduğu zikr ile âyât ola (B: 317-326)

Beyitlerde cennete gireceklerin özellikleri verilerek okuyucunun bu olumlu davranışlara yönlendirildiği söylenebilir. Eserde geçen diğer beyitlerde de Kur'an okuyana, Hz. Muhammed'e salavat edene, namaz kılan, oruç tutan ve Allah için dostluk edenlere, adil olanlara, fakirlere, gazi ve şehitlere, Allah'ın rızasını kazananlara yapılan müjdelere yer almaktadır.³⁴⁵ Yine yazar beyit aralarında tergîb içeren ayetler kullanmıştır. 6607. Beyitten sonra verilen Tevbe Sûresi, 72. Ayetinde iman etmiş olmanın mükâfatı şu şekilde anlatılmaktadır:

“Allâh, mü'minlerin erkeğine ve dişisine, ağaçları altından ırmaklar akar cennetler vaad buyurdu, içlerinde ebedî olarak kalacaklar; hem Adn cennetlerinde güzel meskenler. Allâh'ın rızası ise hepsinden büyüktür. İşte bu, en büyük saâdetdir.”³⁴⁶

³⁴⁵ B: 3563-3567, 3570-3573, 3596-3599, 4381-4384, 4400-4408, 4427- 4468-4470, 7377-7385, 7394, 6616-6623, 7639-7646.

³⁴⁶ Eserde müjdeleme içeren diğer ayetler: Zümer Sûresi 17. ayet, Ahkaf Sûresi 13. ayet.

Bazı beyitlerde yalnızca terğîb (müjdeleme) kullanılırken bazen de sadece terhîb (korkutma/sakındırma)'in kullanıldığı görülmektedir:

İbni Abbas dedi çünkim haşr ola

Her kişi hâline göre neşr ola

Ma'siyetten tevbesiz ölen kişi

Ol olısdur hacil olan kişi

Kim ki sekrân ölse sekrân olısar

Âciz ü gam-nâk ü hayrân olısar

Ayığ ayığ ola mestinde kadeh

Destisi boynunda destinde kadeh

Cîfe gibi koka la'net edeler

Ejdehâlar soka la'net edeler

Kim ki çalgı çalar olsa çalısar

Utanıp çalgıyı yere çalısar (B: 5140-5145)

Beyitlerde olumsuz halde ölen birinin o haliyle haşr olacağı ve bundan pişmanlık duyacağı anlatılmaktadır. Beyitlerde Hakk'ı inkar etmek, başka varlıklara tapmak, Allah ve Resulüne düşmanlık etmek, asi olmak, dedikodu etmek, haram yemek, komşusunu incitmek, iftira etmek, haram peşinde koşmak, kibirli olmak, riya yapmak, adam öldürmek, zina etmek, savaşta kaçmak, yetim malı yemek, fesat etmek, faiz yemek, hırsızlık yapmak, zekât vermemek gibi olumsuz özelliklerden okuyucu sakındırılmaya çalışılmıştır.³⁴⁷ Terğîb kısmında olduğu gibi terhîb yapılırken de yine ayetlerle delillendirmeler yapıldığı görülmektedir:

³⁴⁷ B: 501-502, 642- 656, 3020-3021, 5147,5227-5230, 5236-5242, 5321, 5337, 5758, 5891, 6813, 6906-6918.

“Kaala’llâhu Ta’âlâ ve’ttekû yevmen türceûne fihi ila’llâhi sümme tüveffâ küllü nefsin mâ kesebet ve hüm lâ yuzlemûn”³⁴⁸

3744. beyitten sonra verilen ayette okuyucuya kıyametten korkması tembihlenirken amelin de önemine vurgu yapılmaktadır. Devam eden beyitte yazarın kendi de okuyucuya ayetteki konuyu açıklamaktadır:

Ki korkun çünkim âhir ölisersiz

Şu gün kim Hakk’a râci’ olırsarsız

Bulısar küllü nef nice kılına

Ki Hak zulm eylemez aslâ kuluna (B: 3745-3746)

Tergîb ve terhîb’in birlikte verildiği beyitler de bulunmaktadır. Beyitlerde genellikle önce mükâfat sonra ceza içeren kısımlar yer almaktadır:

Mutî’in koyam cennete fazl ile

Koyam âsîsini oda adl ile (B: 734)

Beyitlerde Allah’ın âdemoğlunu yarattıktan sonra onlar hakkında itaatkâr olanlarını cennetle mükâfatlandıracağı, asi olanlarını ise cehennemle cezalandıracağı anlatılmaktadır.³⁴⁹ Amel sahiplerinin anlatıldığı ve ayetlerle delillendirildiği şu beyitler de tergîb ve terhîbe örneklik teşkil etmektedir:³⁵⁰

Ayda hiç bilir misin kim ben kimem kim geldim uş

Ayda kim yok bilmezem kaldım velî hüsnünde mât

Ayda şol sâlih amel kim işler idin dünyede

Zikr ederdin kılar idin dün ü gün savm u salât

³⁴⁸ “Öyle bir günden (kıyâmet gününden) korkun ve sakının ki o gün hepiniz Allâh’a döndürülüp götürüleceksiniz. Sonra herkese dünyada kazandığı amellerin karşılığı tamâmen verilecek ve onlara asla haksızlık (zulüm) edilmeyecektir.”, Bakara Sûresi, 281. ayet. Eserde yer alan Terhîb’e örnek diğer ayetler: Nahl Sûresi 88. ayet, Hicr Sûresi 2. ayet.

³⁴⁹ Tergîb ve terhîb’in bir arada kullanıldığı bazı beyitler: 6228, 6249, 6451-6455, 3724-3725, 4361-4366, 4369-4376.

³⁵⁰ Eserde bu yöntemi ihtiva eden diğer ayetler: Meryem Sûresi, 72. ayet; İnşıkak Sûresi, 7-11. ayetler.

Ol benim uş liki binerdim sana ben dünyede

Şimdi sen bin gel bana bulgıl belâlardan necât

Kaala'llâhu celle celâluhu Yevme nahşuru'l-müttekîne ile'r-rahmâni vefden³⁵¹

Kâfire a'mâli çirkin sûret içinde gele

Kokusu ences ola kanda bulısar tayyibât

Ayda hiç bilir misin kim ben kimem kim geldim uş

Ayda kim yok bilmezem nolaydı olaydım memât

Ayda şol murdâr amel kim kılar idin dünyede

Ben olam kim işler idin küfr ü fisk u seyyiât

Sen bana dünyâda binerdin bu gün ben binerem

Bu sözü tefsîr içinde öyle nakl etti rüvât (B: 5122- 5128)

Kaala'llâhu alimet kelimetehu vehüm yahmilûne evzârahüm 'alâ zuhûrihim elâ
sâe mâ yezirûn³⁵²

Beyitlerde salih amelin, sahibine gelip kendinin dünyada yaptığı iyi amelleri olduğunu ve onu ahirette belalardan kurtaracağı müjdesini vermesi; kafirlerin çirkin amellerinin ise kendilerine çirkin ve kötü bir şekilde gelip kendilerinin dünyada yaptığı kötü işleri olduğunu anlatması, kafirin pişmanlığı ve kötü hali anlatılmakla, okuyucu iman etmeye ve iyi işler yapmaya teşvik edilmiş, inkar etmekten ve kötü işler yapmaktan da sakındırılmıştır.

³⁵¹ "Takva sâhiblerini, elçiler gibi Rahman'ın huzuruna toplayacağımız gün.", Meryem Sûresi, 85. Ayet.

³⁵² "...Onlar günâhlarını arkalarına yükleneceklerdir. Dikkat edin ki yüklendikleri günâh ne kötüdür.", En'am Sûresi, 31. ayet.

2.3.5. Öğüt

Bir kimseye yapması veya yapmaması gereken şeyler için söylenen söz, nasihat anlamına gelen öğüt, din eğitiminde hem Müslüman olmayanları imana davet etmek hem de müminlere iyiliği tavsiye edip onları kötülükten sakındırmak için kullanılmaktadır.³⁵³

Kur'an ayetlerinde Kur'an'ın bir öğüt, Hz. Muhammed (sav)'in de bir nasihat edici olduğu yer almaktadır.³⁵⁴ Yine Hz. Muhammed (sav) dinin nasihat olduğunu buyurmaktadır.³⁵⁵ İslam'ın ilk devirlerinden itibaren kussaslar camilerde halka öğüt vermişlerdir.³⁵⁶ Öğüt vermek, uyarmak, sakındırmak anlamlarına gelen vaaz, İslam'ın ilk yıllarından günümüze kadar öğüt vermeye önem verildiğini bizlere göstermektedir.³⁵⁷ Yazıcıoğlu Mehmed'in eserinde iki farklı tarzda öğüt verdiği görülmektedir. İlki okuyucuya doğrudan öğüt vermek şeklindedir:

O beş secde bize beş vakt namâz oldu niyâz oldu
Bize hem nûr hem rahmet kılalım onu şeyh ü şâb (B: 167)
Evvel ü âhir beyân Kur'ân'ı bil
Bâtın u zâhir ayân Kur'ân'ı bil
Nûr-ı Rabb-i izzet ü nûr-ı Resûl
Nur-ı kevn ü lâ-mekân Kur'ân'ı bil
Çünkü bildin bu fezâyilden kişi me'cûr olur
Gel bu kez bir söz işit kim şu'le-i deycûr olur (B: 3574)

İki örneğin ilkinde namaz kılınması, ikincisinde Kur'an'ın özellikleri anlatılarak Kur'an'ın bilinmesi öğütlenmektedir. Yazıcıoğlu'nun öğütünü kullandığı diğer durum ise

³⁵³ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=%C3%B6%C4%9F%C3%BCT> (Türk Dil Kurumu Sözlüğü) E.T: 26.01.2020; Gülüzar Soyudoğru Mücahit, *Yasin Sûresi'nin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s.82.

³⁵⁴ Araf Sûresi 2, 68. ayetleri; Taha Sûresi 3. ayet.

³⁵⁵ Müslim, İman 95.

³⁵⁶ Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 190-191.

³⁵⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/vaaz#1> E.T: 26.01.2020

dolaylı öğüt vermedir. Allah'ın Hz. Muhammed, Hz. Muhammed'in sahabeye ya da Hz. Âdem'in oğluna nasihatte bulunduğu sözler beyitlerle aktarılıp dolaylı olarak okuyucuya nasihatte bulunulmuştur.³⁵⁸

Yakın ol fakîre yakın kıl fakîri sana
Ki ben de yakın eyleyip sana verem tımâh
Gözetgil fakîri ki dostum bulardır benim
Irak tut seni agniyâdan dilersen felâh (B: 2379-2380)

Allah'ın Hz. Muhammed'e hitaben fakirlerin kendinin dostu olduklarını, onlara yakın olması ve onları gözetmesi gerektiğini, zenginlerden de uzak olması gerektiğini öğütlediği anlatılmaktadır.

Amel kıl dedi dünyâçün cihanda durduğun mikdâr
Amel kıl dedi cennetçün bakaa buldukça me'vâdan
Amel kıl dedi Tanrı çün katında hâcetin mikdâr
Amel kıl dedi od için oda sabrınca mesvâdan (B: 3699-3700)

Beyitlerde Hz. Muhammed'in ashabına dünya ve ahiret için orada duracakları nispette çalışmalarını, Allah'a ihtiyaç duydukları nispette kulluk edip, cehennem için de ona olan dayanma güçleri nispetinde çalışmalarını öğütlediği aktarılmaktadır.

Bu sözden sonra etti hoş nasîhat
Tutar kanı işitsin uş nasîhat
Dedi beş nesne derim bilgil onu
Dahi oğlanlarına değil onu
Biri bu mutma'inn olma cihâna
Ben ettim cennete attı yabana
İkinci avrete uyma emânet

³⁵⁸ B: 2379-2385, 2417-2419, 3218-3425, 3699-3700, 1420-1434.

Ben uydum avrete ettim hıyânet

Üçüncü kıl işin sonunu fikret

Ben etsem ermez idi bana hayret

Budur dördüncü uyma ıztırâba

Ben uydum uşda erişdim harâba

Beşincisi budur kim meşveret kıl

Her işde meşveretten herkeret kıl

Meleklerle tanışsam ben n'olaydı

Başıma bu belâlar mı geleydi (B: 1420-1427)

Hz. Âdem'in oğlu Şit'e dünya ve nimetlerine kanmaması, kadına uymaması, iş yaparken sonunu düşünmesi, ızdıraba düşmemesi, işini yapmadan önce başkalarına danışması konularındaki nasihatleri yer almakta ve bu nasihatleri Şit'in çocuklarına iletmesini öğütlediği görülmektedir. Aslında Şit'e söylenen sözler onun evlatları olan okuyuculara da nasihat niteliğindedir. Yazıcıoğlu bazen de önce Hz. Muhammed'in öğütlerini anlatmış, sonrasında kendisi de okuyucuya bunlara uymayı öğütlemiştir.

Gel beru ey müttekî tut bu ehâdîsi ki sen

Ger olursan müttekî az suçların ma'zûr olur (B: 3621)

Yine Veda Hutbesinin aktarıldığı şu beyitler de buna güzel bir örnektir:

Dedi hâzırlar iblâğ eylesinler

Özüm işitmeyene söylesinler

Niçema kişi var kim sözü dinler

Velî işitmeyen ondan yig anlar

Çü bu sözleri etti halka înâs

Hitâb etti geri kim eyyühe'n-nâs

Kılın beş vakt namâzınız tamâmı

Tutun yılda bir ayınız siyâmı
Edin Tanrı'nızın beytin ziyâret
Çün öyle geldi Hazret'ten işâret
Verin hem mâlinizden siz zekâtı
Ki bula nefsiniz tâ tayyibâtı
Giresiz Rabb'inizin cennetine
Hesâbsız hem azabsız rahmetine
Dahi bunca nasâyih etti anda
Tamâmet şer'i dedi gitti anda
Beyân etti heman tutmak gerektir
Iraktan sormayıp tatmak gerektir (B: 3418-3427)

Hz. Muhammed ashaba namaz, oruç, hac, zekât ibadetlerini yerine getirmelerini, bu şekilde cennete girebileceklerini ve hesap ve azap korkusu çekmeyeceklerini söyleyerek; onlardan da sözlerini duymayanlara iletmelerini istemiştir. Beyitlerin devamında Yazıcıoğlu okuyucuya Hz. Muhammed'in sözlerini bilmenin yeterli olmadığını bunları yerine getirmenin gerekli olduğunu öğütlemektedir.

2.3.6. Dua

Sözlükte çağırma, seslenmek, yardım talep etmek, Allah'a yalvarmak, Allah'tan dilekte bulunmak anlamlarına gelen dua, terim olarak kulun eksikliğini, acizliğini idrak ve itiraf ederek Allah'ın lütuf ve yardımını istemesidir.³⁵⁹ İnsanın isteklerinin, yetenek ve imkânlarının üstünde oluşu, hayatında güç yetiremeyeceği durumlarla karşılaşması, kısacası yapısında var olan acizyet duygusu, onu Yaratıcı'ya sığınmaya ve O'ndan yardım dilemeye yönlendirmektedir.³⁶⁰ Bu durumu Yazıcıoğlu beyitlerde şöyle dile getirir:

³⁵⁹ D. Mehmet Doğan, "Dua", *Büyük Türkçe Sözlük*, 23. Baskı, Yazar Yayınları, Ankara, 2011, s. 425;

Osman Cilalı, "Dua", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:9, İstanbul, 1994, s.529.

³⁶⁰ Esra Türk, "Din Eğitimi Açısından Çocukluk Döneminde Dua Kavramının Önemi", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, C:1, S: 3, Aralık 2015, s. 446.

İlâhî bizde yoktur bize dermân

Sen ihsân et ki sensin geri mihsân

Esirge sen bağışla bize tevfik

Habîbin hubbına hakkaani tahkik (B: 1192-1193)

Mehmedoğlu'na göre, “Dua içsel enerjiyi niyet haline dönüştürme gücüne sahiptir. Niyet ise eylemin başlangıç noktasıdır. Birey böylelikle bir başkasına değil, içsel dayanaklarına başvurarak imkânlı olan isteklerini başlatma gücünü kendinde bulabilir.”³⁶¹ Ayas ise duanın bireye etkilerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

- Kişinin kendisiyle ilgili gerçekleri keşfetmesini sağlar.
- Şahsiyetin inşasında önemli fonksiyonlar icra eder.
- Yalnızlık hissini ortadan kaldırır.
- Güçlüklerle mücadele azmini artırır.³⁶²

Muhammediye beyitlerinde birçok dua yer almaktadır. Dua içeren bu beyitlerle hem okuyucuya dinî bilgiler aktarılmış hem nasıl dua edileceği hakkında bilgiler sunulmuştur. Eserde iki farklı şekilde örnek dualar verilmiştir.

İlk örnek, yazarın kendisinin direkt Allah 'a hitap ettiği dualardır:

İlâhî elinde sevâb bu ikaab

İlâhî bize eyle hüsnü's-sevâb (B: 3022)

Yazar kendi dualarında bazen direk temennide bulunmuş, bazen de önce bilgi vermiş veya kendisine verilen nimetleri saymış sonrasında duada bulunmuştur. Bu dualar çoğunlukla direk istek cümlesi olduğu gibi bazen de dualar soru formatında sunulmuştur:

Şimdi kim îman verip kıldın atâ

Pes aceb mi afv edersen ger hatâ

³⁶¹ Yurdagül Mehmedoğlu, “Dualarında Çocuk”, *Ekev Akademi Dergisi*, C:3, S:1, Bahar 2001, s.147-148.

³⁶² Mehmet Ayas, “Dua Öğretiminin Birey Üzerindeki Etkileri ve Değerler Eğitimine Katkıları”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:1, S:2, Y:2013/II, s.80-82.

Şimdi kim irfan verip verdin kemâl
Pes aceb mi keşf edersen ger cemâl
Şimdi kim Kur'ân verip verdin beyân
Pes aceb mi yüzünü görse ayân
Şimdi kim buldu çü bu bürhânı ol
Pes aceb mi bulsa sen sultânı ol (B: 5362-5365)

Verilen nimetlere şükrün ve sorularla oluşturulmuş duaların yer aldığı beyitlerde duanın farklı şekilde olabileceği, kişinin dilediği gibi dua edebileceği mesajı verilmektedir.

İkinci örnekte ise yazar okuyucuya peygamber dualarından örnekler sunmaktadır:

Dedi Âdem ki Yâ Rabbi unuttum
Yanıldım yolu yanlış yola gittim
Bilim âciz senin hikmetlerinden
Dilim kaasır senin ni'metlerinden
Velî ben ma'siyet kim ettim onu
Senin ilmin içindeydi nihânî
Benem kulun ki kıldım ma'siyet uş
Elindedir ne kılsan nâsiyet uş
Nice kim diler isen dönderirsin
Ne yola ister isen gönderirsin
Esirge rahmet eyle bana
Yâ Rab Kim olmayam mukarrebken muazzeb
Onun hakkı için kim kıldın ekrem
Kamulardan onu a'lâ ve a'zam
Benim bu suçumu afv et İlâhî

Ki sensin pâdişâhlar pâdişâhı (B:1078-1086)

Beyitlerde duanın nasıl yapılacağı hakkında güzel bir örnek verilmiş, ilk kul ve peygamber olan Hz. Âdem'in bile hata etmiş olması, hata sonrasında tövbe edilmesinin gerekliliği konuları vurgulanmıştır. Eserin bazı beyitlerinde dua öncesi tövbe örnekleri de bulunmaktadır.³⁶³ Dua ve tövbe sayesinde birey, yaptığı iş ve davranışlarda bilinçli olarak hareket eder, olumsuz düşüncelerin farkına vardığında dua ve tövbe ile bilincini açık tutmuş olduğu için bunlardan uzaklaşma olasılığı daha yüksek olur.³⁶⁴

Günümüzde dua etmek denilince akla Kur'an'da, hadislerde geçen ya da tasavvuf ve ilim ehlinin, -dili Arapça olan- dua cümlelerinin tekrar edilmesi, ezberlenerek okunması gelse de aslında İslam dininde dua, kulun Allah'a kalbini açması, sevgi ve samimiyetle dilediği her şeyi Yaratıcısına söylemesidir.³⁶⁵ Günümüzde dahi dua öğretiminde halk arasında bu öğretimin Arapça olması gerektiği düşüncesi var olmasına rağmen Yazıcıoğlu, dönemini ve günümüzdeki bu düşüncüyü aşmıştır. Onun paylaştığı dualar okuyucunun anadilinde yapılmıştır.³⁶⁶ Yazarın bu şekilde okuyucuya, duada önemli olanın kulun Allah'la içten, samimi, istediği dil ve şekilde irtibat kurması olduğu mesajını iletmediği söylenebilir:

İlâhî sakın gözümüz gönlümüz dünyeden

Seninle Resûlün sözüne tutalım kulag (B: 5896)

Yazıcıoğlu verilen beyitte hem Allah'a dua etmekte, hem yapılması gerekeni – Allah ve Hz. Muhammed'e itaat etmenin gerekli oluşunu- kendine ve okuyucuya hatırlatarak yapılacak olunan eylemlere dair bilinç düzeyini yükseltmektedir. Yazarın bazı dualarında ayetlerden istifade ettiği görülmektedir:

³⁶³ B: 1316

³⁶⁴ Fatih Malakçı, *Dua Eğitimi ve Öğretimi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

³⁶⁵ Beyza Bilgin, "Dua", *İslam İlimleri Enstitü Dergisi*, S:II, Y:1975, AÜİF, s.70; Cemal Tosun, "Dua Öğretimi", *Dinî Araştırmalar*, 2000, C:II, S:6, s.3, 7-8.

³⁶⁶ Tosun, agm, s.7-8.

İlâhî eylegil der isti'ânet

İlâhî âcizem eyle inâyet

İlâhî matlab-ı a'lâ ola sen

İlâhî maksad-ı aksâ ola sen

Dedin lâ teknetu min-rahmeti'llâh³⁶⁷

Ümîd ile kapına geldim ey şâh (B: 3515-3517)

Beyitlerde acziyetini ve yardıma muhtaç oluşunu bildiren yazarın, ayetten yararlanarak Allah (c.c)'in rahmetinin genişliğine ve ümit kesilmemesinin gerekliliğine atıf yaptığı ve dua içerisinde okuyucuya dinî bilgi sunduğu görülmektedir. Yazar eserinde okuyucuya duanın nasıl yapılması gerektiğini açıkça söylemese de, beyitlerinden duanın nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili çıkarımlar yapılabilir:

Sad hezârân Hak'a hamd ile sena rahmetin ol

Bize gönderdi onun rûhuna bî-had salavât

Dileriz senden İlâhî kim onun hürmetine

Bize de rahmet edip fazlın ile ver cennât (B: 3382)

Beyitlerde okuyucuya dua adaplarından olan Allah'a hamd ve Hz. Muhammed'e salavat ile başlayan bir dua örneği verilmiştir. Dua ederken dikkat edilmesi gereken başka bir nokta duada Allah'ın isim ve sıfatlarından istifade etmektir.³⁶⁸

Sığındım sana kim birsin İlâhî

Kamu eşyâya kaadirsin İlâhî

Dedin Lâ taknetû mi'r-rahmetil'lâh³⁶⁹

Ümîd ile kapına geldim ey şâh

Rahîmâ rahmetinden eyle merhûm

³⁶⁷ "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.", Zümer Sûresi, 53. ayet.

³⁶⁸ Tosun, "Dua Öğretimi", s.7-8.

³⁶⁹ "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.", Zümer Sûresi, 53. ayet.

Hakîmâ hikmetinden etme mahrum (B: 6995-6997)

Yazıcıoğlu beyitlerde hem direk Yaratıcısına seslenerek dua etmiş hem Allah'ın isim ve sıfatlarından yararlanarak okuyucuya Allah hakkında bilgi sunduğu bir dua örneği vermiştir. Duanın kime edileceği konusunu açıklayan beyitler şu şekildedir:

Dedi kankı kulun kim kılmasa şirk

Kapına varıcak varmasa müşrik

Dahi kankı kulun kim bu du'âyı

Okusa istese senden devâyı

Bağışla suçunu onun İlâhî

Çü sensin cümle mahlûkun ilâhı (B:1265-1267)

Hz. Âdem'in Allah'tan kullarının bağışlanması için duada bulunduğu beyitlerde, yaratılanların ilahının Allah olduğunu hatırlatmakla, dua edilecek tek varlığın Allah olduğu vurgusu yapılmaktadır. Ayrıca verilen örnekte bireyin dua ederken sadece kendini değil başkalarını da düşünerek dua etmesi gerektiği mesajının verildiği görülmektedir. Bu duruma başka bir örnek de Hz. Muhammed'in şu duasıdır:

Kim diyem yâ Rab selâmet eyle oddan ümmetim

Zîra sensin Kaadir ü Hannân u Mennân Zü'l-celâl (B: 4065)

Hz. Muhammed'in kendisinden önce ümmeti için dua etmesi örneğiyle, okuyucuya duada diğerkâm olunması mesajı verilmektedir.

Muhammediye'den dua ile ilgili şu çıkarımlar yapılabilir:

- Dua aciz olan kulun Kadir olan Rabbine sığınmasını ifade eder.
- Dua edilecek tek varlık, her şeyin yaratıcısı olan Allah'tır.
- Duaya Allah'a hamd, Peygamber (sav)'e salavat ile başlanabilir.
- Dua, Allah'ın isim ve sıfatlarını, ayetleri vb. dinî bilgileri içerebilir.

- Birey dua ederken sadece ben merkezli olmamalı, diğer insanlara da duasında yer vermelidir.
- Birey dua ederken kendi dilediği şekilde, anadilinde kendi söz ve cümleleriyle isteğini ifade edebileceği gibi peygamberlerin dualarından da istifade edebilir.

Özetle eserde verilen dua örneklerinde dua dili olarak Türkçe kullanıldığı, dua içeren beyitlerdeki örnekler vasıtasıyla okuyucuya dua öğretildiği ve dinî bilgiler sunulduğu görülmektedir.

Dua öğretimi din eğitiminde önem verilmesi gereken konulardan biridir. Dua etmek insanın yapısında var olan bir ihtiyaçtır. İnsanın bu ihtiyacı karşılanamadığında farklı problemler ortaya çıkmaktadır.³⁷⁰ Dualar çeşitli dinî bilgiler içerdiğinden dolayı dua öğretiminde bireye öncelikle Allah'ın isim ve sıfatlarının, nasıl bir yaratıcı olduğunun bilgisi sunulması gerekmektedir. Ayrıca öğrenene her durum ve koşulda istenilen şekilde ve içtenlikle dua edebileceği ifade edilmelidir.³⁷¹ Daha kalıcı bir öğretim sağlamak için eğitim sürecinde öğrencilerden örnek dua metinleri oluşturmaları istenebilir.³⁷²

2.3.7. Muhammediye'de Kullanılan Edebî Sanatlar

Yazıcıoğlu'nun eserinde bazı edebî sanatlardan yararlandığı görülmektedir. Edebî sanatlardan istifade edilmesi, konuların daha açık ve anlaşılır, bilgilerin ise daha kalıcı olmasına katkı sağlamış olduğu söylenebilir. Beyitlerde kullanılan edebî sanatlar:

³⁷⁰ Tosun, "Dua Öğretimi", s.1-2,7-8. Tosun, bu problemlerin bir kısmını şu başlıklarda özetlemektedir. Dua konusunda yeterli bilgiye sahip olamayan insan, dua etmeyi denediğinde yetersizlik hissi ve yanlış yapma endişesiyle duasından tatmin olamamakta, kalıp duaları ezberleyip dua etmeyi denemekte, anlamını tam manasıyla bilmediği için de bu durum onun dua ihtiyacını giderememektedir. Yazılı duaları bulundurma yahut kendisi için dua edecek birilerini bulmak da bireyin bu soruna aradığı çözüm yollarından olsa da tam anlamıyla bu arayışların hiç biri dua ihtiyacını karşılayamamaktadır.

³⁷¹ Bilgin, "Dua", s.70; s.70.

³⁷² Tosun, "Dua Öğretimi", s.8-20; Bilgin, agm, s.70.

Benzetme

Benzetme (teşbih) aralarında çeşitli yönlerden benzerlik bulunan iki varlıktan zayıf olanın güçlü olana benzetilmesidir. Eserde yazarın bir olay ya da varlığın anlatmak istediği yönünü daha etkili ve kuvvetli kılmak amacıyla benzetmeler kullandığı görülmektedir.³⁷³

Tıfillik sanki ilkyazdır yiğitlik yaz günü gibi

Yaşın ortası güz gibi kocalık günleri sermâ (B: 8700)

İnsan ömrünü, mevsimlere benzeten yazar, aslında ömrün geçiciliğine vurgu yapmakta ve okuyucusuna ihtiyarlığı hatırlatmaktadır. Benzetmelerle yazarın vermek istediği mesajı daha kolay ve etkili bir şekilde ifade ettiği söylenebilir.

Cemâli bedr-i enverdir cebîni devr-i ezherdir

Beyânı dürr ü cevherdir nisâr ede dürer iblâğ (B: 1410)

Beyitlerde Hz. Muhammed anlatılmakta, onun güzelliği ifade edilirken kullanılan benzetmelerle anlatıma bir heyecan katılmakta, bilinenlerden hareketle Hz. Muhammed ifade edilmeye çalışılmaktadır. Bir kavramı ya da varlığı direkt anlatmak yerine bireyin zihninde var olan yani bildiği başka bir kavram ya da bilgiyle ilişkilendirmesi öğrenmeyi daha kolay kılmaktadır.³⁷⁴

Betimleme

Betimleme (tasvir), bir şeyi söz veya yazı ile resim gibi göz önüne gelecek şekilde ayrıntıları ile anlatma, resmini yapma anlamlarına gelir.³⁷⁵ Bu şekilde betimlemeyi yapan

³⁷³ İsmail Durmuş, "Teşbih", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:40, İstanbul, 2011, s.553; İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, MEB, İstanbul, 1992, s.161; Birinci, "Teşbih", *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, s.405; Cevdet Kudret, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*, C:1, İnkılap, İstanbul, 2003, s.441; Turan Karataş, "Teşbih", *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Perşembe Kitapları, İstanbul, 2001, s.427.

³⁷⁴ Emine Malatyalı, Kaya Yılmaz, "Yapılandırmacı Öğrenme Sürecinde Kavramlar ve Önemi: Kavramların Pedagojik Açından İncelenmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)* C: 3, S: 14, Sonbahar 2010, s.325.

³⁷⁵ Ayverdi, "Betimleme" ve "Tasvir" Maddeleri, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C:1 ve C:3, s.353, 3082; Hüseyin Elmalı, "Tasvir" *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:40, İstanbul, 2011, s.135.

kişiyi dinleyen yahut betimleme kullanılarak oluşturulmuş bir metni okuyan kişi anlatılan şeyleri zihninde canlandırabilir. Anlatılanı direk görmemiş olsa da görülenlerden hareketle zihninde anlatılanın/okunanın çizimini oluşturabilir.³⁷⁶ Yazıcıoğlu'nun eserinde bazı varlık ve durumların betimlemesini yapmasının, varlık ya da durumların okuyucunun zihninde canlanmasına olanak sağladığı söylenebilir.³⁷⁷

Müslümanlar Hz. Muhammed (sav)'e her daim hürmet göstermiş, onu görmeyi arzulamışlardır. Onun ahlakının yanında sureti de dilden dile anlatılagelmiştir:

Orta boylu idi ahsen kaameti

Ne katı ebyâz ne esmerdi katı

Ne kıvrıcık ne saçı uzun idi

Cismi ahsen hey'eti mevzûn idi

Hiç sinek konmazdı derler yüzüne

Gölgesi düşmezdi yerler yüzüne

Zira nûrun yoktur aslâ sâyesi

Kim ola evsâfın onun sâyesi

Kim ki baksa yüzüne hayrân idi

Sanki yüzünde güneş seyrân idi (B: 1931-1935)³⁷⁸

Yazıcıoğlu'nun, Hz. Muhammed (sav)'in siresini anlattığı gibi, suretini de betimlemiş olmasının, okuyanların tahayyüllerinde onu canlandırmalarına olanak sağladığı söylenebilir. Bunun yanında eserde bazen olumlu bazen de olumsuz karakter betimlemeleri bulunmaktadır:

Ki yâ Ahmed anla geri âhiret ehlini

Hayâlar ederler döküp yaşlar edip surâh

³⁷⁶ Karataş, "Tasvir", *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s.409.

³⁷⁷ Muhammediye'deki cennet ve cehennem tasvirleri hakkında bkz: Harman, "Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'sinde Yer Alan Cennet ve Cehennem Tasvirleri".

³⁷⁸ 1941-1958 numaralı beyitlerde Hz Peygamber'in suretinin anlatımı devam etmektedir.

Sözü bunların şol kadar hoş gelir kim bana

Kim ata ana oğlu sözüne tutar sımâh

Bular tarafütü'l-ayn kadar benden olmaz cüdâ

Gazâ kılıcıyla eder nefslerin iki şâh

Dururlar ibâdetde bünyân-ı mersûs gibi

Tarîk-ı itâatte eder bular irtisâh (B: 2390-2393)³⁷⁹

Ahiret ehlinin özelliklerinin betimlenmesiyle okuyucunun bu vasıflara sahip olmaya özendirildiği düşünülebilir. Eserde kişi ve varlıkların betimlemelerinin dışında bazen de olayların betimlendiği görülmektedir:

Durdu Zeyneb başını yurdu onun

Yudu nısfın nısfına erdi onun

Öyle vaktiydi kim erdi Cebrayil

Türlü evsâf ile girdi Cebrayil

Başına sarmış imâme ak latîf

İnce istebrak idi berrâk latîf

Bir at üstüne oluptu ol süvâr

K'adı Hayzum idi kaddi şâh-vâr

Örtüsü dîbâc ile tarsî' idi

Hem kadîfe gâşiye taktî' idi

Gerçi kondurmazdı üstüne gubâr

Lîki konmuş idi atına gubâr

Atının tozun siler idi Resûl

Halini bilmek diler idi Resûl (B: 2900-2906)

³⁷⁹ Olumsuz karakter özelliklerinin betimlenmesi B: 2386-2389.

Uhud zaferinden sonra Hz. Muhammed'in ahvalinin anlatıldığı kısımda Peygamber'in yaşadıkları betimlemeyle karışık hikâye edilerek anlatılmaktadır. Bu örnekteki ve eserdeki betimlemelerin, anlatılanların zihinde görselleştirilmesine dolayısıyla öğrenmenin daha kalıcı olmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Teşhis ve İntak (Kişileştirme ve Konuşturma)

Kelime olarak kişileştirme anlamına gelen teşhis, insan dışındaki varlıkları insan kişiliğinde göstermek, onlara bazı insani özellikler atfetmek demektir. İntak ise insan dışındaki varlıkların konuşturulması, insana ait olan konuşma yeteneğinin insan dışı varlıklara atfedilmesi demektir. İntak sanatının olduğu her yerde teşhis olmakla birlikte teşhisin varlığı intakı zorunlu kılmamaktadır.³⁸⁰ Teşhis sanatı için şu beyit örnek olarak sunulabilir:

Bu söze pes ağlaşa arş ile kürsî katı

Yedi gök melekler döke sanki gözden hıyâz (B: 5625)

İntak sanatı, teşhisi içinde barındırır. Kur'an'ın kişileştirildiği ve konuşturulduğu şu beyitler intak sanatına örnek olarak verilebilir:

Hem gele Kur'ân gözüke ayda Kur'ân ehline

Hiç beni bilir misin şevkın eder mi inbiâs

Ayda kim yok bilmezem pes ona Kur'ân ayda kim

Ben senin şol yârinem zevkın eder mi inbiâs

Ben şu Kur'ânem ki, bana âşık olup dâyimâ

Gündüz okurdun beni susuz ederdin iltihâs

Geceler uykunu sana çok harâm etmiş idim

Gâh hazarda gâh seferde kim giderdin iltihâs

Aydalar bu gün gerek her tâcir assı eyleye

³⁸⁰ Kocakaplan, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, s.175; C. Kudret, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*, s.453; Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 429.

Hirmenin ona göre götüre kim etti hirâs

Âhiret tâcirlerinden sen ziyâde olasın

Hâsılını artuk alasın çün uş bitti hirâs

Pes verile ehl-i Kur'ân'a şu resme saltanat

Kim geçirmezdi hayâlinden bu vech ile türâs (B: 5154-5160)³⁸¹

Yazıcıoğlu'nun eserinde teşhis ve intak sanatlarını kullanarak ve konuyu farklı bir tarzda sunarak okuyucunun dikkatini çekmiş olacağı düşünülebilir. Buradan hareketle yazarın çeşitli şekillerde okuyucuya bilgi aktarımında bulunmuş olduğu söylenebilir.

2.4. Muhammediye'de Eğitimle İlgili Kavramlar

Muhammediye'de eğitimle ilgili kavramlar incelendiğinde, beyitlerde ilim ve ilimle alakalı kavramların yer aldığı tespit edilmiş, beyitlerde konu ve kavramlarla ilgili kodlamalar sonucunda ortaya çıkan temalar şu şekilde tasnif edilmiştir:

- İlim - ilmin neliği
- İlimle alakalı kavramlar
- İlmin kaynağı ve aktarıcıları
- İlme verilen önem
- İlmin paylaşımı
- Âlimin özellikleri, âlime verilen değer ve âlimlere yapılan müjdeler
- Âlimlere yapılan uyarılar

Temaların oluşmasında etkin olan beyitlerden, genel olarak anlamı karşılayacak olanları seçilerek başlıklar içerisine yerleştirilmiş, aynı muhtevaya sahip beyitler, aynı sözün tekrarını ifade edeceği için farklılık arz etmeyen beyitler aynı tema içerisine eklenmemiş, dipnotlarda beyit numaraları verilmiştir. Bu başlıkta belirlenen temalar hakkında bilgi verilecektir:

³⁸¹ B: 80-97, 761-773, 5121-5224, 5381-5384, 6004-6011.

2.4.1. İlim

Kelime olarak bilmek, bilgi, bilim anlamlarını ihtiva eden ilim sözcüğü terim olarak, “bir şeyi gerçek yönüyle kavramak, gerçekle örtüşen kesin inanç, bir nesnenin şeklinin zihinde oluşması, nesneyi olduğu gibi bilmek, nesnedeki gizliliğin ortadan kalkması, tümel ve tikellerin kavranmasını sağlayan bir sıfat” gibi farklı şekillerde tanımlanmakta, zıddının ise cehalet olduğu belirtilmektedir.³⁸²

Bilgiz, Kur’an’da geçen ilim kavramının “Allah’ın ilmi, vahiy, sahih hadisler, doğru haberler, eşyaya ait bilgiler, beşerin akli çaba, gözlem ve deneyle elde ettiği doğru ve gerçeklik değeri olan, dünya ve ahiret için yararlı olan tüm bilgiler”i içerdiğini belirtmektedir.³⁸³ Özetle, Kur’an ve hadislerde zikredilen ilim kavramı, ilahi bilgi/vahiy anlamında kullanılmakla birlikte insanların kabiliyet ve çabalarıyla kazandıkları beşeri bilgileri de anlatmak için kullanılmıştır.³⁸⁴

Yazıcıoğlu Mehmed’in eserine bakıldığında ise ilim kelimesiyle genel olarak sadece Allah’tan gelen bilgilerin yani Kur’an’ın ve onun açıklayıcısı olan ilimlerin ifade edildiği söylenebilir. Örneğin:

Hak buyurmuştur Resûlu’llâh ki Hak Kaadir durur

Toprağa can verdi hem ilmine Kur’ân’a külah (B: 5261)

Yazar bu beyitle Allah’ın ilmini Kur’an ile aktardığına değinmektedir. Ayrıca ilmin neliği konusunda bakılabilecek başka bir beyit ise şudur:

Gel ey tâlib taleb kılsan taleb kıl dünyede ilmi

Ki ilm bir nûr idi îsâr ediptir mâh-ı erselnâk (B: 6115)

³⁸² İlhan Kutluer, “İlim”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:22, İstanbul, 2000, s.110.

³⁸³ Musa Bilgiz, “Kur’an’da İlim Kavramı”, *Diyanet İlmî Dergi –Kur’an Özel Sayısı-*, 2. Baskı, DİB, Ankara, 2012, s.634.

³⁸⁴ Kutluer, age, s.110-111; Kadir Özköse, “Tasavvufun Meseleleri”, *Tasavvuf El Kitabı*, Ed. Kadir Özköse vd., Grafiker, 2012, Ankara, s. 455; Bilgiz, agm, s.626, 630, 634.

Beyitte Yazıcıoğlu ilmi, Allah Resulünün yeryüzüne saçtığı bir nur olarak belirtmektedir. Yani Allah, ilmi Hz. Muhammed'e, o da insanlara aktararak ve örnek bir yaşayış sergileyerek onları ilimle yani ilahi bilgilerle aydınlatmıştır. Yazar için ilmin manası, Allah ve Hz. Muhammed'den gelen bilgilerdir. İlimle kast edilen ilahi bilgi olduğu için Yazıcıoğlu eserini yazarken onu Kur'an ve sünnet ilmiyle temellendirerek yazmış ve bunu zaman zaman beyitlerinde de dile getirmiştir.³⁸⁵

Mutasavvıf olan Yazıcıoğlu Mehmed'in, sahip olduğu tasavvufi anlayış ve düşünceleri Muhammediye'nin beyitleriyle okuyucuya sunmuş olduğu daha önce de ifade edilmişti. Yazarın eserinde ilim kavramına verdiği anlamın da yine tasavvufi öğretiye dayandığı görülmektedir. Örneğin, Tasavvufa göre ilim iki kısma ayrılır. Birincisi çalışarak kazanılan ilimdir. Buna kesbî ilim denir. Tahsille ve telkinle kazanılır. İkincisi ise Allah'ın kulunun kalbine verdiği ilim olan, vehbî (ledünnî) ilimdir. Nebilere vahiy ve ilham şeklinde, evliyalara ilham şeklinde verilmektedir.³⁸⁶ Yazar eserinde bu tarz bilgileri okuyucuya konuyu içeren özet şeklinde sunmasa da bir anlayış yahut basitleştirilmiş bilgi sunumu şeklinde vermektedir:

Sana ol vermiş idi bu kitâbı

Pes ilt ona geri işbu kitâbı (B: 8897)

Beyitte kitabın verilmiş olduğu söylemiyle vehbî bilgiye atıf yapılmaktadır. Yine 4756. Beyitte yazar Allah'tan kendisini irşat etmesini murad etmektedir.³⁸⁷ Hz. Muhammed'i üçüncü kez rüyasında gördüğünü anlattığı 8776-8787. Beyitlerde ise Hz.

³⁸⁵ Örneğin: B:6957, 2760, 7901.

³⁸⁶ Ethem Cebecioğlu, "İlim", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 6. Baskı, Otto Yayınları, 2004, Ankara, s. 237; İlhami Güler, *Dine Yeni Yaklaşımlar*, Ed. Hasan Onat, 10. Baskı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2008, s.161.

Peygamberliğin vehbî olduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır. İbrahim Bayram, "İslam Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi", *Gazi Osman Paşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:3, S:1, 2015/1, s.192.

³⁸⁷ Dilerven bî-nihâyet yola gidem
Umarvan senden irşâd ola gidem (B: 4756)

Muhammed'in kendisine ders vereceğini söylediğini belirtmektedir. Yazıcıoğlu'nun hayatından ve eserinden hareketle onun çeşitli ilim dallarında ilim tahsil ettiği fakat dinî ilimleri üstün tuttuğu, ilim konusunda tasavvuftaki gibi vehbî (ledünnî) ve kesbî bilgi ayırımına gittiği ve vehbî ilme daha fazla önem verdiği görülmektedir.³⁸⁸ Bu düşünceleri sebebiyle, yazarın okuyucuyu vehbî bilgi arayışına yönelttiği ve kitabın/ilmin Allah tarafından yazdırılması anlayışının yerleşmesine sebep olduğu söylenebilir.

Tasavvuf haricindeki temel İslam bilimleri olan Kelam, Hadis, Fıkıh ve Tefsir'e bakıldığında, bu ilimlerin âlimleri - Kur'an'dan hareketle- insanlar için güvenilir bilgiye ulaşmanın üç temel yolu bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu yollar, sağlam duyular, doğru haber ve sağlam akıldır.³⁸⁹ Bu üç yol dışında, Allah tarafından kalbe gelen, beyitlerde - verilmiş olarak nitelenen- ilham, keşif, rüya... vb. vehbî bilgiler, insanlar için kesin ve bağlayıcı bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmemektedir.³⁹⁰ Nitekim Necm Sûresi 39. Ayette insan için ancak çalıştığının karşılığını göreceği anlatılmaktadır. İslam âlimleri, ilhamı/keşfi/rüyayı, Kur'an'da bilgi kaynağı olarak yer almaması, bu tarz bilgilerin subjektif olması, doğru ve yanlış olma ihtimallerinin bulunması ve kesinlik taşımaması niteliklerinden dolayı bilgi kaynağı olarak görmemekte, insan ve toplum açısından bağlayıcı olarak kabul etmemektedirler.³⁹¹ Eserde geçen vehbî olan ilimleri ifade eden kavramlar için de aynı durum söz konusudur. Fakat Yazıcıoğlu'nun bunları okuyucuya

³⁸⁸ Necip Taylan, "Bilgi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:6, İstanbul, 1992, s.159.

³⁸⁹ Ebû Mansûr el-Mâtûrîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, Ter. Bekir Topaloğlu, 10. Baskı, TDV, Ankara, 2017, s.58-63; Sönmez Kutlu, *İmam Mâtûrîdî ve Maturidilik*, Kitâbiyât, Ankara, 2003, s.30; Şaban Ali Düzgün, *Varlık ve Bilgi*, Beyaz Kule, Ankara, 2008, s.193-203; Sönmez Kutlu vd., "İslam Bilimlerinde Bilgi İşleme Süreçleri", *İslam Bilimlerinde Yöntem*, Ed. Halis Albayrak, Ankuzem, 2005, Ankara, s. 113-123, 137; Taylan, age, s.159; Celal Kırca, "Kur'an ve Tabii Bilimler", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları I*, Yayına Hazırlayanlar: Bedreddin Çetiner vd., Ensar, İstanbul, 2000, s.204; Güler, *Dine Yeni Yaklaşımlar*, s.161.

³⁹⁰ İsmail Raci el-Faruki, Luis Lamia el-Faruki, *İslam Kültür Atlası*, Çev: Mustafa Okan Kibaroğlu, Zerrin Kibaroğlu, İnkılâb, İstanbul, 1999, s.257.

³⁹¹ Kutlu vd., "İslam Bilimlerinde Bilgi İşleme Süreçleri", s. 136-137; Taylan, "Bilgi", s.159; Yusuf Şevki Yavuz, "İlham" *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:22, İstanbul, 2000, ss.98-100, s.98-99; Yusuf Kenan Atılğan, "İslam Düşüncesinde İlimin Kaynağı, İmkânı ve Sınırları", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:1, S:2, Aralık 2003, s.211; Gülşen Ökten, "Kur'an'a Göre Bilginin Kaynakları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:39, 2015, s.217.

bilgi kaynağı olarak sunması nedeniyle bu kavramlar, ilimle alakalı kavramlar başlığı altında verilecektir.

2.4.1.1. İlimle İlgili Kavramlar

Marifet (İrfan)

Kelime olarak bilgi, ilim, hüner, tasavvufî bilgi olarak betimlenen marifet, tasavvufta bilmek, tanımak, aşinalık, Allah ve Allah'ın sıfatları, fiilleri, isimleri ve gayb âlemi hakkında tecrübeyle elde edilen, ilhama dayanan vasıtasız bilgi olarak ifade edilir.³⁹² İrfan kelimesi marifetle aynı manada kullanılmaktadır. Bazen ilimle eş anlamlı gibi kullanılsa da aralarında bazı farklar vardır. İlim daha genel nitelikteki bilgileri, marifet ise tikel ve özel bilgileri ifade eder. İlmin kaynağı akıl, duyu organları ve haberdur.³⁹³ Marifetin kaynağı ise kalp, ruh, sır, ilham ve keşftir. İlim sahibi olana âlim dendiği gibi, marifet sahibi olanlara arif denilir.³⁹⁴ Âlim ilmini bir çalışma ve tahsil sonucu elde ederken; Tasavvuf düşüncesine göre arif irfana, takvalı olarak ve yönden yükselerek ulaşmaktadır.³⁹⁵ Bu görüşe sahip olan yazarın bazı beyitlerinde Allah'tan duasının marifetten nasiplenmek olduğu görülmektedir:

İrür hakke'l-yakîne ver avârif

Avârif meclisinde sun ma'ârif

Hakaayık iline pervâz edem tâ

Dakaayık diline âgâz edem tâ

Gelip keşf edem esrâr-ı meânî

Nisâr eyleyem âsâr-ı mebânî

Bulanlar gevherimi olalar şâh

Alanlar pertevimi olalar mâh (B: 7477-7480)

³⁹² Cebecioğlu, "Marifet", 318; Doğan, "Marifet", *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1158-1159.

³⁹³ el-Mâtûrîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s.58-65.

³⁹⁴ Süleyman Uludağ, "Marifet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:28, İstanbul,2003, s.54-55.

³⁹⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.52,201.

Mutasavvıflar Allah'ın akılla tanınamayacağını ancak bu tanımanın Allah'ın kuluna kendini tanıtmaması şeklinde olabileceğini kabul ederler. Bu bildirme kulun ibadet, taat ve olarak yükselmesi sonucunda keşf, ilham gibi yollarla olmakta, bu bilgi de marifet olarak adlandırılmaktadır.³⁹⁶ Yazarın bu konuyu özetler nitelikteki şu beyitleri dikkat çekicidir:

İki yüz bin yıl ey ârif kişi meydân-ı tevhide
Segirtse kapmayadı top nedir bilmezdi ol Mevlâ
Velî ey tâlib-i Hak Hak sevenden ihticâb etmez
Beli ol cânib-i mutlak cenâbın eylemez ihfâ
Niçema sevse kim onu eder kan içini evvel
Velî sonra sever onu eder her lâhza bin îfâ
Belî bu 'ilm-i tevhîdi fenâ fi'llâh olan bildi
Bekaa billâh olan buldu ki bâkî kim nedir ibkaa
O bir mahzâ vücûd idi bular envâr-ı cûd idi
Onunçün iş sücûd idi onunçün oldu feyz ilkaa
Hudâyâ nûr-ı Rabbânî makaamına bize aç bab
Ki tâ ol sırr-ı Subhânî sarâyına aç ebvâb
Doğa çün ma'rifet nûru gönüldür ona âyîne
Gönül sığmaz yere göge elinde tutar ol Vehhâb (B: 8344-8350)

Tasavvufî bakış açısının etkin olduğu beyitlerde kişinin çabalasa da Allah hakkındaki ilme ulaşamayacağı fakat Allah'ı seven kişiye Allah'ın kendini gizlemeyeceği yani kendi hakkındaki ilmi vereceği, Allah hakkındaki bilgilere yani marifete O'nun verdiği imtihanlara sabr edenlerin ulaştığı, tevhit ilminin fenafillah olanlara aşikâr

³⁹⁶ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, 2004, İstanbul, s.223; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.245; Aşkar, "Tasavvufun Teorik ve Ahlaki Boyutu", s.328.

edildiği, Allah'tan gelen bazı bilgilerin secde edenlere verildiği anlatılmaktadır. Sonrasında yazar kendisine marifet ilminden verilmesi için dua etmekte ve marifetin gönülde anlam bulduğunu, kaynağının gönül olduğunu belirtmektedir.

Beyitlerde yer alan Allah'ın akılla tanınamayacağı düşüncesi temel İslam bilimlerinin görüşlerine zıt düşmektedir. İnsanın, Allah'ı bulabilmesi ve iman etmesi için akıl gereklidir.³⁹⁷ Kur'an'a göre insan, akli vasıtasıyla dış dünya hakkındaki bilgilerden, görünenlerden hareketle Allah'ın bilgisine ulaşabilir.³⁹⁸ Yine Hz. İbrahim'in gördüklerinden hareketle ve akli vasıtasıyla Allah'a ulaşabilmesi de bu konuya uygun bir örnek olarak verilebilir.³⁹⁹ Daha önce de ifade edildiği gibi tasavvufta bilgi kaynağı olarak kabul edilen keşf, feyz, ilham, rüya...vb. kesinliği ve doğruluğundan emin olunamadığı için temel bilgi kaynakları arasında yer almamaktadır.⁴⁰⁰

Hikmet

Kelime olarak felsefe, adalet, ilim, hilim, peygamberlik, Kur'an, İncil, veciz söz anlamlarında kullanılan hikmet, tasavvufi ıstılahta ilahi sırların ve gerçeklerin bilgisi, eşyaların sırlarını bilmek, sonuçların sebeplerle bağlantısına vakıf olmak, amel ve bilgi bütünleşmesinden doğan ilim, söz ve davranışta isabetli olmak gibi anlamlara gelir.⁴⁰¹ Yaratıcının ilhamı olarak görülür.⁴⁰² Yazıcıoğlu'nun eserinde hikmetle ilgili beyitlere bakıldığında marifet gibi hikmetin kaynağının da Yüce Allah olduğu görülmektedir:

³⁹⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/akil>; Lütfi Doğan, "İslam'da İlim Anlayışı", *Diyanet Dergisi*, S: 82-83, Y:1969, s.108; Ramazan Ata, "Bir İslam Bilim Tarihi Denemesi", *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y:4, S:13, Eylül 2017, s.183.

³⁹⁸ Kutlu vd., "İslam Bilimlerinde Bilgi İşleme Süreçleri", s.110; Mehmet Aydın, "İslam'a Göre İlim", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, S:3, s.15; Necip Taylan, "Bilgi", s.159-160; Hüseyin Atay, "Bilgi Teorisi(İlmin İmkânı)", *AÜİFD*, C:29, s.6; Ata, "Bir İslam Bilim Tarihi Denemesi", s.177.

³⁹⁹ En'am Sûresi, 75-79. ayetler.

⁴⁰⁰ Kutlu vd., agm, s. 136; <https://islamansiklopedisi.org.tr/bilgi>; <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilham> ; Aşkar, "Tasavvufun Teorik ve Ahlaki Boyutu", s.328.

⁴⁰¹ Abdürrezzak Kaşani, "Hikmet", *Tasavvuf sözlüğü*, Çev.: Ekrem Demirli, İz yayıncılık, 2004, İstanbul, s.222; Cebecioğlu, "Hikmet", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.216.

⁴⁰² Aşkar, "Tasavvufun Teorik ve Ahlaki Boyutu", s.329.

Yenâbî-i hikmet onun ol Azîz ü Hakîm

Mekaalîd-i rahmet onun ol Kerîm ü Rahîm (B: 1728)

Beyitlerde hikmet kaynağı olan Allah'ın dilediğine bu ilimden verdiği ifade edilmektedir. Yine Allah'ın ilahi vahyi olan Kur'an'ı hikmetle donattığı şu beyitlerle ifade edilmektedir:

Uşbu resme cümle Kur'ân ma'den-i hikmet durur

Kim hakaayık cevheri ondan bize mensûr olur

Ger midâd olsa denizler cümle ağaçlar kalem

Hak kelâmın yazmağa ger yer ü gök menşûr olur

Cümle âlem kâtib olsa külli sözün yazmaya

Kim onu yazam der ise yazamaz mahcûr olur

Pes bu deryâdan süzüp bir katre aldım ben dahi

Zîra bir katre yeter kim bâde-i usfûr olur

Çün kelânullâh içinden anladım sırrın biraz

Zîra zerre gözlerine gün nice manzûr olur

Pes hakaayık ilmimi ancak Resûlu'llâh bilir

Kim kemâlince Hak'ın feyzi ona mevfûr olur (B: 3599-3604)

Beyitlerde, Kur'an'ın hikmet kaynaklarıyla dolu olduğu, hakikatlerin onda bulunduğu ve yazarın da bu cevherden nasiplendiği anlatılmaktadır. Yazar ağaçların kalem, denizlerin mürekkep, cümle âlemin kâtib olsa yazmaya yetemeyecekleri ilmin bir damlasını yazdığını ifade etmektedir. Devamında hakikatler ilmimi sadece Resulullah'ın bildiği, Allah'ın feyzinden ona çokça verildiği belirtilmektedir. Beyitlerde hikmete verilen önem, Tevrat'tan alıntılarla desteklenmiştir:

Demişti Tanrı Mûsâ'ya kim eyle hikmeti ta'zîm

Sözümü eylegil tahkîk muhakkak eylegil idrâk

Ki zîrâ hikmeti ben her kimin gönlünde kim koşam

Azâb etmezvenin ona bunu hakk eylegil idrâk (B: 6120-6121)

Kaala'llâhu Ta'âlâ fi't-Tevrât Yâ Mûsâ azzimi'm-hikmete feinnî lâ-ec'aluhâ fi-kalbi ahadin ve enâ ürîdü en-üazzibehü ⁴⁰³

Hikmet'in kaynağının Allah olduğu ifade edildikten sonra Allah'ın, Tevrat'ta Hz. Musa'dan hikmeti yüceltmesini, değerini bilmesini, çünkü azap edeceği kimsenin kalbine hikmeti koymayacağı bildirilmiştir.

Yazıcıoğlu'nun ilme yüklediği anlama ve kullandığı kavramlara bakıldığında tasavvufi bilgi edinme yollarını temel bilgi edinme yolları olarak kabul etmiş olduğunu görmekteyiz. Fakat daha önce de ifade edildiği gibi tasavvufun bilgi edinme yollarından olan keşf, ilham ve rüya vb. yollar kesin, objektif ve doğru bilgi edinmeyi sağlamadığı için temel İslam bilimlerinde kabul görmemektedir.⁴⁰⁴

2.4.1.2.İlmin Kaynağı ve Aktarıcıları

Muhammediye'de ilim ve ilimle alakalı beyitler incelendiğinde ilmin kaynağı/sahibi ve ilmin aktarıcıları şeklinde bir sınıflama yapılabilir. Eserde ilmin mutlak sahibinin Allah olduğu, her şeyin ilminin Allah'a aşikâr olduğu vurgusu öne çıkmaktadır. İlmin sahibi olan Allah dilediğine bu ilimden istediği kadar bağışlar. İlmin aktarıcıları kategorileştirildiğinde melekler, peygamberler, kitaplar ve insanlar başlıklarına ulaşılmaktadır. Muhammediye'ye göre ilmin aktarımında vahiy, feyz/hikmet, keşf ve rüya yolları kullanılmaktadır. Bu ilmin insanda anlamlandırılma noktaları ise akıl ve gönül olarak belirtilmektedir.⁴⁰⁵ Şimdi bu başlıklarla ilgili eserden örnek beyitler verilerek konunun biraz daha anlaşılması sağlanacaktır.

⁴⁰³ Allâhu Teâlâ Tevrat'ta buyurur ki: "Ey Mûsâ, hikmetin kadrini ta'zim et. Çünkü ben azablandıracağım kimsenin kalbine hikmeti koymam." Tevrat'ta bahsi geçen kısımla ilgili bilgi bulunamamıştır.

⁴⁰⁴ Kutlu vd., "İslam Bilimlerinde Bilgi İşleme Süreçleri", s.136; Ökten, "Kur'an'a Göre Bilginin Kaynakları", s.209.

⁴⁰⁵ B: 2660(Feyz), 536(Keşf), 3106, 2744-2749 (rüya), 912 (kalp-gönül).

İlmin Kaynağı: Allah (c.c)

Allah (c.c), mutlak ilim sahibidir. İlmin kaynağı olduğu gibi, tüm ilmin sahibi de yine O'dur. Kur'an ayetlerinde Allah'ın Alîm (her şeyi bilen), ve Âlim (ilim sahibi) olduğu anlatılmaktadır. Kur'an'da olduğu gibi Muhammediye'de de Allah, ilmin sahibi ve ilmi istediğine bahşeden ilmin asıl menbaıdır. Bu konuya örnek olarak şu beyitlere bakılabilir:

Sana ve ilmine yok hadd ü pâyân

Bana ve sözüme var add ü pâyân (B: 9001)⁴⁰⁶

Beytinde yazar kendisinin ilminin sınırını/acizliğini bildiğini ve Allah'ın ilminin sonsuzluğunu ifade etmiştir. Hiçbir varlığın ilmine erişemeyeceği Allah sonsuz bir ilme sahiptir ve bu ilimden dilediği kadarını dilediğine vermektedir. Allah'ın her şeyin bilicisi olduğu konusunda örnek olarak şu beyte bakılabilir:

Diye sensin a'lem İlâhî ki ben

Rızan ister idim bilirsin hu sen (B: 5855)

Beyitte yazar Allah'ın her şeyin bilgisine sahip olduğunu belirterek dua etmektedir. Allah geçmiş ve gelecek, gizli ve aşikâr her şeyin bilgisine sahiptir. Allah'ın ilminin sonsuzluğu ise şu beyitlerle dile getirilmiştir:

Hüve'z-zâhir ki zîrâ Hâkim oldur

Hüve'l-bâtın ki zîrâ Âlim oldur

Hüve'z-zâhir ki Keşşâfü'l-kurûb ol

Hüve'l-bâtın ki Allâmü'l-guyûb ol (B: 4280-4284)⁴⁰⁷

Yazıcıoğlu, Cüneyd Bağdadi'den alıp nazma aktardığı beyitlerinde Allah'ın isim ve sıfatlarından bahsederken Allah'ın hâkim olduğu yani bütün yaratılanları ve olayları

⁴⁰⁶ Ayrıca Bknz B: 790, 3015.

⁴⁰⁷ Ayrıca Bknz B: 5621

en iyi bildiğine, gizli ve aşikâr her şeyi bilen de yine O olduğuna vurgu yapmaktadır.⁴⁰⁸ Allah'ın ilmin yaratıcısı, sahibi, her şeyin Alîm'i ve istediklerine ilmin bağışlayıcısı olduğu konusunda birçok beyit bulunmakla birlikte aynı ya da benzer anlam içerdikleri için bu kadar beyitle iktifa edilmiştir.

İlmin Aktarıcıları

Her şeyin var edicisi olan Allah insanı yaratmış, imtihana layık görmüştür. Dünya imtihanında hem adaleti sağlamak hem de kuluna lütufta bulunmak için ona çeşitli vasıtalarla hayatını anlamlandırmasını, ahiretin varlığını, Rabbini ve Rabbinin emir ve yasaklarını bilmesini sağlayacak ilim (vahiy) göndermiştir. Yazar insanın ilminin Allah'tan geldiğini şu beyitlerle delillendirmektedir:

Elestü dip hitâb etti ki Rabb'iniz değil miyim

Belâ dedi kamu ervâh ki icâb ettiler iblâğ

Şehidnâ dediler küllî edip birliğine ikrâr

Buyurdu gönderiserem size ben elçiler iblâğ

Nebiler gönderem size kitâblar eyleyem inzâl

Buları etmeniz tekzîb kırlarlar çün haber iblâğ (B: 1378-1380)

Beyitlerde Allah, kendi ilahlığını ikrar eden kullara, peygamberler göndereceğini bildirerek, ilmi peygamberler ve kitaplar kanalıyla insanlara iletileceğini ifade etmektedir.

a. Melekler

Melekler, Allah'ın emri dışına çıkmayan varlıklardır. Allah onları çeşitli işlerle görevli kılmıştır. Bunlardan biri de ilahi ilmin/vahyin peygamberlere iletilmesidir.

İlmi Allah'tan alan ilk aracının ya da aktarıcının Cebrail (as) olduğu hususu beyitlerde şu şekilde dile getirilmektedir:

⁴⁰⁸ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakim--esma-i-husna>, E.T: 26.01.2020

Ki Kur'ân'ın cemî'in etti inzâl

Arada Cebrail'di peyk-i irsâl (B: 2194)

Beyitte Allah'ın Cebrail (as) vasıtasıyla Kur'an'ı aktardığı bildirilmektedir. İlk vahyin gönderilişinin anlatıldığı şu beyitlerde ise Cebrail (as)'in elçiliği yanında vahyin muhtevası konuları işlenmiştir:

Buyurdu ki yâ Cebrayil oldu vakti tamâm

Ki vahy edem inzâl Habîb'ime ere menâl

Ki tâ emr ile nehyin ahkâmın izhâr ede

Beyân ede va'dim va'idim harâm u helâl

Eriştir pes ona tahiyyâtımı kıl selâm

Yetiştir hediyem Resûlüme aç perr ü bâl

Nüzûl etti pes peyk-i Hazret Hırâ dağına

Havâdan edip sayha titredi tir tir cibâl (B: 1730-1733)

Beyitlerde Allah'ın ilmin aktarılmasında öncelikle Cebrail (as)'i görevlendirdiğini, gönderilen ilmin insanlara emir ve yasakları açıklamak, helal ve haramları bildirmek üzere gönderildiği ve peygamberliğin ilahi bir hediye olduğu bildirilmektedir.

Meleklerin ilimlerinin kaynağı ve sınırı konusunda ise Hz. Âdem'e eşyanın isimlerinin öğretilmiş olması ve meleklerin bu ilme vakıf olmamaları hakkındaki beyitlere bakılabilir:

Dediler kim münezzehsin İlâhî

Rücû' ettik bu sözlerden kemâhî

Bizim yok ilmimiz kapına geldik

Ne öğretdinse ancak onu bildik

Cemî'i âlemin ilmin bilen sen

Hakîm sen nice dilersen kılan sen (B: 903-905)

903-905. beyitlerde melekler, Allah'ın bahşettiği kadar ilim bildiklerini ve tüm âlemlerin ilmüne yalnızca Allah'ın sahip olduğunu ikrar etmektedirler. Konudaki beyitler genel olarak incelendiğinde meleklerin, Allah'ın bahşettiği kadar ilim bilen, Cebrail (as) özelinde vahyin aracılığını yapan itaat ehli varlıklar oldukları söylenebilir.

b. Peygamber (sav) / Peygamberler (as)

Allah'ın yeryüzündeki halifesi olan insanın, yaratıcısını bilmesi, isteklerinden haberdar olması için yaratıcı ile arasında bir iletişim kanalı olması gereklidir. İşte melekler aracılığıyla sağlanan bu kanalın yeryüzündeki alıcısı ise kendi de imtihana muhatap olan peygamberlerdir.⁴⁰⁹ Muhammediye'de tüm peygamberlere vurgu yapan beyitlerden daha fazla olarak kitabın esas konusu olan Hz. Muhammed'e ilmin verilmesi ile ilgili beyitler bulunmaktadır:

Bu sözü eder iken te'vîl ona

Geldi vahy indirdi Cebrâîl ona (B: 3156)

Beytinde ilahi vahyin aracısı olan Cebrail (as)'in vahyin yeryüzündeki alıcısı ve insanlığa aktarıcısı konumunda olan Peygamber (sav)'e ilmi inzal ettiği anlatılmaktadır. Bu sebeple Resulullah ilmin aktarıcısı ya da dünyadaki kaynağı olarak kabul edilebilir. Gönderilen ilimle alakalı beyitlere bakıldığında ise bu ilmin derinliği ve Hz. Muhammed (sav)'e olan etkisi hususuna değinilmiştir:

Evvelinin âhîrinin ilmîni

Bâtınının zâhîrinin ilmîni

Bildirip onu mu'allâ eyledi

Çünkü a'lem kıldı a'lâ eyledi (B: 2032-2033)⁴¹⁰

⁴⁰⁹ B: 1378-1380.

⁴¹⁰ Ayrıca Bknz B: 3604

Yazar bu beyitlerde, Allah'ın Hz. Muhammed (sav)'e geçmiş ve gelecek, gizli ve açık tüm ilimleri verdiğinden, hakikatler ilminin ancak onun bilgisine sunulduğundan ve bu ilmin onu yücelttiğinden bahsedilmiştir. İlahi ilmi alan Hz. Muhammed (sav)'in peygamberlik görevini nasıl ifa ettiği noktasında ise şu beyitler özet bilgi sunmaktadır:

Kendinin mahbûbunu irsâl edip

Cebrayil ile kitâb inzâl edip

Bunlara ta'lîm-i Kur'ân eyledi

Bunlara tefhîm-i Furkaan eyledi

Pes severdi bunları gâyet Resûl

Öğretirdi ilm ile âyet Resûl (B:2014-2016)

Beyitlerinde Allah'ın Cebrail vasıtasıyla, Hz. Muhammed'e Kur'an'ı indirdiği ve Hz. Muhammed'in ona aktarılan ilahi ilmi ashabına öğrettiği, doğru ve yanlış anlattığı ifade edilmiştir. Hz. Muhammed'in ilminin kapsamı hakkında bilgi vermesi açısından ise şu beyitlere bakılabilir:

Haber verdi işittiler ki rûhu kimse bilmezmiş

Velî Allâh bilir ancak kim oldur Hâliku'l-esnâf (B: 2522)

Beyitlere bakıldığında Hz. Muhammed (sav)'in ilminin de bir sınırı olduğu görülmekte ve ruhun bilgisinin Allah haricinde hiç kimsenin bilgisi dâhilinde olmadığı anlatılmaktadır. Allah, peygamberlere ilim inzal etmiştir fakat bu ilmin genişliği de O'nun istediği kadardır.

İlim verilme noktasında beyitlerde en çok zikredilen Hz. Muhammed olup, onun sonrasında Hz. Âdem (as)'e verilen ilimden bahsedilmiştir. Beyitlerde ilmin, Allah tarafından, O'nun dilediğine bahşedildiğine, insan – melek ilmi karşılaştırılarak vurgu yapılmıştır.

Dedi kim İbni Abbâs onu Allâh

Bu dem kıldı kamu esmâdan âgâh

Pes andan arza kıldı nice eşhâs

Melekler cümlesine âm ile hâs

Dedi var ise sizde sıdk u iykaan

Dedinizdi fesâd ile döke kan

Haber versin bana eşyâdan imdi

Bu eşhâsa nedir esmâdan imdi

Dediler kim münezzehsin İlâhî

Rücû' ettik bu sözlerden kemâhî

Bizim yok ilmimiz kapına geldik

Ne öğretinse ancak onu bildik

Cemî'i âlemin ilmin bilen sen

Hakîm sen nice dilersen kılan sen

Dedi yâ Âdem imdi sen haber ver

Benim hikmetlerimden eyle takrîr

Haber ver cümle esmâdan bilinsin

Kamu dillerde esmâ eydinilsin

Haber bildirdi esmâdan pes Âdem

Bilindi kim bulardan oldur âlem (B: 929-938) ⁴¹¹

901- 939 beyitleri arasında Allah (c.c)'ın meleklerle, Hz. Âdem'e secde etmelerini emretmesi, meleklerle ve Âdem'e eşyanın isimlerini sorması, Meleklerin ilimde acizliklerini kabul etmeleri, Allah (c.c)'ın kendilerine verdiği ilmin dışında hiçbir bilgiye sahip olmadıklarını itiraf etmeleri ve isimlerin Allah tarafından Âdem'e öğretilmesi sonucu Âdem'in her şeyin ismini eksiksiz sayması anlatılmaktadır. Dolayısıyla eserde

⁴¹¹ Ayrıca Bknz B: 901

ilmin sahibi olanın da, istediğini ilimle donatanın da Allah olduğu, melekler, peygamberler ve insanlara Allah'ın -dilediği kadar- ilim verdiği mesajları verilmektedir.

c. Kur'an /Kitaplar

İlmin diğer bir aktarıcısı da peygamberlere gönderilen kitaplardır.⁴¹² Peygamberlere verilen ilim bazen sahifeler bazen de kitaplar boyutunda olmuştur. Cebrail (as) ve vahyi iletme sorumluluğu konusu şu beyitlerle örneklendirilmiştir:

Ayda kim gerçek durur vahyin erişmiştir bana

Ayda pes nittin kelâmım kimlere ettin cevâz

Ayda kim Tevrât'ı Mûsâ'ya eriştirdim tamam

Hem Zebûr'ı indirip Dâvût'a bildirdim az az

İndirip İncil'i İsâ'ya onu vermiş idim

İndirip Furkaan'ı bildirdim Muhammed hazretine şâh-bâz (B: 5432)

Allah (cc) ve vahiy meleği Cebrail (as) arasında geçen diyalogda Allah'ın vahyi kimlere tebliğ ettiği suali üzerine, beyitlerde gönderilen kitaplar ve kitap sahibi peygamberler bildirilmiştir. Böylece okuyucuya hem gönderilen kitapların hem kitap alan peygamberlerin bilgisi verilmiş hem de ilahi ilmin dünyadaki kaynakları belirtilmiştir. Eserde İlahi kitapların isimleri yanında bu kitaplardan bazı alıntılar da verilmiştir. Alıntılar verilirken bazen Allah İncil'de şöyle buyurdu, Tevrat'ta şöyle haber verdi gibi ilmin sahibine işaret edilmektedir.⁴¹³ Kur'an ve diğer ilahi kitapların karşılaştırıldığı şu beyitler de konunun farklı bir boyutunu teşkil eder:

Pes andan emr ede dur yâ Muhammed

Hakîkî ilmim irgür yâ Muhammed

Çıka üstüne ol kenzü'l-hakaayık

Ne denli varsa hall ede dakaayık

⁴¹² B: 1378-1380.

⁴¹³ B: 1146, 1548, 6123s.

Okuya evvelâ âyât-ı Kur'ân

Diye âhir nedir gâyât-ı Kur'ân

Diye evvelde meknûnât-ı Furkaan

Diye âhirde mahzûnât-ı Fur'kaan

Ulûmun evvelini âhirini

Ulûmun bâtınını zâhirini

Çü her âyette var zahr ile bâtın

Tamam yetmişdek erer mebâtın (B: 7786, 7789-7792)

7780-7793 beyitlerinde ziyafetler başlığı altında cennette, Allah'ın Hz. Musa'ya Tevrat'ı, Hz. Davud'a Zebur'u, Hz. İsa'ya İncil'i okumasını buyurduktan ve onlar okuduktan sonra Hz. Muhammed'e Kur'an'ı okumasını buyurup "hakiki ilmini erişirmesini" söylediği ifade edilmiştir. Yazıcıoğlu bu beyitlerin devamında ilk olanın da son olanın da Kur'an olduğunu, ilimlerin ilki ve sonu, batını ve zahirinin de onda bulunduğunu ifade ederek Kur'an'ın üstünlüğünü vurgulamaktadır. Kur'an'ın ilahi ilmi taşıdığı bir başka beyitte şöyle anlatılmaktadır:

Pes işrâk edip ona âsâr-ı nûr-i ilâh

Nisâr oldu sırrına esrâr-ı vahy-i kitâb (B: 2340)

Beyitte, Kur'an'ın Allah tarafından inzal edilen görünen ve görünmeyen bilgisini bize sunan ilmin aktarıcısı olduğu ifade etmektedir. Bu kısımda geçen beyitlerde genel olarak Kur'an'da gizli açık her türlü bilginin var olduğuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu anlayış, "...Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık..." ve "...Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır." ayetlerine dayandırılmaktadır.⁴¹⁴ Ayetlerde geçen kitap kelimesinden maksadın Kur'an olduğu düşüncesinden hareketle bu anlayışın,

⁴¹⁴ En'am Sûresi 38. ve 59. ayetler. Mustafa Çağrırcı, "Kur'an", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:26, İstanbul, 2002, s.390-391.

devamında da İlmî/Bilimsel Tefsir anlayışının ortaya çıktığı söylenebilir.⁴¹⁵ Bu anlayışı benimseyenler ayetleri nuzül bağlamının dışına çıkararak, dönemlerinin bilimsel verilerine göre yorumlamışlardır.⁴¹⁶ Bu durum aslolan manadan uzaklaşılması anlamına gelmektedir. Büyük müfessirler, En'am Sûresi'nin 38. ve 59. Ayetlerinde geçen kitaptan kastın Kur'an değil Allah'ın ilmi veya Levhi mahfuz olduğunu ifade etmektedirler.⁴¹⁷ Ayrıca Kur'an'da her bilginin mevcut olduğu konusunda, Sahabe, Tabiun ve onlardan sonra gelen Ulema'nın herhangi bir görüş nakletmediği ifade edilmektedir.⁴¹⁸ Bazı Kur'an ayetlerinde çeşitli bilim dallarının sahasına giren olay ve varlıklardan bahsedilmekle birlikte, buradaki gaye insanı düşünmeye yönlendirmek, Yaratıcının varlığı, birliği ve kudreti konusunda ibretler sunmaktır.⁴¹⁹ Kur'an'ı bir bilimler ansiklopedisi gibi görüp içerisinden şifreler aramak, dönemin bilimsel verilerine uygun kanıt bulmaya, ayetleri bilimsel verilerle anlamlandırmaya çalışmak yanlıştır.⁴²⁰ Bu durum hem Kur'an'ın yanlış anlaşılmasına hem de yapılan yanlış yorumlamalar sonucu yanlış anlayışların çıkmasına sebep olmuş ve olacaktır.⁴²¹

⁴¹⁵ Halis Albayrak vd., "Tarih İçinde Tefsir ve Tefsir Eğilimleri", *Kur'an ve Hadis İlimleri*, Ed. Mehmet Paçacı, İsmail Hakkı Ünal, Ankuzem, Ankara, 2006, s.170-171; Cerrahoğlu, bu düşüncenin Abbasiler döneminde var olmakla birlikte, Gazali'nin sistemleştirdiğini ifade etmektedir. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV, Ankara, 2007, s.303, 305.

⁴¹⁶ Kutbettin Ekinci, "Bilimsel Tefsirin Tefsir Olma Sorunu", *Bilimname*, S:37, 2019/1, s.185; Cerrahoğlu, *age*, s.303.

⁴¹⁷ Güler, *Dine Yeni Yaklaşımlar*, s.26, 108; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Birleşik, İstanbul, 2003, C:3, s.352-355, 374-375; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB, Ankara, 2012, C:2, s.399-401, 414-415; Albayrak vd., *age*, s.171.

⁴¹⁸ Şatıbî, *Muvafakat*, II/79'dan aktaran Güler, *age*, s.26, 108.

⁴¹⁹ Güler, *age*, s.108; Albayrak vd., *age*, s.171.

⁴²⁰ Güler, *Dine Yeni Yaklaşımlar*, s.108; Albayrak vd., "Tarih İçinde Tefsir ve Tefsir Eğilimleri", s.166; Cüneyt Eren, "Bilimsel Tefsir Metodolojisi", *İslami İlimlerde Metodoloji/Usûl Meselesi I*, Ensar, İstanbul, 2005, s.562.

⁴²¹ Kur'an'da her türlü bilginin bulunduğu düşüncesinden hareketle bu görüşü benimseyenler iddialarına Kur'an'dan deliller aramışlardır. Örneğin Fahreddin Razi, "Yeryüzünü size döşek kılan O'dur..." (Bakara Sûresi, 22) ayetini kendi dönemindeki bilimsel verilerle yorumlayıp yeryüzünün dönmediği sonucunu çıkarmıştır. Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddin er-Razî, et-Tefsiru'l-Kebir, Daru İhya, Beyrut, 1420, C:2, s.336'dan aktaran Ekinci, "Bilimsel Tefsirin Tefsir Olma Sorunu", s.182

d. İnsan

İnsan, peygamberlerden ve kitaplardan gelen ilmin hem alıcısı hem de ileticisi konumundadır. Yazıcıoğlu'na göre bu ilimleri hem tahsil ederek öğrenebilir hem de yaşayışını takva üzere inşa ederse Allah ona irfan verebilir. Yani kesbî ve vehbî ilimden istifade edebilir.⁴²²

İnsanın ilahi ilimden istifadesi konusunda şu beyitler örnek teşkil eder:

Dedi Hak ki sen sâkit ol kim yaratsıram

Yüzünden senin sûret-i lâ-misâl bulma az

Şu resme ki hüsnüne misl olmaya der-cihan

Ona rızık edem akl ile ben lisan bilme az

Dahi kendi ilmimden ona ulûm öğredem

Kelâmımdan inzâl edem ben hakikat mecâz

Dahi batnını zahrını şarkını garbını

Kamu dolduram ben husûsâ kim arz-ı Hicâz (B: 769-772)

Beyitlerde göklerin yerlere karşı övünmesi sonrasında Allah'ın yerlere hitaben sakin olmasını, onun üzerinde cihanda daha önce benzeri bulunmayan bir varlık olan insanı yaratacağını, ona akıl ve dil ihsan edeceğini, kendi ilminden de ona ilim öğreteceğini söylediği belirtilmektedir. Yani insan ilmin alıcısı ve aktarıcısı konumundadır.

⁴²² Daha önce de ifade edildiği gibi ilham, keşf vb. yollarla elde edilen vehbî ilim insan için -tasavvuf haricindeki- İslami Bilimler tarafından bilgi kaynağı olarak görülmemektedir. El-Faruki, El-Faruki, *İslam Kültür Atlası*, s.257; Atılğan, "İslam Düşüncesinde İlimin Kaynağı, İmkânı ve Sınırları", s.211; Kutlu vd., "İslam Bilimlerinde Bilgi İşleme Süreçleri", s.137; Ökten, "Kur'ân'a Göre Bilginin Kaynakları", s.217.

2.4.1.3. İlme Verilen Önem

Hz. Muhammed'e gelen vahyin ilk emriyle insanlığa, okumak emredilmiş, ayetlerde ilim ve ilimle eşanlamli kelimelere çokça yer verilmiş, bilen ve bilmeyenin bir olmadığı, Allah'tan gerçek anlamda ilim sahiplerinin korkacağı vurgulanmış, insanlar akıllarını kullanmaya/düşünmeye davet edilmiştir.⁴²³

Kur'an insanları araştırma ve incelemeye yönlendirmiş, ilim alanına dair herhangi bir sınırlama getirmediği gibi ilmi teşvik etmiş, Yaratıcı'nın varlığı, birliği, ilim ve kudretinin idraki için her türlü bilgi kaynağına başvurulmasını desteklemiştir.⁴²⁴ Hz. Muhammed de sözleriyle, ilmin önemli olduğunu bildirmiş, insanları ilim öğrenmek ve öğretmek için teşvik etmiştir.⁴²⁵ İlim, öğrenme, düşünme ve tecrübe ile kazanılan her türlü bilgiyi kapsayacak bir anlamda kullanılmıştır.⁴²⁶

İlme verdiği önem sebebiyle İslam, kaynaklarda "ilim medeniyeti" olarak tanımlanmış, dini/sosyal ilimler alanında yapılan çalışmalarla başlayan süreç 8. yüzyılda farklı medeniyetlerden yapılan tercüme eserlerle fen ve sağlık bilimleri alanlarında da devam etmiştir.⁴²⁷ Yani vahiy ile başlayıp devam eden süreçte, dinî ilimlerle ilgili yapılan

⁴²³ Alak Sûresi, 1-2; Taha Sûresi, 114; Zümer Sûresi, 9; Fatır Sûresi, 27-28; Al-i İmran Sûresi 190-191. ayetler; Bakara 164. Sarıçam, Kur'an'da yaklaşık olarak 750 yerde ilim ve eşanlamlılarının kullanılmış olduğunu belirtmektedir. İbrahim Sarıçam, "Sosyal Hayat", *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Ed. Nesimi Yazıcı, Nusret Çam, Ankuzem, Ankara, 2005, s.172.

⁴²⁴ Aydın, "İslam'a Göre İlim", s.10, 14; Fuat Sezgin, "İslâm Bilim Tarihinde Duraklamanın Başlangıcı ve Yaratıcılığın Son Bulmasının Nedenleri", *Orta Asya'da İslam Temsilden Fobiye*, Ed: Muhammed Savaş Kafkasyalı, Ankara-Türkistan, 2012, C:1, s.161; Sarıçam, age, s.172.

⁴²⁵ Şakir Kocabaş, "İslam ve Bilim", 1. *Kur'an Haftası: Kur'an Sempozyumu*: Kur'an'ın Aydınlığına Doğru, Ankara, 1995; s.269; İbrahim Agah Çubukçu, "İlim, Çalışma ve İslam", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, C:3, S:6-7, 1964, s.169; Ali Bakkal, "Hz. Peygamber'in Bilim ve Teknolojiyi Teşvik Eden Uygulamaları", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:39, Haziran 2018, s.2; Ata, "Bir İslam Bilim Tarihi Denemesi", s.177; Sarıçam, age, s.172; Hulusi Yavuz, "İslam'da İlim ve Medeniyet Kaynağı ve Tesiri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:7-10, İstanbul, 1995, s.16; Ahmet Ağırakça, "İslam Medeniyetinde İlimler Tarihine Genel Bir Bakış", *Bilim Tarihi ve Felsefesi Sempozyumu*, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin, 2016, s.4.

⁴²⁶ Aydın, agm, s.15.

⁴²⁷ Sarıçam, "Sosyal Hayat", s.172; Aydın, "İslam'a Göre İlim", s.1. Aydın, bu tabirin IX. Yüzyıldan, ilim zihniyetinin zayıflaya başladığı XIII. Yüzyılın sonlarına kadar uygun olduğunu belirtmektedir. Ata, "Bir İslam Bilim Tarihi Denemesi", s.182, 184; Sarıçam, age, s.172; Ağırakça, "İslam Medeniyetinde İlimler Tarihine Genel Bir Bakış", s.4; Yavuz, "İslam'da İlim ve Medeniyet Kaynağı ve Tesiri", s.77; Güler, *Dine Yeni Yaklaşımlar*, s.110.

çalışmalar yanında, dünyevi ilimler olarak nitelenen çalışmalar da ilim kavramı içerisinde değerlendirilmiştir.⁴²⁸ İslam medeniyeti, 15. asra kadar ilim medeniyeti olma özelliğini korumuş, medreselerde dinî ve dünyevî/din dışı ilimler birlikte öğretilmiştir.⁴²⁹ İslam'ın ilim kavramına yüklediği geniş anlam, maalesef her zaman ve her yerde bu şekilde anlaşılmamış, 13 ve 14. yüzyıllar itibarıyla İslam tarihinde ilim kavramından kastın dinî ilimlere doğru kayması, XVI. yüzyıl sonlarında medreselerden dinî ilimler dışındaki ilimlerin kaldırılması örneklerinde olduğu gibi ilmin sadece dinî ilimlerle sınırlandırılacak şekilde daraltıldığı anlayışlar söz konusu olmuştur.⁴³⁰ İlimin din ve dünya ilmi olarak bölünmesiyle, İslam'ın özünde olmayan bu anlayışın kaçınılmaz sonucu olarak İslam medeniyeti önce duraklama sonrasında ise gerileme sürecine girmiştir.⁴³¹ Kocabaş'a göre bu anlayışın sonucu olarak da ilim konusundaki motivasyon kırılmış, toplum öğrenme ve araştırma yerine ezberci ve pasif bir yapıya bürünmüştür.⁴³² Muhammediye incelemesi sonucunda, Yazıcıoğlu'nun da ilim kavramını sınırlandırarak, bu kavramı sadece dinî ilimleri kastetmek amacıyla kullandığı söylenebilir. Tarihî kaynaklar, Türk toplumlarının İslamlaşmalarıyla birlikte aktif ve gazi insan tipinin ortaya çıktığını fakat 18. yüzyılla birlikte, bunun yerini topluma karşı ilgisiz, orta ve pasif insan tipinin aldığını belirtmektedirler.⁴³³ Bu durumun sebeplerinden bazılarının - Yazıcıoğlu'nun da eseri vasıtasıyla yaydığı- İslam'ın özünde olan ilim kavramının

⁴²⁸ Fuat Sezgin, "Müslümanların Bilimler Tarihinde 800 Yıl Süren Kreatif Merhalesini Ne Kadar Tanıyoruz?", *Türkiye IV. Dini Yayınlar Kongresi –Dini Klasikler-*, DİB, Ankara, 2011, s.24-25; Ata, agm, s.182-183; Yavuz, agm, s.78; Kenan Yakupoğlu, "Meşruyet Tartışmaları Bağlamında İslami İlimler ve Felsefe", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:8, S:2, Y:2006, s.278; Güler, *Dine Yeni Yaklaşımlar*, s.110.

⁴²⁹ Ata, agm, s.177, 182, 185; Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Son Dönemi Medreselerinde Fen Bilimlerinin Tedrisatı Konusunda Bazı Düşünceler", *AÜİFD*, C:38, s.110.

⁴³⁰ Güler, *age*, s.110; El-Faruki, El-Faruki, *İslam Kültür Atlası*, s.332; Yazıcı, agm, s.110; Ata, agm, s.188; Aydın, agm, s.16; Çubukçu, "İlim, Çalışma ve İslam", s.171.

⁴³¹ Yazıcı, agm, s.111; Aydın, agm, s.16; Sezgin, "İslâm Bilim Tarihinde Duraklamanın Başlangıcı ve Yaratıcılığın Son Bulmasının Nedenleri", s.157-158; Sezgin, "Müslümanların Bilimler Tarihinde 800 Yıl Süren Kreatif Merhalesini Ne Kadar Tanıyoruz?", s.25.

⁴³² Kocabaş, "İslam ve Bilim", s.269-270.

⁴³³ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.61; Mustafa Yılman, "Eğitimin Tarihsel Temelleri", *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Ed. Zeki Kaya, Pegema, Ankara, 2005, s.35.

anlamının daraltılması, tasavvufi düşüncede insanların kesbî ilimden ziyade vehbî ilme, çalışmaktan çok züht hayatına yönlendirilmesi, dünyanın yerilmesi, fakirliğin övülmesi olduğu söylenebilir.⁴³⁴ Nitekim Muhammediye vb. eserler toplumda teslimiyetçi bir yapı oluşturdukları için eleştirilmektedirler.⁴³⁵

Yazıcıoğlu'na göre ilim bir nimettir. Bunu 3369. beyitten sonra verdiği Maide Sûresi'nin 3. ayetiyle delillendirmiştir.⁴³⁶ Ayette vahyin/ilahi ilmin bir nimet olduğu ve tamamlandığı anlatılmaktadır.

Ni'met ikidir ki biridir hayât

Sûret ile can bulur ondan sebât

Biri 'ilimdir kim onun ile rûh

Buldu şeref keşf olup ona fütûh (B: 6377)

Verilen beyitlerde iki nimet olduğunu bildiren Yazıcıoğlu bunların ilkinin insanın var olmasının ilk şartı olan hayat, diğerininse ilim olduğunu belirtmektedir. İlimin, insan ruhunun onun varlığıyla şeref bulduğu yani insanı yücelten bir değer olduğunu vurgulamaktadır. İlimin nimet oluşunu yazar başka bir beyitte şöyle anlatmaktadır:

Ona göndermiş idi na'mâyı

Hak Ona bildirmiş idi esmâyı (B: 885)

Burada Allah'ın Hz. Âdem'e isimleri bildirmiş olması bir nimet olarak nitelendirilmiştir. İlim öyle bir nimettir ki bu ilimle insan, meleklerden üstün kılınmıştır.

İlimin sahipleri açısından önemi hususunda ise şu beyitler dikkat çekicidir:

Sırât'ı ön geçe gerçi mukallidler edip ikbâl

Velâkin anda âlimler önüdü bulalar iclâl

⁴³⁴ Güler, *Dine Yeni Yaklaşımlar*, s.111, 151-153

⁴³⁵ Akkuş, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye'nin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, s.63; Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, s.156, 159-160.

⁴³⁶ "...Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâmı ihtiyar ettim." Maide Sûresi, 3. ayet.

Amel zîrâ onunçündür kim uçmakta ola rif`at
Velî Allâh`ı görmekte ne medhâl eyleye a`mâl
Ki ilm eşref durur zîrâ amelden zühd ü takvâdan
Ki zîrâ ilm ile buldu bulanlar ahsen-i ahvâl (B: 8095)

Beyitlerde Sırat'tan önce kendisi bir nimet olan ilme sahip âlimlerin geçeceği ve arkalarında taklidi iman sahiplerinin olacağı ifade edilmektedir. İlimle amel, zühd ve takva kıyaslandığında bunların en üstününün ilim olduğu belirtilmektedir. Çünkü ilim ile kişi Allah'ı bulabilir ve yine ilimle Allah'ın razı olacağı iyi bir hale gelebilir. Yazıcıoğlu'na göre amel cennete erişmeye vesile olabilir fakat ilimsiz amel Allah'ı görmek için yeterli değildir ve yine ilim ile hallerin en güzeline ulaşılabilir. Yazar 6115. Beyit ve devamında da talebeyi ilme teşvik etmekte ve ilmin önemini gayet güzel bir üslup ve ifadeyle anlatmaktadır:

Gel ey tâlib taleb kılsan taleb kıl dünyede ilmi
Ki ilm bir nûr idi îsâr ediptir mâh-ı erselnâk
Eger bundan dahi yigrek atâ olsaydı âlemde
Onunla minnet ederdi ona Allâh-ı erselnâk
Kamu âlem vücûdundan onunçün kadri a`lâdır
Ki ilmi ber-kemâl idi o şâhenşâh-ı erselnâk
Nice medh etmeyem `ilmi ki `ilmi medh eder Allâh
Onunla oldıdı a`lâ kamudan şâh-ı erselnâk (B: 6115-6119)

Beyitlerde ilmin Hz. Muhammed'in yeryüzüne saçtığı bir nur olduğu, âlemdeki her şeyden daha üstün/değerli olduğu için Allah'ın Resulünü onunla donattığı vurgulanmaktadır. Hz. Muhammed'i üstün kılan özelliğinin ilimde kemal sahibi olduğu belirtilmekte ve Allah'ın bile ilmi övdüğü belirtilerek ilmin önemine vurgu yapılmaktadır.

Cahiliye döneminde yaşayıp olumsuz huy ve davranışlara sahip olan birçok insan Müslüman olduktan sonra hayatları aydınlanmış, zalim davranışlar sergilemiş olan insanlar bile büyük bir değişim geçirerek adil, merhametli ve diğerkâm özelliklerle donanmışlardır. Buradaki bu değişimin aslî sebebi vahiy ve vahyin yaşayan örneği Hz. Muhammed (sav)'dir.⁴³⁷ Yazıcıoğlu bu durumu dizelerinde şöyle özetlemiştir:

Çün muazzez oldu İslâm eyledi işrâk-ı tâm

Doldu ervâh ma'rifet nûru ile kalb ü lisân (B: 1889)

Beyitte ilimle insanların ruh, kalp ve dillerinin nurla dolduğu, bir yükseliş sağlandığı belirtilmektedir. İslam'ın kuvvetlenmesiyle, olarak tam bir aydınlık yaşanmış yani insanlar birçok cihetle yücelmişlerdir.

Beyitlerde görüldüğü gibi yazar ilme verilen önemi eserinde çok veciz ifadelerle belirtmektedir. Hatta bu önemi belirtmek için ilmin azalmasını, cehalet ve kötülüğün çoğalmasını kıyametin alametleri olarak değerlendirmektedir. Örneğin şu beyit bu durumu gözler önüne serer:

Resûlu'llâh buyurmuştur kim eşrât-ı kıyâmette

Ki ilm okunmaya gide çoğ ola cehl ü şerr ü şû (B:4775)

Eserde ilmin azalması bir yönü ile kıyamet alameti olarak değerlendirilirken, diğer taraftan ilim ve ilim öğrenmek ahiret duraklarında sorulacak konulardan biri olarak verilmektedir. Bu durum ilme verilen önemin bir başka boyutudur. Bu durumu aşağıdaki örnek metinde görmek mümkündür:

Soralar şol nesne kim dinde ola

Şol kim onun hükmü altında ola (B: 5301)

Onlara ta'lîm-i Kur'ân etti mi

⁴³⁷ Abdurrahman Ece, "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu", *Kilis Yedi Aralık İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:6, S:10, 2019/1, s.292; Vehbi Karakaş, *Nasıl Bir Din Eğitimi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2015, s.96.

İlm ile âdâb-ı dîn öğretti mi (B: 5302)

Ahiret duraklarından örnekler sunulan beyitlerde kişinin hükmü altındaki yahut sorumlu olduğu kişilere Kur'an, ilim ve din adabını öğretip öğretmediğinin sorulacağı vurgulanmaktadır. Bu konuyu özetleyen diğer beyitler de şunlardır:

Sorular ikincide Kur'ân'ı hoş okur mıdı

Okudu tuttu ise onu turuban ola şâz (B: 5335)

Sorular yedincide kim tâlib-i ilm oldu mu

Oldu ise hazretine irgüre ol Müsteâz (B: 5340)

Oğul kız diyeler ki öğretmedi bize dîn

Ata ayda n'olaydı kılmayadın ihtilât (B: 5689)

İlme bu dünya yanında ahirette de önem verildiği, ahiret duraklarındaki suallerden anlaşılmaktadır. Beyitlerde kişinin Kur'an okuyup, okumadığı; ilim öğrenmek isteyip istemediği; hükmü altındakilere Kur'an talimi, ilim ve dinin adabını öğretip öğretmediği... gibi suallere muhatap olacağından bahsedilmektedir. Sorulara verilen cevaplar müspet ise bunların karşılığında kişinin sevinçli olacağı ve duraklardan kolaylıkla geçeceği anlatılmaktadır. Ayrıca anne ve babanın kız ve erkek ayırt etmeksizin çocuklarına din öğretmesinin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Buradan hareketle Yazıcıoğlu'nun kast ettiği eğitimin muhtevasının dönemin din eğitimine paralel olduğu (Kur'an'ı yüzünden okumak ve temel dinî bilgileri öğrenmek) söylenebilir.⁴³⁸

Bu konudaki beyitleri özetlemek gerekirse eserde dinî ilim anlamında kullanılan ilim, Allah tarafından bahşedilen bir nimettir, Allah'ı seven kimse ilme önem verir ve ilim öğrenir, bunun yanında ilmi çocuklarına da öğretmekten sorumlu tutulur. Öğrenilen ilim kişiyi yüceltir. Yine beyitlerde ilmin azalması ve cehaletin artması kıyamet

⁴³⁸ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.4; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.5; Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.6, 41; Beyza Bilgin, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Ankara, 1980, s.27; Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", s.415; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, s.89-90.

alametlerinden kabul edilmiş, ilmin hem dünya hem ahiret hayatı için önemli ve gerekli olduğu vurgusu yapılmıştır.

2.4.1.4.İlmin Veriliş Sebebi ve Paylaşımı

Vahiyle insan onu yaratan Allah'ı tanır, varlık amacını bilir. İlahi bilgi insanın akılla ulaşamayacağı konularda ona bilgi sunar, insana emir ve yasakları bildirip ona doğru yolu gösterir. Bu yolda giden insanın hayatı tanzim edilmiş, bu yolda giden toplum da vahyin bilgisiyle inşa ve ihya edilmiş olur.⁴³⁹ Beyitlerde ilmin veriliş sebebi hakkında şu beyit bize bilgi sunmaktadır:

Cevab etti muhakkıklar ki câyizdir kim ol Allâh

Çü kaadirdir heme şey'e

Yarada ilmi insanda hakîkatte ede itkaan

Ediptir asfiyâsından (B: 7877)

Beytin ikinci dizesinde Allah'ın ilmi insanın iman etmesi için yarattığından bahsedilmektedir. Yani ilahi ilmin veriliş/Kur'an'ın indiriliş amacı, kulun şüphe duymaksızın, sağlam bir inançla Allah'a iman etmesidir.⁴⁴⁰ İtkan kelimesiyle şüpheyi mahal vermeyecek, sağlam ve kuvvetli, yakîn bir ilimle iman anlatılmaktadır.⁴⁴¹ Vahiy ve vahyin elçileri ilahi ilmi ulaştırarak dileyen insanları doğru yola yöneltmiş ve akıllarındaki şüphe ve evhamı gidermişlerdir. Allah ilahi ilimle insanlara tevhidi, hayatı ve ahireti anlatmıştır. İnanç esaslarının ardından inananlardan dünya hayatını nasıl imar etmeleri gerektiğini bildirmiştir. İnanan kişinin hayatını düzenlediği bu noktada Allah'tan gelen emir ve nehiyler ona yol gösterici olmuştur. Bu konuyu açıklar nitelikteki bir başka beyitte ise Allah Cebrail (as)'e vahyin indiriş sebebini şöyle açıklamaktadır:

Buyurdu ki yâ Cebrayil oldu vakti tamâm

⁴³⁹ Mehmet Akif Ceyhan, "Allah - İnsan İletişimi Açısından Vahiy", *Kader*, C:16, S:2, 2018, s.353, 364.

⁴⁴⁰ Bilgin, "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", s.476.

⁴⁴¹ <http://www.lugatim.com/s/itkan> E.T: 26.01.2020

Ki vahy edem inzâl Habîb'ime ere menâl

Ki tâ emr ile nehyin ahkâmın izhâr ede

Beyân ede va'dim va'idim harâm u helâl (B: 1730)

Beyitlerde Allah'ın, halka emir ve nehyi beyan etmesi, haram ve helali bildirmesi için Hz. Muhammed'e vahiy gönderdiğinden bahsedilmektedir. Burada ilahi ilmin gönderiliş sebebine ek olarak paylaşılmasının gerekliliği de anlatılmaktadır. İlahi bilgilerin ilk alıcısı olan peygamber, paylaşımın da ilk kaynağı ve mesulüdür. Ayetlerde de Hz. Muhammed'e vahyolunanın bilgisini insanlara duyurması, tebliğ etmesi bunu yapmadığı takdirde görevini ifa etmemiş olacağı beyan edilir.⁴⁴² Gelen ilahi ilmin Peygamber tarafından paylaşılmasını ise yazar şu beyitlerle dile getirmektedir:

Gördüler kim doğmuş ol bedr-i münîr

Sâyesinde oldular pes müstenîr (B: 1918)

Beyitte ilmin dünyadaki sahibi Hz. Muhammed, dolunaya benzetilmekte ve onun ilminin paylaşılmasıyla insanların da nurlandığı ifade edilmektedir. Yani ilim sahibi bu ilim sebebiyle yücelmekte ve çevresini de yüceltmektedir. İlmi paylaşmanın ilk sorumlusu peygamberlerdir. Bundan sonra ise paylaşma sorumluluğu ilim sahiplerine geçmektedir:

Mukarrebler işit ey şâh diyem kimlerdir ol âgâh

Ki kıldı bunları Allah kalan halka göre misbâh

Bulardı hayra sâbıklar ibâdâta muvâfıklar

Şerâyi'de mutâbıklar hakaayıkta olan lemmâh

Gelenler mescide önden bilenler Tanrı'nın derdin

Kaçan kim ola yevmü'd-din bular çok idiser erbâh (B: 7280-7283)

⁴⁴² Hicr Sûresi 94. ayet, Maide Sûresi 67. ayet.

Beyitlerde ilim sahibi kişilerin, Allah’a yakın kimseler olduğu ifade edilmektedir. Bu kişiler Allah’ın sözlerini bilen, ilimleriyle halkı aydınlatan, mescide önce gelen, hayırda ve ibadette öncü olan, şeriate uyup hakikatin peşine takılan kişiler olarak vasıflandırılmışlar ve devam eden beyitlerde cennetle müjdelenmişlerdir. Yani kişi ilim sahibi olup bunu hayatına geçirir ve bu ilmini insanlara aktarırsa kazananlardan olacaktır. Özetlemek gerekirse yazar ilmin öğrenilmesi ve hayata geçirilmesinin yanında üçüncü bir kıstas olarak, o ilmin paylaşılmasının önemi üzerinde durmaktadır.

2.4.2. Âlim

Âlim kelime olarak bilen, bilgin, ilim sahibi olan anlamlarına gelmektedir.⁴⁴³ İlimin fazilet ve üstünlüğü, ilim sahibi olan âlimi de üstün kılmaktadır.⁴⁴⁴ Hiçbir dinde olmadığı kadar İslam dininde ilme ve ilim sahibi olan âlime önem verilmiş ayet ve hadislerle âlimin üstün/değerli olduğu, çevresini doğruya yönelttiği anlatılmış ve insanlar bu şekilde ilim öğrenmeye teşvik edilmiştir.⁴⁴⁵ Yazıcıoğlu’nun âlim kavramına verdiği anlama bakıldığında, ilim kavramında olduğu gibi mananın daraltıldığı, âlimin dinî ilim sahibi anlamında kullanıldığı görülmektedir. Eserde ilim sahibi olan âlimlerle alakalı beyitler derlendiğinde bunların âlimlerin özellikleri, onlara verilen değer, yapılan müjdeler ve uyarılar konularını içerdiği görülmüştür.

2.4.2.1.Âlimin Özellikleri, Âlime Verilen Değer ve Âlimlere Müjdeler

Eserde âlim kimdir, özellikleri nelerdir sorularına karşılık ulaşılan beyitlerden yola çıkılarak esere göre bir âlim portresi çizilmeye çalışılacaktır. Âlimin iki dünyadaki halini anlatan beyitler onu şu şekilde vasıflandırmaktadır:

⁴⁴³ Ayverdi, “Alim”, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, s.109; Doğan, “Alim” Maddesi, *Büyük Türkçe Sözlük*, s.57.

⁴⁴⁴ Mustafa Canlı, “Rivâyetlerde Âlim Portresi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 17, S:2, 2013, s.48.

⁴⁴⁵ Âl-i İmran 7, Zümer 9, Mücadele 11, Fatır 28, Enbiya 7, Kasas 80, Rum 22 ve 56, Sebe 6, Ankebut 43, Nisa 162; Yavuz, “İslam’da İlim ve Medeniyet Kaynağı ve Tesiri”, s.76; Canlı, agm, s.47, 50-56; Aydın, “İslam’a Göre İlim”, s.12.

Dediler âlimlerin hem cenneti Firdevs durur
Kim bulardır âhirette yüzü ak ehl-i cenâh
Benzediler enbiyâya akl u ilm ü fazl ile
Oldular kâmil mükemmel müttekî ehl-i salâh
Bunlar onlardır ki görmez lâ-hesâb u lâ-azâb
Yüzleri bedr ü münîr hiç görmeyeler iftizâh
Kim ki ilmi hikmeti bildiyse Hak'tan korkar ol
Korkudan pes kurtulup dîdârını göre kifâh
Kim ki uydu bunlara buldu sırât-ı müstakîm
Ol Sırât'ı dahi geçse afv ola cürmü cünâh
Dedi Hakk İne'İlezîne âmenû fikr eylegil
Ya'ni îman getirip sâlih olan buldu felâh
Ey dirîgâ şol kişi kim ömrü zâyi' eyledi
Yarın anda yakasın çâk eyleyip ede sıyâh (B: 402-408)

Beyitlerde akıl, ilim ve faziletleriyle peygamberlere benzetilen âlimler, olgun, müttaki, doğruluk sahibi kişiler olarak nitelendirilmektedir. İlim ve hikmet sahibi olarak vasıflanan bu kişilerin, Allah korkusunu en iyi bilen ve bu korkudan kurtulup O'nun yüzünü görebilen kişiler olacağı, bu halleri sebebiyle de azap çekmeyecekleri ve hesaba çekilmeyecekleri belirtilmektedir. Âlimin, ilmi sebebiyle peygamberlerin yolundan gittiği için iki dünyasının da bu ilimle aydınlanacağı müjdelenmekte ve âlimlerin cenneti olan Firdevs cennetiyle mükâfatlandırılacağı ifade edilmektedir.⁴⁴⁶ Beyitlerde âlimlerin özellikleri ve müjdelerinden sonra onlara uyanların da doğru yolu buldukları ifade edilerek, halka kılavuz oldukları ve insanları iyiye yönelttiklerinden bahsedilmektedir. Devamında ise hayatını boşa harcayan insanların pişmanlığı anlatılmaktadır. Âlime uyan

⁴⁴⁶ B: 7072

kimselerin kurtuluşu bulması beytinin arkasından, bu beytin varlığı, âlime uymayan, onun sözünü tutmayan kişilerin pişman olacağına vurgulanması olarak görülebilir.

Âlimlik ve Allah korkusu arasındaki bağlantı beyitlerde şöyle ifade edilmektedir:

Bu sözden gönlüne düştüyse dehşet

Yakın bil âlim oldun gitti vahşet

Ki zîrâ Hak Ta‘âlâ buyuruptur

Bunu vahy edip âyet gönderiptir

Kaala’llâhu celle celâlehu İnnemâ yahşa’llâhe min ibâdihi’l-ulemâü⁴⁴⁷

Ki ya‘ni korkmaz Allah’tan meger şol

Kişi korkar kim ol âlim ola ol

Ne bilsin korkusun her cîlf ü zeyyât

Ne bilsin korkusun her hulf ü neffât

Ne bilsin Hakk’ı âteşdânı elves

Ne bilsin Hakk’ı her muştı gil eş‘as (B: 6137-6141)

Yazıcıoğlu’na göre bir kimsenin gönlünde Allah korkusunun dışında bir korkunun bulunmayışı âlimliğin remizlerinden biridir. Fatır Sûresi 28. Ayette de Allah’ın kendisinden kulları içinde ancak âlimlerin hakkıyla korktuğu ifade edilmektedir. Ayrıca beyitlerde sözünde durmayan, kaba ve öfkeli olan kişilerin Allah’tan korkmaktan dolayısıyla âlim olmaktan uzak kimseler olduğu belirtilmiştir.

İlim sahibi kendi hayatını aydınlattığı gibi çevresine de ışık olur, kılavuzluk eder.

Bu konudaki düşüncesini yazar şu beyitlere yansıtmıştır:

Mukarrebler işit ey şâh diyem kimlerdir ol âgâh

Ki kıldı bunları Allah kalan halka göre misbâh

Bulardı hayra sâbıklar ibâdâta muvâfıklar

⁴⁴⁷ “...Allah’tan kulları içinde ancak(kudret ve azametini) bilen âlimler korkar.” Fatır Sûresi, 28. Ayet.

Şerâyi‘de mutâbıklar hakaayıkta olan lemmâh

Gelenler mescide önden bilenler Tanrı’nın derdin

Kaçan kim ola yevmü‘d-din bular çok idiser erbâh (7280-7282)

Halkı aydınlatan ilim sahiplerine verilen en önemli müjdelerden biri de onların Allah’a yakın olmalarıdır. Esere göre amaçları Hakk’ı bilmek ve bildirmek, Hakk’ın rızasında yaşayıp marifetten nasiplenmek olan bu kişilerin diğer özellikleri ise ibadetin ve hayrın öncüleri olmaları, mescide önce gelmeleri, şeriate uyarak hakikati bulmaları ve Allah’ın muradını bilmeleridir. Beyitlerde âlimlere yapılan bir diğer müjde de onların hesap gününde kazançlı çıkacaklarıdır. Âlimlerin ilim - amel bütünlüğü ve ilmin paylaşılması konularında ise şu beyitlere bakılabilir:

Beşinci muştuluk ede bular âlimlere anda

Şu âlimler kim etmezdi ki halktan ilmini imsâk

Ederlerdi amel bunlar be-vefk-ı muktezâ-yı ilm

Temessük edinin şer‘i olurlardı bular nüssâk

Melekler aydalar korkman kıyâmet korkusundan hiç

Dahi hüzn eylemek olmaz kim a‘mâliniz istidrâk

Ne a‘mâl ettiniz ise sevâbın bulasız bugün

Çü derdiniz gönülden siz Hak âmennâ ve saddaknâk

Size cennet verildi hem dahi size uyanlara

Yolu doğru giderdiniz uyanlar olmadı hettâk (B: 6109-6113)

Ahirette cennetle müjdelenen kullar arasında zikredilen âlimlerin özellikleri ise ilimlerini halktan gizlememeleri, ilimlerine uygun olarak amelde bulunmaları, şeriate bağlı kimseler olmalarıdır. Melekler tarafından âlimlere kıyametten korkmamaları ve üzülmemelerinin gerektiği iletilmekte, âlimlere ve onlara tabi olanlara cennet müjdesi

verilmektedir. Ayrıca 7790-7734. beyitler arasında da âlimlerin, ilim öğrettikleri talebeleriyle cennette görüşecekleri bildirilmektedir.

Muhammediye’de ilim sahibi olan kimselerin diğer özellikleri ise sessiz ve sakin olmaları, Hz. Muhammed’in sözünü dinlemeleri, gayb ilmine dair sırra vakıf olmaları ve gafil olmamaları olarak belirtilmektedir.⁴⁴⁸ Âlimlerin Allah katındaki değerleri hakkında ise şu beyitler güzel bir örnek teşkil etmektedir:

Onların ardınca erişe nidâ

Hak nidâsında bunu ede edâ

Kim kanı şunlar kim ağlarlar idi

Canların derdimde dağlarlar idi

Pes şehidler kanlarından uşbu yaş

Cümle âlimler midâdından bu yaş

Şol kadar seylâb ede kim çoğ ola

Tartıla mîzanda çoğ artuğ ola (B: 6471-6474)

Ahirette Allah için ağlayanların gözyaşları, âlimlerin mürekkepleri ve şehitlerin kanlarının sel gibi çok olacağı ve mizanda tartıldığında ağır geleceğinin ifade edilmesi ile bu kimselerin Allah indindeki kıymetlerinin fazlalığı anlatılmaktadır. Âlimlerin mürekkepleri ve şehitlerin kanlarının kıyas edilmesi ise beyitlerde şu şekilde yer almaktadır:

Bunların ardınca tartıla midâd

Ol şehidler kanı ile bâmdâd

Bu şehidler kanları bî-kaal ü kîl

Ola âlimler midâdından sakil

Çünkü göre uşbu hâli anda âlimler ayân

⁴⁴⁸ B: 2419, 5835, 8126, 6145.

Aydalar biz ettik idi ilmi hod halka beyân
İlmimizle oldulardı çün bular gâzî şehîd
Pes gerek biz ön geçeydik gerçi bunlar döktü kan
Hak Ta‘âlâ pes nidâ ede kim ey âlimlerim
Uşbu işten ermesin gönlünüze bâd-ı hazân
Siz benim katımda hemçün enbiyâsız ilm ile
Sonra kodum ta sizinle bile geçsinler uyan (B: 6480-6485)

Beyitlerde âlimlerin mürekkeplerinin, şehitlerin kanlarıyla tartılacağı ve şehit kanlarının daha ağır geleceği ifade edilmektedir. Devamında bu hali gören âlimlerin gazi ve şehitlerin kendilerinin öğrettikleri ilim sayesinde bu mertebeye eriştiklerini söyleyecekleri ve Allah’ın âlimlere nida edip üzülmemeleri gerektiğini, âlimlerin kendi(Allah) katında nebi olduklarını ve onların (şehit ve gazilerin) sırattan âlimlerle birlikte geçmesini istediği anlatılmaktadır. Sonuç olarak âlimler, insanlara ilim öğretip onların şehadet mertebesine çıkmasına vesile olmaları sebebiyle mertebe olarak şehitlerden de üstün kabul edilmektedirler.

Allah’ın Hz. İsa’ya âlimin değeri konusunda öğüt vermesi de, âlime verilen kıymetin diğer bir göstergesi olarak kabul edilebilir:

Dedi İsa’ya İncil’de ki kıl âlimleri ta‘zîm
Bularun kadrini bilgil müdekkak eylegil idrâk
Mufaddal kılmışam zîrâ buları cümle âlemden
Nebîlerden geçecek bil önet bak eylegil idrâk (B: 6122-6123)

Kaala’llâhu Ta‘âlâ fi’l-İncil Yâ İsa azzimi’l-ulemâe va‘rif kadrehüm feinnîfaddaltühüm
alâ cemî‘i halkî sive’n-nebiyyî⁴⁴⁹

⁴⁴⁹ Allâhu Ta‘âlâ İncil’de buyurur ki: “Ey İsa âlimlere hürmet et ve onların kadrini bil. Zira ben onları, peygamberlerden başka bütün yarattıklarına üstün kıldım.”

Kur'an'ın yanında İncil ve Tevrat'tan da alıntılar yapılan eserde, İncil'de âlimin önemi hakkında Allah'ın Hz. İsa'ya âlimlere hürmet etmesini ve kadirlerini bilmesini buyurduğu anlatılmakta, âlimlerin peygamberlerden sonra yaratılanların en üstünü oldukları belirtilmektedir. Yine beyitlerde ilim sahiplerinden bahsedilirken bu kişilere, ilimlerinden dolayı önem verildiği görülmektedir:

Var idi bir yehûdî kâmil üstâd

Ki Abdullâh idi İbni Selâm ad

Bulardan ilm içinde a'lem idi

Hasebde ve nesebde ekrem idi

İşitti geldiğini durdu fi'l-hâl

Onu görmeklik için etti ikbâl

Nazar kıldı göricek bildi onu

Ki budur ol nebî sâhib-Mesânî (B: 2676-2679)

Beyitlerde Abdullah bin Selam isimli âlim zatın Hz. Muhammed'i görmek için geldiği, Tevrat ve İncil'e dayanan ilmiyle Hz. Muhammed (sav)'in gerçek peygamber olduğunu idrak ettiği anlatılmaktadır. Buradan hareketle ilmin, sahibini doğruya yönlendirdiği söylenebilir. 2437-2446. beyitleri arasında da Medine ehlinin İncil ve Tevrat ilmine sahip oldukları için Hz. Muhammed (sav)'in peygamber olduğunu anlamış olmaları, ilmin sahibine kılavuz oluşuna diğer bir örnek olarak görülebilir.

İlim sahipleri doğru ve yanlış ilimleri vasıtasıyla ayırt eder, var olan ilimleriyle akıl yürüterek yeni bir bilgiye ulaşabilir, doğru bilgiyi teyit edebilirler. Bu konuda şu beyitler bize güzel bir örnek sunmaktadır:

Katına geldi ol işitgil onu

Dedi var üç su'âlüm bilgil onu

Kim ancak enbiyâ bilir cevâbın

Eger sen hak nebîsen ver cevâbın (B: 2681-2682)

Çü Abdullâh işitti bu hitâbı

Ki dendi hep su'âline cevâbı

Getirdi anda îmân etti tasdîk

Dedi sensin Resûlu'llâh-ı tahkîk

Çü şübhem kalmadı aslâ hakîkat

Şerîat yoluna tuttum tarikat (B: 2693-2695)

Çü halk işittiler işbu kelâmı

Ki müslim eyledi İbni Selâm'ı

Muhakkak bildi cümle ehl-i edyân

Ki vermiştir ona hak dîni deyyân (B: 2699-2700)

Beyitlerde Abdullah bin Selâm'ın Hz. Muhammed (sav)'e gelerek cevabını sadece nebilerin bilebileceği üç soru sorduğu, verilen cevaplar üzerine iman ettiği, âlim bir zat olan Abdullah bin Selâm'ın iman ettiğini duyan halkın da bu vesileyle Hz. Muhammed'in dininin hak din olduğuna inandıkları anlatılmaktadır. İslam kaynaklarında ise Abdullah bin Selâm'ın Müslüman oluşuyla ilgili rivayetlere bakıldığında, Yahudi halkının onun Müslüman olduğu haberini almadan önce, onu aralarındaki en bilgili, en hayırlı kişi olarak nitelermelerine rağmen Müslüman olduğunu açıkladığında onu öven sözlerinden vazgeçip onun aralarındaki en kötü ve en bilgisiz kimse şeklinde nitelindikleri ve Müslüman olmadıkları görülmektedir. Abdullah bin Selâm'ın etkisiyle bazı arkadaşları ve aile üyeleri, ona tabi olup Müslüman olmuşlardır.⁴⁵⁰ Bu olaydan şu çıkarımlar yapılabilir:

⁴⁵⁰ Mevlüt Poyraz, *Abdullah Bin Selam ve İslam Tarihindeki Yeri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2009, s.9-22, 25-26; Sami Kılınçlı, "Medenî Sûrelerde Abdullah B. Selâm ile İlişkilendirilen Âyetler Bağlamında Tefsir Rivayetlerinin Değerlendirilmesi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:6 S:11, 2019/2, s.489; <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-selam> E.T: 22.02.2020; Arif Aytekin, "Delâilü'n-nübüvve' ye

- Âlimin, gerçek ilim sahibi olup olmadığı ilmiyle imtihan edilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır.⁴⁵¹
- İman ve itaat noktasında kişi önce aklını kullanarak sorgu-sual etmeli ve sonrasında itaat etmelidir.⁴⁵²
- Âlim ilmi vesilesiyle bazı kişiler tarafından otorite kabul edilerek danışılan saygın bir konumda yer almaktadır.
- Âlimin sözlerinin doğruluğundan şüphe etmeyen, onu otorite kabul eden insanlar da onun peşi sıra gitmektedir.
- Doğru bilgi, kişiyi doğru inanca yönlendirir. Fakat kişinin iman edeceğinin garantisini vermez.⁴⁵³

2.4.2.2. Âlimlere Yapılan Uyarılar

Muhammediye’de âlimlerin özellikleri, cennetlik oluşları, toplum ve Allah nezdinde önem verilen kimseler olmaları, insanlara kılavuzluk etmeleri üzerine yazılan beyitlerin yanında âlimlere uyarıların, sakındırmaların yapıldığı, kötü özelliklerinin anlatıldığı beyitler de yer almaktadır. İlim amel bütünlüğü noktasında yapılan bir uyarı şu şekilde geçmektedir:

Şol ki dilin çeyneyiser yarın ol
 Dinle onun çün ne buyurdu Resûl
 Dedi onlar şöyle âlimler durur
 Bir de şol kussâs zâlimler durur
 Kim muhâlif ola kavli fi’line
 Çün muhâliftir kim uya kavline (B: 5233)

Konu Teşkil Eden İki Sahâbî: (Selmân-ı Farisî ve Abdullah b. Selâm)”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:1, S:1, 2017, s.36.

⁴⁵¹ Ayrıca Bknz B: 2522.

⁴⁵² Ayrıca Bknz B: 2510.

⁴⁵³ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.24.

Beyitlerde Hz. Muhammed'in, sözleri hareketleriyle uyuşmayan, ilmiyle amel etmeyen âlimler için, "Yarın dillerini çiğneyecek olan âlimlerdir, onlar zâlim âlimlerdir.", buyurduğu anlatılmaktadır. Âlimlik, Allah ve Resulünün çok önem verdiği bir konu olmakla birlikte ilmiyle amel etmemenin, âlimin söz ve davranışının bir olmayışının ahirette onun cezalandırılmasına sebebiyet vereceği ifade edilmektedir. İnsan, ilimle yüceldiği gibi, ilminin kendisine yüklediği sorumluluğa dikkat etmelidir.⁴⁵⁴

Eserde âlimlere yapılan diğer bir uyarı da samimi olmaları konusundadır:

İkinci kişi okusa ilmi öğretse hem

Velî muhlis olmasa etse riyâ ittiâz

Ona dahi i'lâm ede verdiği ni'meti

Sora ne amel kıldın onunla ya ittiâz

Diye ilmi Kur'ân'ı öğrendim idi çü ben

Ederdim nitekim eder evliyâ ittiâz

Dahi ilmi Kur'ân'ı ta'lîm ederdim ki halk

Ederlerdi benden bular sîmyâ ittihâz

Diye kim yalansın velî niyyetin bu idi

Diyeler eder der-pey-i asfîyâ ittiâz

Onunçün okurdun ki âlim diyeler sana

Dedilerdi eder idin kibriyâ ittiâz

Buyura zebânîler onu dahi süriyü

Atalar oda k'itmez idi hayâ ittiâz (B: 5764-5769)

⁴⁵⁴ Ayrıca 6127-6132 beyitleri arasında da bu konuya değinilmiş, Peygamber (sav) ümmetinin âlimlerinin İsrailoğullarının nebilerine ilimde eşit olacağını bildirmiş, âlimleri Miraç gününde göğe çıkarken gördüğü dudakları kesilmiş âlimlerden olmamaları için uyarmıştır. Bu âlimlerin bu halde olmalarının sebebi halka verdikleri nasihatlere kendilerinin uymamaları, ilimleriyle kendilerinin amel etmiş olmamaları olarak açıklanmıştır.

Beyitlerde, Allah'ın ilk muhakeme edecekleri arasında, ilmi okuyup öğretse de ihlaslı olmayan, riyakar davranan âlimlerin olacağı belirtilmektedir. Allah o alimlere, ilmiyle ne yaptıklarını sorduğunda, onların, Kur'an ilmini öğrenip öğrettiklerini, veliler gibi davrandıklarını, halkın kendilerinden bilgi edindiklerini söyleyeceği ifade edilmektedir. Bunun üzerine Allah'ın o âlimlere, yalan söylediklerini, kibre kapıldıklarını, asıl niyetlerinin Allah rızası değil, insanların onlara, "Velilerin izinde, sözü dinlenir âlim bir kişi" demeleri olduğunu ve bu amaçlarına da ulaştıklarını söyleyeceği, nihayetinde o âlimlerin şiddetle cezalandırılacağı anlatılmaktadır.

Kişi önce ilim sahibi olmaya sonra ilmiyle amel etmeye çalışmalıdır. Yazara göre ilmiyle amel eden bir âlimin bile dikkat etmesi gereken şeyler vardır. Eserde yazar bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

Dedi yâ Ahmed eger kılsa kulum bî-intikaas

Cümle gökler yerler ehlince namâzı olsa hâs

Hem bu âlem halkının kadrince ederse sıyâm

Hem firiştehler gibi etse ta'amdan intikaas

Giymese aslâ libâsı olsa uryan dünyede

Bu sıfatlarla ederse türlü ilmi iktinâs

Görsem onun kalbinin içinde dünyâ hubbunu

Zerre mikdârı da olsa etmese ondan menâs

Yâ riyâset seve yâhud ziynet-i dünyâyı ol

Olmaya bana yakın ol bulmaya hiç ihtisâs

Çıkarım kalbinden onun sevgimi hiç komayam

Kalbine zulmet bırakam bulmaya ondan halâs (B: 2454-5459)

Beyitlere göre bir kul ibadet ehli, ilim sahibi olsa da kalbinin içinde az da olsa dünya sevgisi bulunursa Allah o kişinin gönlünden kendi(Allah) sevgisini çıkarıp alır,

onu kendine irak eder. Yine beyitlere göre âlimler zerre miktarı da olsa dünyayı sevmemeli ve dünyaya dair herhangi bir şeye sevgi duymamalıdır. Yazara göre bu durum âlimin cennet yolunu kaybetmesine sebep olarak gösterilmektedir. Beyitlerden hareketle yazarın ilmi dinî ilimlere tahsis etmesinin yanında dünyaya ve dolayısıyla dünyevi ilimlere mesafeli olduğu söylenebilir. Maalesef eserin genelinde de dünyevî ilimlere dair bir yönlendirme ve teşvik yer almamakta, tam tersine dünya sevgisi yerilmekte ve dünyadan vazgeçilmesi telkin edilmektedir.⁴⁵⁵

Âlimlerle ilgili beyitler incelendiğinde bahsedilen diğer bir konu da âlimlerin derecelendirilmesidir. Örnek olarak şu beyitler incelenebilir:

İşit çünkü mürseller oturalar yer yerin
Kamu nûrdan minber üstünde ede hirâs
Bulardan biraz aşağı otura enbiyâ
Menâbirde her biri kadrince sâhib-libâs
Dahi evliyâ ehl-i ilm otura fevc fevc
Kamu nûrdan kürsüde k'olmaya zer nühâs
Şehidlerle sâlihler oturalar cevke cevke
Dahi ehl-i Kurân ki nefsin ede ihtirâs
İmâm u müezzin cemâat olan kimseler
Bular otura müşg döşek üzre bî-indirâs (B: 5482-5486)

Cennetteki bahsi geçen kimselerin konumlarına bakıldığında kıymet derecelerine göre bir sıralama yapıldığı görülmektedir. Buna göre resuller nebilerden, nebiler veliler ve âlimlerden daha üstün kabul edilmektedir. Bunlardan sonra sıralamada şehitler, doğru kimseler, Kur'an ehli olanlar, nefislerini koruyabilenler, imam ve müezzinler ve onların cemaatleri gelmektedir. Başka bir beyitte de Resullerin nebilere, nebilerin sıddıklar ve

⁴⁵⁵ B: 2457-5459, 8160-8162

şehitlere, onların da salih ve âlim kimselere üstün oluşu anlatılmaktadır.⁴⁵⁶ Yine bir başka beyitte ilim sahibi oluş bakımından bir sıralama yapılmıştır:

Eger bilseydi câhiller nedir âlimlerin sırrı

Kılıca el ururlardı dolup şer şehri ile sahrâ

Eger bilseydi âlimler halîfelerdeki sırrı

Hemîşe ceng ederlerdi olurdu fitneye îrâ

Halîfeler eger bilse nebîler sırrını nâgâh

Hilâf olurdu ortada ederlerdi cidâl icrâ

Nebîler de eger bilse melekler sırrını yek-bâr

Katı töhmet ederlerdi kopardı ortada darrâ

Melekler muttali' olsa eger sırrına Allâh'ın

Tahayyürde ederlerdi cihandan candan istibrâ (B: 8128-8132)

İlmin kaynağı olan Allah varlıklara dilediği kadar ilim bahşetmiş, bu ilimden nasiplenenler çoktan aza doğru sırasıyla önce melekler, nebiler, halifeler, âlimler olarak sıralanmış ve son olarak ilimden en uzak kalanın cahiller olduğu belirtilmiştir. Âlimler ve zahidler arasındaki üstünlük durumu hakkında ise şu beyit bilgi sunmaktadır:

Rivâyettir Resûlu'llâh buyurdu cem' eder Allâh

Ne denli âlim ü zâhid var ise dünyede esnâf

Münâdîler nidâ ede ki girsin cennete zühhâd

Bu kez âlimlere Allah diye kim işite etrâf

Bilir misiz ve ma'nîden komuşam ben sizi sonra

Budur kim size uymuştu cemâattan nice âlâf

Bu zâhidler geri kendilere meşgûl idi ancak

Benim kullarıma sizler ederdiniz ulûm a'tâf (B: 5935-5938)

⁴⁵⁶ B: 6653.

Allah'ın, dünyada ne kadar âlim ve zahid varsa hepsini topladığında meleklerin, zahidlere cennete girmelerini bildirmesi, âlimleri ise Allah'ın cennete çağırması, bize âlimlerin zahidlerden üstün kabul edildiğini göstermektedir. Allah'ın âlimlere hitap etme sebebi ise zahidler dünyada kendileriyle meşgul olurken, âlimlerin ilim öğretmeleri ve cemaatin âlimlere uymalarıdır. Âlimlerin zahitlerden üstünlüğünü vurgulayan beyitlerin yanında eserde Allah hakkındaki ilmin kazanılması sürecinde çalışmaktan ziyade Allah'ın sevdiği kul olmak, ibadet ehli olmak, Allah'ın verdiği sıkıntılı hayata sabredip vehbî olarak ilme ulaşmak vurgusu öne çıkmaktadır. Bu da okuyucunun abid, zahid bir hayata yönlendirilmesi ve ilmi çalışarak değil bu yaşayışı sebebiyle alacağı anlamına gelmektedir.⁴⁵⁷ Yine eserdeki bu bakış açısının insanları çalışmak noktasında ataletle yönlendirdiği söylenebilir.

2.5.Muhammediye'de Okuyucuya Telkin Edilen ve Okuyucunun Kaçınması

İstenen Değer, Tutum ve Davranışlar

Muhammediye beyitleri incelendiğinde güzel davranışları dolayısıyla iltifat edilen, iman etmesi, cennet ehli olması... vb. sebeplerle örnek gösterilen kimselerin davranışları listelendiğinde, adaletli, ağırbaşlı, kanaatkâr, cömert, sabırlı, sadık, takva sahibi, ihlaslı ve ilim sahibi olmak, Allah'ın emirlerine uymak/itaatkar olmak, günah işlememek, dini yüceltmek, iyilik yapmak/salih amelde bulunmak, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, şüpheli şeylerden kaçınmak, infak etmek, boş ve faydasız işlerden yüz çevirmek, şeriate uymak, mürit olmak, kibirli olmamak, kötülük yapmamak, ömrünü ve malını Allah yolunda harcamak, şükretmek, tövbe etmek, muhacir, gazi, şehit olmak, gaza etmek, devleti iyi idare etmek, nasihat etmek ve nasihatlere uymak, emri altındakilere din öğretmek, Hz. Muhammed'in sözlerine uymak, yalnız kalıp günah

⁴⁵⁷ B: 8344-8350.

işlememek, dünyayı sevmemek, dünya ve ahiretten vazgeçmek, fakir olmak, fakirliği ve fakirleri sevmek, eski elbiseler giymek okuyucuya öğütlenen değer, tutum ve davranışlar olarak okuyucuya sunulmaktadır.⁴⁵⁸

Yine kitapta kişilerarası ilişkilerle ilgili olarak akrabalık bağıını sürdürmek anne babaya iyilik etmek, hiçbir varlığı incitmemek, viran gönülleri şenlendirmek, güçsüzleri korumak, kendisi için istediğini başkaları için de istemek...vb. özelliklerin okuyucuya öğütlendiği görülmektedir.⁴⁵⁹

İnanç, ibadet ve bunlarla alakalı tutum ve davranışlar konusunda paylaşılan ve olumlu olduğu vurgulanan özellikler ise şunlardır: İman etmek, Allah'ı sevmek, yüceltmek, Allah'tan korkmak ve bu korku sebebiyle gizli günah işlememek, Allah'ı zikretmek, hamd etmek, Allah'a yakın olmak, Allah'a (ibadete) çağırarak ve ibadet etmek, abdest almak, namaz kılmak (kıyam/rükû/secdede bulunmak), mescide erken gelmek, oruç tutmak, hacce gitmek, zekât vermek, Kur'an/ayet/sure okumak, Kelime-i tevhit söylemek⁴⁶⁰. Ayrıca bazı beyitlerde Kelime-i Şehadet'in Türkçe şeklinde aktarıldığı bazılarında ise Müslüman olanların şehadet getirerek İslam'a dâhil olduğu verilen bilgiler arasındadır.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ B: 6019, 3617, 6571, 7194, 7194d: Ra'd Sûresi, 23-24. ayetler, 383, 7264d Kamer Sûresi, 54-55. ayetler, 5117, 3621-3622, 5841, 8161-8162, 4757, 7072, 734, 5496, 4732, 6498-6499, 4718, 4715, 7281, 326, 5175-5177, 7028, 7243, 2757+d Fussilet Sûresi 33. ayet, 5122-5123, 6092d Fussilet Sûresi, 30. ayet, 399, 3610-3612, 319-324, 3618, 400, 7281, 8016-8017, 4716, 355, 157, 6228, 317, 1079-1086, 7230, 381, 383, 7060, 4737, 4731, 5793.

⁴⁵⁹ B: 325, 401, 4720, 3620.

⁴⁶⁰ B: 156, 1353, 2757+d Fussilet Sûresi 33. ayet, 5110, 6527, 7530, 8201, 6092d Fussilet Sûresi, 30. ayet. İman kavramının anlamı için B: 3628-3631, 8202, 6570, 7517,1101,1103, 326, 5123, 5494-5495, 919-920, 7657-7659, 2757+d Fussilet Sûresi 33. ayet, 7281, 5175, 5256-5257, 6530, 1465-1467, 318, 5911, 7282, 320, 6528-6529, 4736, 3485, 5335, 1353.

⁴⁶¹ B: 528-529, 1347-1348, 1850, 1859.

İnanç noktasında, Allah'tan yüz çevirmek, O'ndan başka şeyleri sevmek ve başka varlıklara tapmak, şirk koşmak, Hıristiyan, Yahudi, kâfir, münafık olmak, dinden dönmek okuyucuya sakınılması gereken durumlar olarak verilmektedir.⁴⁶²

Muhammediye'de olumsuz örnek gösterilen, cehennem ehli addedilen kimselerin davranış örneklerinden yola çıkılarak, kişinin sakınması gereken tutum ve davranışlar ise akrabayla bağlantıyı kesmek, komşusunu incitmek, yetim malı yemek, halka kötü davranmak, Allah'ın ve Peygamberlerin sözlerine uymamak, itaat etmemek, arabozucu, asi, kibirli, inatçı, cimri, riyakâr olmak, sözünde durmamak, hased etmek, gayretsiz, yalancı olmak, yalancı şahitlik etmek, yalan yere yemin etmek, gıybet etmek, emanete ihanet etmek, namaz kılmamak, zekât vermemek, küçük ve büyük günahları işlemek, harama koşmak, iman ve ibadet ettiği halde haram yemek, haramla hayır yapmak, söylediğini yapmamak (sözüyle amel etmemek), menfaat için ibadet etmek, zehir etmek (çalgı çalmak), gammazlamak, içki içmek, zina etmek, iftira etmek, faiz yemek, zulmetmek/ zalim olmak, sihir yapmak, savaşta kaçmak, öldürmek ve tövbe etmemek olarak nitelendirilebilir.⁴⁶³

2.6. Muhammediye'deki Hz. Muhammed (sav) Örneğinde Öğretmen Özellikleri

Tarih boyunca peygamberler, kahramanlar, devlet adamları ve büyük düşünürler toplumları ve tüm insanlık için örnek olmuşlar ve öğretmenlik görevini üstlenmişlerdir.⁴⁶⁴ İslam'a göre Allah, insanlara akıl ve irade vermiş, onlara bilmediklerini öğretip onları eğitmek için peygamberler göndermiştir.⁴⁶⁵ İlk insanla birlikte vahyini de göndermiştir.

⁴⁶² B: 1462, 8152-8157, 6258-6259, 6261-6263, 1399, 6228, 6761d: Hicr Sûresi, 2. Ayet, 907, 752, 6256, 6222.

⁴⁶³ B: 292-294, 6531-6532, 5236, 5891, 6913, 906, 6209-6210, 907, 734, 6813, 1022, 501, 752, 913, 5240-5242 1399, 5842, 5321-5322, 5337, 6519-6520, 6265, 5862-5866, 6790-6793, 5235, 5843, 6222-6223, 5140-5145, 5237, 5868-5869, 5228, 6916, 6912, 1400.

⁴⁶⁴ A. Azmi Yetim, Zekeriya Gökteş, "Öğretmenin Mesleki ve Kişisel Nitelikleri", Kastamonu Eğitim Dergisi, C:12, N:2, Ekim 2004, s.548.

⁴⁶⁵ Ece, "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu", s. 292; Doğan, "Peygamber", *Büyük Türkçe Sözlük*, s.1395.

Vahyin ilk muhatapları olan peygamberler, toplumlarının da ilk öğretmenleri/din eğitimcileri olmuşlardır.⁴⁶⁶ Eğitimlerinin gayesi insanlara dini anlatmak, onları yaratıcının varlığından haberdar ederek insanlarda dinî ve ahlaki anlamda olumlu davranış değişikliği oluşturmaktır.⁴⁶⁷

Hız. Muhammed (sav) de diğer peygamberler gibi kendisine gönderilen vahyin ilk öğreticisidir.⁴⁶⁸ Hayatı, eğitim faaliyetleriyle dolu olan Hız. Muhammed'in, amacı her zaman ilahi ilmi öğretmek ve yaşanır hale getirmek olmuştur.⁴⁶⁹ Nitekim onun görevi vahyi insanlara duyurarak insanları, iyi, güzel ve doğruya yönlendirmek, kötülüklerden uzaklaştırmak, kılavuzluk etmektir.⁴⁷⁰

Hız. Muhammed (sav)'in başarılı eğitim çalışmaları sayesinde cahil insanlar, örnek insan haline gelmiş; cahiliye asrı, saadet asrına dönüşmüştür.⁴⁷¹ Hız. Muhammed, Allah tarafından en güzel örnek olarak methedilmiş, insanlar arasında da gelmiş geçmiş en başarılı öğretmen vasfını kazanmıştır.⁴⁷² Müslümanlar için en iyi örnek ve öğretmen olan Hız. Muhammed'in vahye dayanan eğitim metotları ve kişisel özellikleri, örnek alınması gereken en önemli metotlar ve özellikler olarak görülmektedir.⁴⁷³

⁴⁶⁶ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.12.

⁴⁶⁷ Bakara Sûresi, 151. ayet.

⁴⁶⁸ Bilgin, *age*, s.13.

⁴⁶⁹ Ahmet Keleş, "Hz. Muhammed(as)'in Toplum İçindeki Her Seviyede İnsan İle Mükemmel İlişki Kurma Özelliği ve Örnekliliği", Ed: Mehmet Mahfuz Söylemez, *Hız Muhammed(sav) ve Mesajı*, İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2014, s. 459; Mustafa Öcal, "Hz. Peygamber(sav)'in Çocuk Eğitimindeki Metodu", *Hız Muhammed ve Gençlik(Kutlu Doğum Haftası 1992)*, TDV, Ankara 1995, s.75; Ramazan Buyrukçu, "Kur'an'a Göre İnsanın Özellikleri ve Hz Peygamber'in Eğitim Uygulamaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:4, 1997, s.41.

⁴⁷⁰ Bilgin, *age*, s.13; Hüseyin Yılmaz, "Hz. Peygamber ve Eğitim", *Çeşitli Yönleriyle Hız Muhammed*, Ed: Recep Çetintaş vd., Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak 2017, s.15.

⁴⁷¹ Ece, "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu", s.292; Karakaş, *Nasıl Bir Din Eğitimi*, s.96.

⁴⁷² Hüseyin Yılmaz, "Bir Değer Eğitimcisi Olarak Peygamber(sav) ve Hoşgörü Eğitimi", *III: Uluslararası Değerler Eğitimi Kongresi(Bildiriler Kitabı)*, Ed: Hasan Meydan, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, Zonguldak 2018, s. 197; Muammer İpek, "Hz. Muhammed'in Eğitimciliği, Ahlakı ve Kişiliği Üzerine", *Toplum Bilimleri Dergisi*, 8(16), s.321.

⁴⁷³ Yılmaz, "Hz. Peygamber ve Eğitim", s.14-15; Şükrü Keyifli, Hız. "Peygamber'in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansıyan Yönleri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2), s.81; Cebeci, "Din Eğitimi Bilimi Metodolojisi Üzerine Düşünceler", s.98.

Muhammediye’de direkt olarak öğretmenin ve eğitimin nasıl olması gerektiği konusunu içeren beyitler bulunmamakla birlikte, bu başlıkta Hz. Muhammed’in öğretmenlik yönüyle ve eğitimiyle ilişkilendirilebilecek beyitler listelenmiş ve “esere göre örnek bir öğretmen nasıl olmalıdır?” sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır. Hz. Muhammed’le ilgili beyitlerden yola çıkılarak oluşturulan Hz. Muhammed örneğinde öğretmen özellikleri şunlardır:

2.6.1. Öğretmenin Rehber Olması

Öğretmen, insanlara doğru yolu gösterip bu yolda onlara öncülük ve rehberlik etmeli, bireylerin gelişimlerinde kendilerine yardımcı olmalıdır.⁴⁷⁴ Bu durum hakkında Ahzab Sûresi’nin 46. ayetinde Hz. Muhammed’in etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderildiği ifade edilerek aslında ona verilen ilim sebebiyle Peygamber’in insanlığa yol gösterici olduğu anlatılmaktadır. Yazıcıoğlu da eserinde, Hz. Muhammed’i ışık olarak nitelendirerek bu ayetle örtüşecek şekilde şu ifadelerle yer vermektedir:

Eyâ gönül çü rehber ol kamu halka peyember ol

Çü sırru’llâh-ı ekber ol sözüne tut simâheyni (B: 2652)

Hz. Muhammed’in gönderiliş amacının insanlara rehberlik etmek olduğu başka bir beyitte şu şekilde ifade edilmektedir:

Bunu âlemlere rahmet idüben gönderiserdir

Bula ümmetleri izzet çü budur nasr-ı erselnâk (B: 1657)⁴⁷⁵

Beyitlerde Allah’ın, Hz. Muhammed’i ümmetinin yücelikleri, mertebeleri bulabilmeleri için âlemlere rahmet ve yardım için gönderdiği; ümmet için kılavuz olduğu anlatılmaktadır. Öğretmen de eğitimi bu minvalde anlamalı, öğrencisine her daim yol

⁴⁷⁴ Ali Murat Sünbül, “Bir Meslek Olarak Öğretmenlik”, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Ed.Özcan Demirel, Zeki Kaya, 6. Baskı, Pegema, Ankara, 2005, s.247; Süleyman Akyürek, “Etkili Öğretmenlik”, *Etkili Din Öğretimi*, Türkiye İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu(Tidef), İstanbul, 2010, s.375; Açıkgöz, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, s.168; Karakaş, *Nasıl Bir Din Eğitimi*, s.169.

⁴⁷⁵ Ayrıca Bknz B: 5546, 8934.

gösteren bir kılavuz, güvenilir bir danışman olmalı, öğrencinin gelişimini desteklemelidir.⁴⁷⁶

2.6.2. Öğretmenin Rol Model Olması

Öğretmenin insanlara yaptığı rehberlik sadece sözlerde kalmamalı, insanların kendisinden örnek alabileceği şekilde öğretmenin hayatına yansımış olmalıdır.⁴⁷⁷ Eğitim literatüründe bu özellik, öğretmenin rol model olması olarak ifade edilmektedir.⁴⁷⁸ Öğrenciler, rol model gördükleri öğretmenlerle özdeşlik kurarak tutum ve değerleri kazanmaktadırlar.⁴⁷⁹ Bu bağlamda öğretmenler kazandırmak istedikleri davranışların etkin bir uygulayıcısı olarak öğrencilerine rol model olmaktadır.⁴⁸⁰ Bu konuda Hz. Muhammed'in vefatı öncesi ashabına nasihat ettiği şu beyitlere göz atılabilir:

Size etmedim mi nasîhat kelâm
Eriştirmedim mi risâlet tamâm
Cihâd etmedim midi Allâh için
Bilirdim hakîkat ben Allâh'ı çün
Dahi okumadım mı Kur'ân'ı şeb bâmdâz
Namâzım size etmedim midi emrin nefâz
Demedim mi size ki tutun oruç ayını
Dahi hacc edin Tanrı'nın evin edin liyâz
Gazâ edesiz Hak yolunda demedim midi
Dediler beli yâ Resûla'llâh ettin idi şâz

⁴⁷⁶ Mustafa Çelikten, Mustafa Şanal, Yeliz Yeni, "Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri", *Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, S:19, Y:2005/2, s.222-223; Sünbül, "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", s.247; Benzer beyitler için Bknz B: 5546, 8934.

⁴⁷⁷ Yetim, Göktaş, "Öğretmenin Mesleki ve Kişisel Nitelikleri", s.548, 549; Çelikten, Şanal, Yeni, "Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri", s.216, 222-224.

⁴⁷⁸ Açıkgöz, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, s.100.

⁴⁷⁹ Sünbül, age, s.261.

⁴⁸⁰ Sünbül, age, s.261-262; Muhammed Ali Yazıbaşı, 'Din Dersi Öğretmeni Yetiştirmenin Tarihi Süreci ve Prof. Dr. Beyza Bilgine Göre Din Dersi Öğretmeni', *Prof. Dr. Beyza Bilgin'e Armağan(Beyza Bilgin'de Din Eğitimi, Din Eğitiminde Beyza Bilgin)*, Ed. Mualla Selçuk, Cemal Tosun, Recai Doğan, Grafiker, Ankara, 2019, s.384, 387.

İvazlar vere Hak Ta‘âlâ sana fazlını

Ki sen bize müşfik refik idin olup melâz (B: 3850-3855)

Beyitlerde, Hz. Muhammed sorularla öğrettiklerini ve yaptıklarını özetlemiş ve sahabeden istediklerini kendi hayatından örneklendirmiştir. Öğretmenin, öğrettiği bilgi ile davranışta bulunması öğrenciye örneklik teşkil etmektedir. Bir işi, hareketi görmek, öğrenende o iş ya da hareketi taklit ve tekrar isteği uyandırmaktadır. Öğrenen, rol modeldeki örnek davranışlara şahit oldukça o davranışları yapmaya meyli daha da artmaktadır.⁴⁸¹

Öğretmen vasfı kazanan her birey istese de istemese de rol model konumunda yer almaktadır. Bu sebeple o sözleriyle değil, kişiliği, inançları, değerleri ve yaşam biçimiyle örnek alınabilecek bir birey olmaya gayret etmelidir.⁴⁸² Beyitlerin devamında ashab, Hz. Muhammed (sav)’i şefkatli bir arkadaş ve sığınılacak bir yer olarak vasıflandırmaktadır. Davranışları ve kişiliği ile rol model olan öğretmen, öğrencilerine şefkat ve merhametle yaklaşmalı, bu yaklaşımıyla da örneklik sergilemelidir.⁴⁸³ Öğrencinin derse duygusal yönüyle birlikte girdiğini göz ardı etmeyen öğretmen –beyitlerde ifade edildiği gibi- gerektiğinde sığınak, gerektiğinde şefkatli bir arkadaş olacak, öğrenci ve öğretmen arasında kurulan sevgi bağı, sınıf ortamını olumlu etkileyecektir.⁴⁸⁴ Küçükahmet, öğretmen davranışlarının sonuçlarının iki şekilde olacağını belirtir: Bunlardan ilki öğrencide sevgi, saygı ve yaklaşma meydana getirirken, ikincisi endişe, korku ve

⁴⁸¹ Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.96; Hasan Sözen, “Peygamberimizin Hayatı Dersinde Hz. Muhammed’in Örnek Kişiliğinin Model Alma Yoluyla Öğretimi”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:4, S:8, Aralık 2018, s.102.

⁴⁸² Açıkgöz, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, s.105; Yetim, Gökteş, “Öğretmenin Mesleki ve Kişisel Nitelikleri”, s.548, 549; Çelikten, Şanal, Yeni, “Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri”, s.216, 222-224.

⁴⁸³ Bilgin, Selçuk, *age*, s.99.

⁴⁸⁴ Çelikten, Şanal, Yeni, *agm*, s.218; Gönül Sakız, “Etkili Öğretmenlik ve Öğretmen Niteliğinin Geliştirilmesi”, *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, C:9, S:2, s.236; Sünbül, “Bir Meslek Olarak Öğretmenlik”, s.258; Karakaş, *Nasıl Bir Din Eğitimi*, s.169.

uzaklaşmaya sebep olur.⁴⁸⁵ Bu sebeple öğretmen öğrencisini olumsuz etkileyecek tutum ve davranışlardan kaçınmalı, öğrencileriyle iyi iletişim kurmalı ve sevgiyle eğitmelidir.⁴⁸⁶

2.6.3. Öğretmenin Alan Bilgisine Hâkim Olması

Öğretmende bulunması gereken diğer bir özellik, eğitim kaynaklarında alan yeterliliği olarak ifade edilen öğretmenin alanına ilişkin bilgilere sahip, konusunda uzman olmasıdır.⁴⁸⁷

Kabûl-i amm idi hassü'l-havass ol

Kamu edyâna ehl-i ihtisâs ol (B: 1692)

Beyitlerde Hz. Muhammed'in bütün dinlerde ihtisâs sahibi olduğu belirtilmektedir. Öğretmenler için bu durum etkili öğretmen özelliklerinden alan bilgisine hâkim olmak ve alanına ilişkin gelişmeleri takip etmek olarak düşünülebilir.⁴⁸⁸ Öğretmenin etkili bir öğretim yapabilmesi için, alan bilgisine yani kendi alanında yeterli bilgiye ve öğretmenlik meslek bilgisine yani alan bilgisini öğrencilere nasıl öğreteceğinin bilgisine sahip olması gerekmektedir.⁴⁸⁹

Öğretmen alanındaki bilgileri elde ederken bu bilgilerin ya da öğrenciye aktaracağı içeriğin sağlam ve güvenilir olmasına özen göstermelidir.⁴⁹⁰ Hz. Muhammed (sav)'in ilminin kaynağı konusunda şu beyitler bize bilgi sunmaktadır:

Bu resme cümle ahkâmı kemâhî eyledi takrîr

Hiç eksik komadı dedi hep erişirdi zikrâdan (B: 3726)

⁴⁸⁵ Leyla Küçükahmet, "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Ed. Leyla Küçükahmet, vd., Nobel, 4.Baskı, Ankara, 2003, s.15, 19.

⁴⁸⁶ Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.39; Küçükahmet, age, s.19; Yıldız Kızılabdullah, "Prof. Dr. Beyza Bilgin'de Din Eğitiminin Temeli ve Görevi Olarak Sevgi", *Prof. Dr. Beyza Bilgin'e Armağan (Beyza Bilgin'de Din Eğitimi, Din Eğitiminde Beyza Bilgin)*, Ed. Mualla Selçuk, Cemal Tosun, Recai Doğan, Grafiker, Ankara, 2019, s.200.

⁴⁸⁷ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.83; Sünbül, "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", s. 258; Küçükahmet, age, s.17; Karakaş, *Nasıl Bir Din Eğitimi*, s.169.

⁴⁸⁸ Bilgin, Selçuk, age, s.168; Akyürek, "Etkili Öğretmenlik", s.376.

⁴⁸⁹ Açıkgöz, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, s.124; Küçükahmet, age, s.17; Sakız, "Etkili Öğretmenlik ve Öğretmen Niteliğinin Geliştirilmesi", s.237; Yetim, Göktaş, "Öğretmenin Mesleki ve Kişisel Nitelikleri", s.543; Bilgin, age s.83; Çelikten, Şanal, Yeni, "Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri", s.218.

⁴⁹⁰ Kazu, "İçeriğin Belirlenmesi", s.59; Ege, *Dini Rehberlik*, s.79; Bilgin, age, s.33.

Beyitte Hz. Muhammed'in ümmetine tebliğ etmesi gereken tüm hükümleri anlattığı ve hükümlerin kaynağının, ilmin asıl menbaı olan Yaratıcı olduğu anlatılmaktadır. Beyitte verilenleri özetlemek gerekirse; öğretmen anlatması gereken konuları eksik taraf bırakmayacak şekilde açıklamalarla öğrenciye sunmalı ve öğrettiği konudaki bilgileri sağlam ve doğru bilgiler içeren kaynaklardan almış olmalıdır.⁴⁹¹ Söz konusu İslami bilgi olduğunda temel kaynaklar, öncelikle dinî metinler -yani vahiy ve sünnet- devamında ise vahiy ve sünneti temel alarak insanlar tarafından üretilen bilgiler olarak ifade edilebilir.⁴⁹²

2.6.4. Öğretmenin Güvenilir Olması

Öğretmenin kendi kişiliğinde bulunması gereken, öğrenciyle ilişkisini ve dolayısıyla öğrencinin öğretmene ve derse karşı tutumunu etkileyen bazı özellikler daha vardır. Bu özellikler literatürde öğretmende bulunması gereken kişisel özellikler ya da etkili öğretmenlerin bireysel inanç, tutum ve davranışları gibi başlıklarla ifade edilmektedir. Öğretmenlerde bulunması gereken özelliklerden biri güvenilir olmaktır.⁴⁹³ Örnek öğretmen olan Hz. Muhammed'in güvenilir oluşu beyitlerde şu şekilde ifade edilmektedir:

Zühr-i âlemdir Muhammed sâdikü'l-va'di'l-emîn

Fahr-i âlemdir Muhammed rahmetelli'l-âlemîn (B: 5077)

Öğretmen dürüst ve güvenilir olmalıdır.⁴⁹⁴ Güven, öğretmenin öğrenciler üzerinde doğal otorite kurmasına yardımcı olan bir etkidir.⁴⁹⁵ Öğrencilerin saygısını kazanma

⁴⁹¹ Sünbül, "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", s.251; Ege, *Dini Rehberlik*, s.79; Ökten, "Kur'an'a Göre Bilginin Kaynakları", s.206; Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.33, 81.

⁴⁹² Ş. Mehmet Arıca, "Tarihi Gelişim İçinde Bilgi ve Kaynakları", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:3, Elazığ, 1998, s.325; Ege, *Dini Rehberlik*, s.79.

⁴⁹³ Akyürek, "Etkili Öğretmenlik", s.376; Yetim, Göktaş, "Öğretmenin Mesleki ve Kişisel Nitelikleri", s.548.

⁴⁹⁴ Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.168; Bilgin, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, s.127; Akyürek, age, s.376; Yetim, Göktaş, agm, s.548.

⁴⁹⁵ Sünbül, age, s. 263; Sakız, "Etkili Öğretmenlik ve Öğretmen Niteliğinin Geliştirilmesi", s.236.

anlamına gelen doğal otorite ile yapılan eğitim faaliyeti, aşırı otoriter bir tutumla verilen eğitimden daha olumlu sonuçlar vermektedir.⁴⁹⁶

2.6.5. Öğretmenin Adaletli Olması

Öğrenciler arası ilişkilerde dikkat edilmesi gereken diğer bir durum da adalete önem vermektir. Öğretmen herhangi bir sebeple herhangi bir öğrencisini diğer öğrencilerine karşı üstün tutmamalıdır.⁴⁹⁷ Bu konu eğitim literatüründe, iyi ya da demokratik bir öğretilerde bulunması gereken kişisel özelliklerden biri olan öğretmenin objektif olması, öğrencilerine karşı eşit mesafede bulunması olarak ifade edilmektedir.⁴⁹⁸ Öğretmen yeri geldiğinde kendi hatası olduğu durumlarda da öğrencisine karşı açık ve dürüst olmalı, adil bir eğitim ortamı oluşturmalıdır.⁴⁹⁹ Bu konuda şu beyitler dikkat çekicidir:

Ki ben bir dirhem aldım eger nâ-hak yere sizden
Ya urdumsa onu bir kez yâ oldumsa ona fahhâş
Bugün gelsin kısâs etsin bana bu dâr-ı dünyâda
Yarın istemeden Hakk'ın taleb kılınsın bugün beşşâş
Ki Rabbü'l-âlemîn yarın komaz hiç kimsenin hakkın
Yerinde kor onu bir bir olursa tâne-i haşhaş (B: 3918-3920)

Hz. Muhammed hayatı boyunca hak ve adaleti sağlamaya çalışmış, sahabilerine adil olmalarını öğütlemiş, adil olanları müjdelemiş, adaletli olmayan durumlarda itiraz edip sahabenin bunları düzeltmesini sağlamıştır.⁵⁰⁰ Beyitlerde Hz. Muhammed sahabeye,

⁴⁹⁶ Sünbül, "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", s.253-254; Yetim, Göktaş, "Öğretmenin Mesleki ve Kişisel Nitelikleri", s.545; Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.84.

⁴⁹⁷ Bilgin, Selçuk, *age*, s.99-100.

⁴⁹⁸ Çelikten, Şanal, Yeni, "Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri", s.214; Küçükahmet, "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", s.16; Yetim, Göktaş, *agm*, s.546.

⁴⁹⁹ Yetim, Göktaş, *agm*, s.548; Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.86; Mücahit Dilekmen, "Etkili Eğitim İçin Etkili Öğretmenlik", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:12, S:2, 2008, s. 218.

⁵⁰⁰ Yusuf Açikel, "Hz. Peygamber'in Evrensel Mesajlarından 'Adalet' Prensibi", Ed: İsmail Yakıt, *VI. Kutlu Dağum Sempozyumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2003, s.74; İshak Emin Aktepe, "Nebevi Adalet: Hz Peygamber'in Adalet Anlayışından Örnekler", *Din ve Hayat*, S:18, Şubat 2013, s. 12-15.

kendisinde hakkı olan varsa bunu almasını istemiş, Allah'ın huzuruna üzerinde kul hakkı olmadan gitmeyi arzu etmiştir. Sonraki beyitlerde Ukkaşe adında bir sahabe hak iddiasında bulunmaktadır. Devam eden beyitlerde ise bu sahabenin hakikatte adaletsizliğe maruz kalmadığı, asıl amacının Hz. Muhammed'e yakın olmak olduğu belirtilmiş ve eklenmiştir:

Ki zîrâ hâşa senden kim kimesne incine hergiz

Çü âlem senden öğrendi edeb hulk u kerem iksât (B: 3963)

Beyitlerde sahabenin onun kimseyi incitmediğini ifade etmesi, adil olmasının yanında insanlara karşı da iyi ve nazik bir muamelede bulunduğunu bizlere göstermektedir. Hz. Muhammed'in Allah'ın adil olduğunu bildirmesi, kendinin de adil olması ve haksızlığa müsaade etmemesi onun adaletle verdiği önemi gösterir. Eserde adaletin önemi konusundaki beyitlerin yanında bazen ayet bazen de hadislerden yararlanılmıştır.⁵⁰¹ Sonuç olarak öğretmen adil olmalı ve eğitim ortamını adalet ilkesine göre bina etmelidir.⁵⁰² Öğrencisinin hatası da olsa kırıcı incitici olmayan bağışlayıcı bir üslupla dile getirmelidir.⁵⁰³

2.6.6. Öğretmenin Diğerkâm Olması

Beyitlerden yola çıkılarak, Hz. Muhammed'de bulunan vasıflardan bir diğeri de onun diğerkâm oluşudur. Kaynağı iman, sevgi, kardeşlik ve şefkate dayanan diğerkâmlık, isar ya da özgecilik kelimeleriyle de ifade edilmektedir.⁵⁰⁴ Kelime olarak ikram etme, ağırlama, esirgmeden kendinden çok başkalarının menfaatini düşünerek fedakârlıkla verme anlamına gelen isar, kişinin kendinin ihtiyacı olsa bile imkânlarını başkasının

⁵⁰¹B: 734, 1205, 5697,5880, 6019, 7394-7395; 6019s, 3464s.

⁵⁰² Yetim, Göktaş, "Öğretmenin Mesleki ve Kişisel Nitelikleri", s.546-547; Küçükahmet, "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", s.16

⁵⁰³ Açıkgöz, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, s.126; Sakız, "Etkili Öğretmenlik ve Öğretmen Niteliğinin Geliştirilmesi", s.236; Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.168.

⁵⁰⁴ Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsar (Diğergamlık) Kavramına Verdiği Önem", *Tasavvuf*, Y:7/2006, S:17, s.30; Bilgin, Selçuk, *age*, s.97-98.

ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkalarının yararı için fedakârlık etmesi demektir.⁵⁰⁵

Hz. Muhammed'in, komşusu açken, tok olanın gerçek imana ermiş olmadığı; kişinin kendi için istediğini din kardeşi için de istemesinin gerekliliği gibi hadisleri onun diğerkâmlık noktasında sahabeyi de teşvik ettiğinin bir örneğidir.⁵⁰⁶ Nitekim Medine'ye hicret sonrasında Ensar, diğerkâmlık kavramını güzel bir şekilde hayatına tatbik etmiştir.⁵⁰⁷ Bu konuya, beyitlerde geçen Hz. Muhammed'in duası güzel bir örnektir:

Muhammed mübârek başın secdeye koyuban

Diye yâ İlâhî beni eyleme inkırâz

Ki senden ne cennet dilerven bugün ne Burak

Dilerven ki benden seni eyleme inkırâz

Eger ümmetime azâb eder isen bugün

Kamu tâatim eyledim ben bulara müfâz (B: 5627-5629)

Beyitlerde Hz. Muhammed'in ahirette kendinden önce ümmetini düşünüp onlar için dua etmesinden yola çıkılarak öğretmenin özelliklerinden birinin de diğerkâmlık olması gerektiği söylenebilir.

2.6.7. Öğretmenin Söz ve Davranışının Tutarlı Olması

Öğretmen, bilgi vermenin yanı sıra davranışlarıyla da öğrenciye örnek olmalıdır.⁵⁰⁸ Öğretmenin öğrenciye kazandırmaya çalıştığı bilgiler ile kendi tutum ve davranışlarının uyumlu olduğu durumlarda eğitim daha etkili olmaktadır.⁵⁰⁹ Hz.

⁵⁰⁵ Ayverdi, "İsar", Misalli Büyük Türkçe Sözlük, s.1454; <https://islamansiklopedisi.org.tr/isar--digerkamlik>

⁵⁰⁶ Buhari, Edebü'l-Müfred, Hadis no: 100; Buhari, İman, 6; Müslim, İman, 71(45).

⁵⁰⁷ Örnekler için Bknz: Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsar (Diğergamlık) Kavramına Verdiği Önem", s.46-51.

⁵⁰⁸ Sünbül, "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", s.255; Çelikten, Şanal, Yeni, "Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri", s.216.

⁵⁰⁹ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.36, 38.

Muhammed (sav)'in ilmiyle amel ettiği yani söz ve davranışlarının tutarlı oluşu beyitlerde şöyle özetlenmektedir:

Hulku Kur'ân idi zîrâ hep tutardı hükmünü

Hem kemâlât ile zâtı olmuş idi dopdolu

Menba-ı ahlâk idi hulk ederdi âleme

Ma'den-i eltâf idi hâşâ kim edeydi gulû

Halka ederdi tevâzu ger şerîf ü ger vazî'

Nefsi toprak gibi alçak gönlü su gibi duru (B: 1967-1969)

Beyitlerde Hz. Muhammed'in ahlakının Kur'an oluşunun ifade edilmesi, öğretmenlik yaptığı sahada eksiksiz bir örnek olduğunu bizlere göstermektedir. Çünkü onun öğretmek ve insanların hayatlarını onunla şekillendirmek istediği kaynak, Kur'an'dır. Özellikle din dersi öğretmenin, öğrenci gözünde inanılır oluşu yani sözlerini davranışlarına yansıtması, ikiyüzlü olmaması büyük önem taşımaktadır.⁵¹⁰ Hz. Muhammed'in Kur'an'da yasaklananlar konusundaki tutum ve davranışları ise şu beyitlerde anlatılmaktadır:

Cemî'i ömrü içinde salibe kılmadı ta'zîm

Kıyırsalar da varmazdı ne yerde kim olur işrâk

Ne hamr etti ne zembr etti ne lehv etti ne lagv etti

Ne lu'b etti ne ka'b attı komazdı katma hettâk

Kemâlâtı ona erdi ki meşhûr oldu fazl ile

Emânette diyânette nazîrin görmedi süllâk (B:1648-1650)

Hz. Muhammed'in güvenilirlik, fazilet ve kâmillikte üstünlüğüne vurgu yapılan beyitlerde onun ümmetinden yapmamalarını istediği şeyleri kendisinin de ömrü boyunca yapmadığı anlatılmaktadır. Eğitim ya da öğretimi yapılan konu din olduğunda öğretmenin

⁵¹⁰ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.36.

vasıfları daha fazla önem kazanmakta, öğretmenden beklentiler artmaktadır.⁵¹¹ Öğretmenin öğrenci gözünde güvenilir olması, söz ve davranışlarının tutarlı olmasına özen göstermesi, öğrenciye iyi örnek olacak davranışları hayatına yerleştirirken, kötü örnek olacak davranışlardan da kaçınması, ondan beklenen davranışlardan bazılarıdır.⁵¹² Öğretmenin söz ve davranışlarının çeliştiğine şahit olan öğrenci, öğretmenin sözlerini yalan olarak algılamakta, bu da eğitimin sonucunu olumsuz etkilemektedir.⁵¹³

2.7. Muhammediye'deki Hz. Muhammed (sav) Örneğinde Eğitim Ortamının

Özellikleri

Öğretim hedeflerine ulaşmak açısından eğitim ortamının oluşturulması, korunması ve yönetilmesi büyük önem taşımaktadır.⁵¹⁴ Olumlu eğitim ortamı oluşturmak, öğretmenin etki gücünü artıran en önemli faktörlerdendir.⁵¹⁵ Öğretmen, eğitim ortamını öğrencilerin mutlu olabileceği bir yer haline getirmeli, ihtiyaç ve beklentilerine uygun bir eğitim ortamı düzenlemeli, yapıcı ve eğitsel bir disiplin oluşturmalıdır.⁵¹⁶ Beyitlerde, Hz. Muhammed (sav)'in eğitim ortamı hakkında şunlar aktarılmaktadır:

Meclisinde ref '-i savt olmaz idi

Mahzarında nesne fevt olmaz idi

İlm ile fetvâ idi onda kelâm

Hilm ile takvâ idi onda nizâm

Çünkü kendi kâmil ü akvâ idi

İşleri ashâbının takvâ idi

Biri birine tevâzu' mekrümet

⁵¹¹ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.86.

⁵¹² Bilgin, *age*, s.86; Yetim, Göktaş, "Öğretmenin Mesleki ve Kişisel Nitelikleri", s. 548.

⁵¹³ Bilgin, *age*, s.36.

⁵¹⁴ Sünbül, "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", s.251,252.

⁵¹⁵ Dilekmen, "Etkili Eğitim İçin Etkili Öğretmenlik", s.216.

⁵¹⁶ Dilekmen, *agm*, s.217; Karakaş, *Nasıl Bir Din Eğitimi*, s.169; Çelikten, Şanal, Yeni, "Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri", s.216.

Uluya ta'zîm kiçiğe merhamet (B: 2008-2010)

Beyitlerde ifade edilen Hz. Muhammed'in meclisinde kimsenin sözünün kesilmemesi, her bireye kıymet verildiğinin, kimsenin diğerinden üstün tutulmaması ise adil olduğunun bir göstergesi sayılabilir. Eğitim literatüründe bu durum öğretim ortamının demokratik yapıda olması şeklinde ifade edilmektedir.⁵¹⁷

Eğitim ortamlarında insanlar arası ilişkiler büyük önem taşımaktadır. Öğrenci yakınlık duyduğu, değer verildiği, dostça davranıldığı bir ortamda kendini daha rahat hissetmektedir.⁵¹⁸ Öğretmen ve öğrenci arasında güven, saygı ve sevgiye dayalı bağlarla beslenen “demokratik” eğitim ortamlarında üretkenlik artıp sorunlar azalmakta, öğretimin kalitesi ise artmaktadır.⁵¹⁹

Öğretmen öğrencinin sözlerine önem ve kendilerine değer vermeli, farklı düşüncelere saygı göstermelidir.⁵²⁰ Tüm öğrencilerine konuşma hakkı tanınmalı, öğrenciler arasında herhangi bir ayırım gözetmeyip tarafsız ve adil olmalıdır.⁵²¹ Beyitlere göre öğretmen yumuşak bir üslupla ve Allah korkusuyla talebelerini eğitmelidir. İslam eğitiminde öğretmende ya da ilim sahibi kimselerde olması arzu edilen özelliklerden biri de o kişide Allah korkusunun bulunmasıdır.⁵²² Fatır Sûresi, 28. Ayete dayandırılan bu korku ilim sahibi kişiyi bilerek hata yapmaktan alıkoyar.⁵²³ Bilgin bu korkuyu: “İnanan ve seven kimse korkar. Allah'ı gereği gibi tanıyıp O'na inanan kimse korku ile sevgi arasında bir titizlikle Allah'a teslim olur, Allah'ın öğütlerine uyar.” şeklinde

⁵¹⁷ Küçükahmet, “Bir Meslek Olarak Öğretmenlik”, s.18.

⁵¹⁸ Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.84; Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.83.

⁵¹⁹ Açıkgöz, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, s.125; Bilgin, Selçuk, *age*, s.99-100.

⁵²⁰ Bilgin, *age*, s.83,87; Bilgin, Selçuk, *age*, s.168.

⁵²¹ Küçükahmet, *age*, s.16-18.

⁵²² Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, s.129.

⁵²³ Fatır Sûresi, 28. ayet: “...Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar....” (Diyanet Vakfı Meali)

açıklamaktadır. Tevazu, saygı ve merhamet, öğretmende bulunması gereken niteliklerden olduğu gibi, öğrenciler arası ilişkilerde de sağlanması gereken özelliklerdendir.⁵²⁴

Eğitim ortamının diğer bazı özellikleri de şu beyitlerde yer almaktadır:

Pes severdi bunları gâyet Resûl

Öğretirdi ilm ile âyet Resûl

Yoklar idi dâyimâ ashâbını

Açar idi bunlara ebvâbını

Ululara izz ile ikrâm idi

Kiçilere fazl ile in'âm idi

Pes ederlerdi ona da bu kirâm

Gâyetince izzet ile ihtirâm

Şöyle kim doymazlar idi yüzüne

Hiç usanmazlardı aslâ sözüne (B: 2016-2020)

Beyitlerde Hz. Muhammed'in ashabına hem ilim öğrettiği, hem de onları çok sevdiği, meclisine buyur edip, büyüklerine ikramda bulunduğu, küçüklerini ise nimetlendirdiği, onların da Hz. Muhammed'e saygı ve hürmet gösterdikleri ve yüzüne bakmaya doymadıkları, sözünü dinlemekten usanmadıkları anlatılmaktadır.

Sertlik ve korkutma temelli bir eğitim yerine sevgi temelli bir eğitim, öğrencinin kazanılmasında büyük önem arz eder. Sevgi ve saygı karşılıklı olduğunda pekiştirilir.⁵²⁵

Öğretmen hem öğrenciye sevgi ve saygıyla yaklaşmalı hem de öğrenciler arasında sevgi ve saygıya dayalı ilişkilerin olduğu bir eğitim ortamı inşa etmeye çalışmalıdır.⁵²⁶ Böyle

⁵²⁴ Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, s.127, 135; Yetim, Göktaş, "Öğretmenin Mesleki ve Kişisel Nitelikleri", s.545; Açıkgoz, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, s.125; Sünbül, "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", s.258; Dilekmen, "Etkili Eğitim İçin Etkili Öğretmenlik", s.218; Sakız, "Etkili Öğretmenlik ve Öğretmen Niteliğinin Geliştirilmesi", s.236; Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.39.

⁵²⁵ Bilgin, Selçuk, *Din Eğitimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.39, 42; Küçükahmet, "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", s.19.

⁵²⁶ Bilgin, Selçuk, *age*, s.96, 99-100.

bir ortamda üretim artarken disiplin sorunları azalacak, eğitimsel amaçlara ulaşma olasılığı da artacaktır.⁵²⁷ Öğretmen ders saatlerini ve ortamını aşan bir eğitim anlayışına sahip olmalı, öğrencileriyle birlikte buldukları her ortamda öğretmen vasfını korumalıdır.⁵²⁸ Öğrencileriyle ayrı ayrı ilgilenmeli, onlara değerli olduklarını hissettirmeli ve sıkılmalarını önleyecek şekilde dersini anlatmalıdır.⁵²⁹ Eğitim ortamının öğrencide etkisi ve öğretmenin hitabeti nasıl olması gerektiği konusunda ise şu beyitler incelenebilir:

Kim otursa meclisinde bir nefes

Gitmeğe etmezdi ömrünce heves

Söylese gâyet belîğ idi fasîh

Sözüne susuz idi Hızr u Mesîh (B: 1956-1957)

Beyitlerde Hz. Muhammed (sav)'in sohbetinin açık, anlaşılır, insanları etkileyen bir tarzda olduğu, üslup ve davranışlarının güzelliği neticesinde O'nun (sav) meclisine gelenlerin sürekli bu mecliste kalmayı arzu ettiği ifade edilmektedir. Eğitim açısından ifade etmek gerekirse öğretmenin sözleri açık, anlaşılır ve etkileyici bir tarzda olmalıdır.⁵³⁰ Etkili bir eğitim için öğretmenin öğrencinin rahat ettiği ve memnun hissettiği bir eğitim ortamı oluşturması gerekmektedir.⁵³¹

⁵²⁷ Açıkgöz, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, s.125; Çelikten, Şanal, Yeni, "Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri", s.216 Küçükahmet, "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", s.18-19

⁵²⁸ Bilgin, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, s.128; Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.86, 87; Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.168; Küçükahmet, *age*, s.19; Açıkgöz, *age*, s.101,105.

⁵²⁹ Karakaş, *Nasıl Bir Din Eğitimi*, s.169; Açıkgöz, *age*, s.100, 125; Dilekmen, "Etkili Eğitim İçin Etkili Öğretmenlik", s.217; Sakız, "Etkili Öğretmenlik ve Öğretmen Niteliğinin Geliştirilmesi", s.237; Sünbül, "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", s.249, 251.

⁵³⁰ Sakız, *agm*, s.237; Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.37; Sünbül, *age*, s.247.

⁵³¹ Dilekmen, *agm*, s.216-218; Çelikten, Şanal, Yeni, *agm*, s.216.

2.8. Muhammediye'deki Hz. Muhammed (sav) Örneğinde Öğretmen – Öğrenci

İlişkisi

Öğretmenin sınıftaki tutumu, öğrencileriyle kurduğu iletişim ve ilişki, eğitimin kalitesini etkilemektedir.⁵³² Öğretmenin öğrencilerine vermek istediği değerleri var olan güzel örnekler üzerinden sunması konusunda şu beyitler bize bazı bilgiler sunmaktadır:

Resûlullâh meger bir gün demişti

Bulara uçmağı muştulamıştı

Ebû Bekr ü Ömer Osman Alî'ydi

Mukarreblerdi bu dördü aliydi

Beşincisinin adı Talha idi

İşi hayr idi yönü sulha idi

Zübeyr idi hem altuncunun adı

Kamu ömründe etmedi fesâdı

Yedincisinin adı Abd-i rahman

İçi dopdolu idi ilm ü îman

Sekizinci kıla ne dîni âbâd

Ki Sa'd İbni Ebî Vakkaas idi ad

Dokuzuncunun adı Sa'd übün Zeyd

Sa'âdetle edipdi devleti sayd

Onuncusuna ad Ebû Ubeyde

Ki vâlîdi mevâlî ve abîde (B: 4713-4720)

Hz. Muhammed'in çevresindekilere kullandığı üslup incitmeyen, kırmayan ve gönüllere hitap eden bir üsluptu.⁵³³ Beyitlerde sahabeler anlatılırken onların güzel yönleri

⁵³² Sünbül, "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", s.252; Açıkgoz, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, s.124; Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.35-36,87; Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.111; Dilekmen, "Etkili Eğitim İçin Etkili Öğretmenlik", s.219.

⁵³³ Yılmaz, "Hz. Peygamber ve Eğitim", s.31.

ön plana çıkarılmaktadır. Öğretmen de öğrencide gördüğü olumlu yönleri söyleyerek öğrencinin olumlu gelişimine katkı sağlamalıdır.⁵³⁴ Bu sayede örnek davranışı gösterenler pekiştirilmiş olacağı gibi, diğer öğrenciler de örnek davranışları fark edecekler bu davranışları yapmaya gayret edeceklerdir.⁵³⁵

Öğretmenin öğrenci ile ilişkisinin başka bir boyutu da şu beyitte dile getirilmektedir:

Na‘linin kendi yamardı hem libâsın vasla ol

Sayrular sora varırdı ta‘ziye ederd’ölü (B: 1983)

Beyitlerde Hz. Muhammed’in işlerini her daim kendinin yaptığı, hastaları arayıp sorduğu, vefat durumunda taziyeye gittiği anlatılmaktadır. Bu noktada öğretmen öğrencilerine kendi elinden geldiğince yardım etse de onlardan kişisel işlerinde yardım istememesi, yaşadığı olumsuz durumlarda öğrencisinin duygularını ihmal etmemesi gerektiği söylenebilir.⁵³⁶ Öğretmenin, öğrencisinin akademik yönünün yanında sosyal, bireysel ve psikolojik ihtiyaçlarının da bilincinde olması, öğrenci bir sıkıntı yaşadığında destek olması ve anlayışlı davranması, eğitimin başarı oranını arttırmaktadır.⁵³⁷ Talebenin hata etmesi durumu ise şu beyitlerle anlatılmaktadır:

Özr ederlerse kabûl ederdi özrü lûtf ile

Yoğ idi aslâ katında hiç keremden sevgülü

Etmedi hergiz itâb illâ meger ta‘rîz ile

Hiç ehad incitmedi tasvîr ile yâ örtülü

Rıfka emr eylerdi afve sulha halkı kındırıp

⁵³⁴ Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.168; Sakız, “Etkili Öğretmenlik ve Öğretmen Niteliğinin Geliştirilmesi”, s.237; Dilekmen, “Etkili Eğitim İçin Etkili Öğretmenlik”, s.217-219.

⁵³⁵ Bilgin, Selçuk, *age*, s.96, 99.

⁵³⁶ Bilgin, Selçuk, *age*, s.168; Bilgin, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, s.128; Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.86; Dilekmen, “Etkili Eğitim İçin Etkili Öğretmenlik”, s.219.

⁵³⁷ Sakız, *agm*, s.236; Çelikten, Şanal, Yeni, “Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri”, s.223; Dilekmen, “Etkili Eğitim İçin Etkili Öğretmenlik”, s.218; Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.87.

Kazmaya tâ kimsenin ardınca kimse hiç kuyu (B: 1995-1997)

Beyitlerde de ifade edildiği gibi Hz. Muhammed (sav), hata yapıldığında cezalandırma yerine affediciliği tercih ederdi.⁵³⁸ Öğretmen de hata yapıldığında özrü güzel bir şekilde kabul etmeli, öğrencilerini azarlamamalı, incitmemeli, ceza vermemeli ve onlara yumuşak davranmalıdır.⁵³⁹ Eğitim işi sevgi ile yapılmalı, verilen sert cezaların öğrenciyi yalan söylemeye yönlendireceği göz önünde bulundurulmalıdır.⁵⁴⁰

⁵³⁸ Yılmaz, "Hz. Peygamber ve Eğitim", s.14.

⁵³⁹ Sakız, "Etkili Öğretmenlik ve Öğretmen Niteliğinin Geliştirilmesi", s.236; Bilgin, Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s.168; Açıkgöz, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, s.124.

⁵⁴⁰ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.39,42; Kızılabdullah, 'Prof. Dr. Beyza Bilgin'de Din Eğitiminin Temeli ve Görevi Olarak Sevgi', s.200; Sünbül, "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", s.253.

SONUÇ VE ÖNERİLER

15. yüzyıl dinî-tasavvufî edebiyatın en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen Muhammediye, en hacimli, ilk manzum Türkçe siyer kitabıdır. Yazıldığı günden bu güne defalarca baskısı yapılmış şifahi olarak aktarılmış ve en çok okunan kitaplar arasında sayılmıştır. Muhammediye; evlerde, köy odalarında, kahvehanelerde, panayırlarda, sınır kalelerinde, cami, tekke, dergâh ve zaviyelerde muhafaza edilmiş, okunup dinlenilmiştir. Vaizlerin yararlandığı vaaz kaynaklarından biri olmuştur. Yaygın eğitimin yapıldığı her yerde okunmuş olması sebebiyle, okunduğu toplumda ortak bir dinî kültür oluşturmuş, halkın din anlayışını belirlemiş, bazı tasavvufî görüş ve anlayışların, sahih olanların yanında sahih olmayan rivayetlerin de yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

Muhammediye'yi başarılı kılan niteliklerinden en önemlisi, eserin halkın anadilinde yazılmış olmasıdır. O dönemde halkın kendi dilinde yazılmış dinî kitaplara ihtiyacı olduğu bilinmektedir. Bu ihtiyacın farkında olan Yazıcıoğlu, dili insanlara ulaşmak için bir vasıta olarak görmüş ve eserini bilinçli bir şekilde Türkçe yazarak halkı da okuyucu kitlesine dâhil etmiş, beyitlerinde kitabını tüm ümmet için yazdığını belirtmiştir. Buradan hareketle, eserin Türkçe bilen tüm Müslümanlara dinî bilgi vermeyi hedeflediği söylenebilir. Eser yazarın amaçladığı gibi, Anadolu ve Anadolu dışındaki Müslüman toplulukları tarafından yüzyıllarca okunmuştur. Ayrıca eserin genelinde -o dönem açısından- açık ve anlaşılır bir dil kullanılmış, halkın kullandığı tabir ve atasözlerinden yararlanılmıştır. Bu sayede eser, okuma yazma bilen-bilmeyen, kadın-erkek, halktan aydın zümreye kadar farklı yaş ve özellikteki insanlara, sözlü ve yazılı kültür vasıtasıyla ulaştırılmış, Osmanlı toplum zihniyetine etki eden kitaplar arasında yer almıştır.

Eseri başarılı kılan bir diğer önemli etken ise, eserde bilgilerin hafızada kalmasını sağlayan manzum anlatımın kullanılmış olmasıdır. Nitekim eser manzum olması

sebebiyle hem daha fazla okunmuş ve ezberlenmiş, hem sözlü hem yazılı kültür kaynakları arasında yer almıştır. Türkçe yazım ve manzum anlatım yanında, eserin beyitlerinde anlatılacak konuların belirtilmesi, okuyucunun güzel sözlerle teşvik edilmesi, aklına gelebilecek muhtemel soruların cevaplanmış olması, okuyucunun güdülenmesi ve dikkatin konuya çekilmesine yardımcı olan diğer eğitsel özelliklerdir. Bu özelliklerden günümüzde yazılan eserlerde de yararlanılabilir. Yazıcıoğlu'nun yaptığı gibi İslam, ilk ve en güzel örnek olan Hz. Muhammed(sav)'in hayatının anlatımıyla okuyucuya ulaştırılabilir. Özetle, bugünün diliyle manzum anlatım kullanılarak güncel Muhammediyeler yazılabilir.

Muhammediye'de yazarın, temsili anlatım, dinî hikâye, kıssa, öğüt, dua, soru - cevap, terğîb - terhîb gibi unsurlardan ve benzetme, betimleme, teşhis, intak gibi bazı edebî sanatlardan yararlanmış olması, anlatılanların öğrenilmesine ve akılda kalmasına, yani eserin eğitsel açıdan daha etkili ve başarılı olmasına katkıda bulunmuş olmalıdır.

Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammediye'yi din eğitimi vermek gayesiyle yazmıştır. Kitap aracılığıyla verilen din eğitiminin ana konusunu Hz. Muhammed oluşturmaktadır. Hz. Muhammed'i anlatmak amacıyla yazılan eserin muhtevasına bakıldığında, âlemin yaratılışıyla başladığı, ahiret hayatının anlatılmasıyla son bulduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi, Yazıcıoğlu'nun nur-ı Muhammedî anlayışını benimsemiş olmasıdır. Bu düşünceye göre, varlığın sebebi ve kaynağı olan Hz. Muhammed'in nuru her şeyden önce yaratılmış, daha sonra tüm varlıklar bu nurdan yaratılmışlardır. Bu sebeple Hz. Muhammed'in, biri yaratılışın başlangıcında rol alan manevi kişiliği, diğeri Mekke'de yaşamış olan maddi kişiliği olmak üzere iki ayrı kişiliği bulunmaktadır. İslam düşüncesinde olmayan nur-ı Muhammedî anlayışı, Hicri III. Asır itibariyle görülmeye başlamıştır. Bu anlayış çerçevesinde aktarılan peygamber tasavvuru, Kuran, sahih sünnet ve tarihsel gerçeklikle uyumlanmamaktadır. Yazıcıoğlu'nun nur-ı Muhammedî anlayışını

benimsemiş olması, Muhammediye'yi tamamıyla etkilemiştir. Eserde konuların yaratılış ve ahireti de içerecek şekilde sunulmasının yanında, bütün inanç esasları da nübüvvet merkezli bir şekilde verilmiştir. Bu da eksik ve hatalı anlayışların ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına sebep olmuştur.

Yazıcıoğlu'nun içerik açısından eleştirildiği bir diğer nokta ise, Hz. Muhammed ile ilgili tüm malzemeyi değerlendirmeden eserine almış olmasıdır. Dolayısıyla eserde ayet ve sahih sünnetin yanında, tarihsel gerçeklerle uyuşmayan bilgiler, asılsız olan rivayetler, hadis formatına bürünmüş eski gelenek, yerel inanış, mitolojik öğeler de yer almaktadır. Kuran'da beşer olduğu vurgulanan Hz. Muhammed (sav), eserde beşer üstü bir konuma yükseltilmiştir. Bu sebeple eserin, aslında dinin özüne ters olan bazı anlayışların, din olarak algılanmasına ve bu anlayışların yaygınlaşmasına sebep olduğu söylenebilir.

Yazıcıoğlu'nun okuyucuyu, Allah'a iman etmeye, Allah (c.c)'a ve Hz. Muhammed (sav)'e itaate, Hz. Muhammed'i örnek almaya, genel anlamda İslam'ın insandan yapmasını istediği olumlu değer, tutum ve davranışlara yönlendirdiği ve İslam'ın yasakladığı değer, tutum ve davranışlardan sakındırdığı görülmektedir.

Muhammediye beyitlerinde ilmin, insanın iman etmesi için yaratıldığı, bir nimet, insanı yücelten bir değer, Allah'ı seven kimsenin niteliklerinden biri olduğu, ilim öğrenmek ve çocuklarına öğretmekten insanın sorumlu tutulacağı vb. ifadelerle, dünya ve ahirette ilme önem verildiği görülmektedir. Fakat eserde ilme yüklenen anlama bakıldığında, İslam'ın bu kavrama yüklediği geniş anlamdan sıyrılarak sadece dinî ilimleri kastettiği, kesbî - vehbî ilim ayrımı ile bu kavramın da tasavvufî öğretiyeye dayandığı ve vehbî ilmin kesbî ilimden daha üstün tutulduğu söylenebilir. Nitekim beyitlerde Muhammediye'nin de Yazıcıoğlu'na yazdırılmış olduğu ifadesi yahut Allah'ın akılla tanınamayacağı, kulun ibadet, taat ve manevi yükselişiyle Allah'ın kuluna kendisini

tanıtacağı vb. düşünceler, vehbî ilme işaret etmektedir. Eserde ilimle ilgili kavramlara bakıldığında marifet (irfan) ve hikmet kavramlarının kullanıldığı, ilham, keşf, feyz ve rüyanın ise bilgi edinme yollarından kabul edildiği görülmektedir. İlham, keşf, feyz ve rüya, Kur'an-ı Kerim'de bilgi kaynakları arasında yer almaması, subjektif olması, kesinlik taşımaması, doğru ve yanlış olma ihtimallerinin bulunması nedeniyle, temel İslam bilimleri tarafından bilgi kaynağı olarak kabul edilmemektedir. Neticede Yazıcıoğlu'nun -temel İslam bilimlerinin görüşlerine muhalif olarak- tasavvufî bilgi edinme yollarını temel bilgi edinme yolları olarak gördüğü, okuyucuyu vehbî bilgi arayışına yönelttiği, kitabın/ilmin Allah tarafından yazdırılması, kulun Allah'ı akılla tanıyamayacağı ancak ibadet, taat ve manevi yükseliş sonrası Allah'ın kendisini kuluna tanıtacağı şeklindeki anlayışlarının yerleşmesine sebep olduğu söylenebilir.

Eserde dünyevi ilimlere yönelik bir teşvik bulunmamakla birlikte, dünya sevgisinin yerildiği ve dünyadan vazgeçilmesinin öğütlendiği görülmektedir. Yine fakir olmak, fakirliği sevmek, eski elbiseler giymek de okuyucuya öğütlenen tutum ve davranışlar arasındadır.

İlmin anlamının daraltılarak, dünyevi ilimlere karşı olumsuz bir bakış açısının gelişmesi, kesbî ilimden ziyade vehbî ilme önem verilmesi, çalışmaktan ziyade zühd hayatının önemli görülmesi, dünyanın yerilip fakirliğin sevilmesi düşüncelerinin yaygınlık kazanmasında, Muhammediye'nin de etkili olduğu söylenebilir. Bu düşünce sonucunda insanlar dünyadan ve dünyaya ilişkin ilimlerden uzaklaşmış ve atıl bir şekilde ibadetle ilim sahibi olacağı düşüncesine yönelmiştir. Önceden aktif olan insanlar pasif bir anlayış ve yaşayış içerisine girmiş, sonuç olarak İslam dünyasının ilmî sahada duraklama, gerileme dönemlerine girmesine yol açmıştır.

Muhammediye'de ilmin sahibi ve kaynağının Allah, aktarıcılarının da melekler, peygamberler, kitaplar ve insanlar olduğu görülmektedir. Allah dilediği kadar ilmi

dilediğine bahşetmektedir. Eserde Hz. Muhammed ve Kur'an-ı Kerim, diğer peygamber ve kutsal kitaplardan üstün görülmekte, gizli, açık, geçmiş, gelecek her türlü bilginin kaynağının Kur'an olduğu vurgulanmaktadır. Muhammediye'nin de yaygınlaşmasına sebep olan Kur'an'da her bilginin var olduğu düşüncesi hakkında, Sahabe, Tabiun ve onlardan sonra gelen âlimler herhangi bir görüş nakletmemişlerdir. İslam'ın ilk dönemlerinde var olmayan ve sonradan ortaya çıkan bu düşünce, En'am Sûresi 38 ve 59. Ayetlere dayandırılmaktadır. Ayetlerdeki kitaptan kastın Kur'an-ı Kerim olduğu yorumuyla bu anlayış gündeme gelmiştir fakat büyük müfessirler kitaptan kastın Kur'an değil Levh-i Mahfuz olduğunu söylemişlerdir. Kur'an'da her bilginin mevcut olduğu anlayışının devamında İlmî/Bilimsel Tefsir anlayışı ortaya çıkmış, Kuran bir bilimler ansiklopedisi gibi görülmüş, bu anlayışı benimseyenler dönemlerinin bilimsel verilerine Kur'an'dan dayanak getirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla bu anlayış sonucunda ayetler bağlamlarından koparılmış, aslolan manadan uzaklaşmış, yanlış yorumlamalar sonucu, yanlış anlayışlar oluşmuştur.

Muhammediye'ye göre âlimler Allah'tan hakkıyla korkan ve O'na yakın kişilerdir. Beyitlerde âlimlerin amaçlarının Allah'ı bildirmek, Allah'ın razı olduğu şekilde, şeriate uygun bir hayat yaşayıp marifete ermek olduğu belirtilmektedir. Yazıcıoğlu'nun âlim kavramına yüklediği anlamın, ilim kavramında olduğu gibi daraltılmış olduğu ve tasavvufi düşünceye dayandığı söylenebilir. Eserde âlimler, ilim öğretip insanların şehitlik mertebesine çıkmasına vesile oldukları için seviye olarak şehitlerden, bilgilerini insanlarla paylaşmaları sebebiyle zahitlerden üstün tutulmaktadır. Fakat Allah hakkındaki ilmin kazanılması sürecinde çalışmaktan ziyade Allah'ın sevdiği kul olmak, ibadet ehli olmak, Allah'ın verdiği sıkıntılı hayata sabredip vebî olarak ilme ulaşmak vurgusu öne çıkmaktadır. Bu da yine okuyucunun zühd hayatına/çalışmaksızın gelecek bir ilme yönlendirilmesi olarak yorumlanabilir. Ayrıca

eserde âlimlere ilim öğrenip öğretirken samimi olmaları, yaptıkları işte Allah'ın rızasını amaçlamaları, söz ve davranışlarının birbiriyle uyumlu olması gerekliliği vurgulanmakta, riya, menfaat ve kibirden kaçınmaları öğütlenmektedir. Âlimlerin ilim sahibi olmaları sebebiyle hesaba çekilmeyecekleri, azap görmeyecekleri, Firdevs cennetiyle mükâfatlandırılıp Allah'ı görebilecekleri belirtilmektedir.

Din eğitiminde insanlara ilk öğretmenliği peygamberler yapmışlardır. Bu öğretmenliği en üstün ve güzel olarak ifa eden ise Hz. Muhammed(sav)'dir. Muhammediye'de âlemlere rahmet ve ümmete kılavuz olarak nitelenen Hz. Muhammed'in kişiliği, eğitim ortamının nasıllığı, ashabına eğitim verirken benimsediği tutum vb. konulardan bahsedilmektedir. Eserde Hz. Muhammed (sav) örneğinde öğretmen özelliklerine bakıldığında, söz ve davranışlarıyla öğrencilerine rol model olan, anlattığının ilk ve en güzel uygulayıcısı bir öğretmenle karşılaşılmaktadır. Yine eserde verilen özelliklerden yola çıkılarak öğretmenin bilgi kaynaklarının sağlam ve güvenilir, kendi alan bilgisine hâkim, doğru sözlü, adaletli, diğerkâm, insanları kırmayan, incitmeyen ve affeden; öğrencilerinin gözünde sığınılacak bir liman, şefkatli bir arkadaş olması gerektiği sonuçlarına varılabilir. Öğretmenin üslubunun açık, anlaşılır ve etkileyici olması gerektiği söylenebilir. Eğitim ortamı ise öğrencilere yumuşak ve güzel bir üslupla hitap edilen, herkese kıymet verilen, kimsenin sözünün kesilmediği, herkese adaletle davranılan, öğrencinin kendini rahat ve memnun hissettiği, sevgi temelli eğitimin hâkim olduğu bir yer olmalıdır. Öğrenciler öğretmenlerine saygı ve hürmet gösterdikleri gibi onların birbirleriyle olan ilişkileri de tevazu, saygı ve merhamete dayanmalıdır.

Muhammediye içeriğinde doğru bilgilerin yanında asılsız haberlerin de İslamlaştırılmış şekilde var olması, okuyucu açısından yanlış bilgi içeren öğrenme ve anlayışların oluşması anlamına gelecektir. Bu sebeple eserin tamamının yaygın din eğitiminde kullanılması önerilememektedir. Bununla birlikte eserde kullanılan dilin

günümüz açısından kolay anlaşılabilir bir yapıda olmadığı da görülmektedir. Eserin kullanılabilirliği konusunda, sadece ayet ve sahih rivayetlere dayalı olan kısımlarındaki beyitlerin okunması ve açıklanması ya da sadeleştirilmiş bir şekilde sunulmasıyla yaygın din eğitiminde kullanılabileceği söylenebilir.

Yazıcıoğlu'nun değerlendirmeye tabi tutmaksızın eserine aldığı malzemenin oluşturacağı yanlış bilgilendirme ve anlayışların giderilmesi için, eserin içeriğindeki rivayetlerin sıhhatinin dipnotlarla değerlendirildiği yeni bir baskısının yapılarak okuyucuya sunulması önerilebilir. Muhammediye ve benzeri eserlerle veya sözlü kültür aktarımıyla günümüze kadar ulaşmış -halkın aşına olduğu- rivayetlerin değerlendirmesinin yapılması, okumayla oluşacak yanlış öğrenmenin önüne geçilmesine ve var olan hatalı düşüncelerin düzeltilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıkel, Yusuf, “Hz. Peygamber’in Evrensel Mesajlarından ‘Adalet’ Prensibi”, Ed: İsmail Yakıt, *VI. Kutlu Doğum Sempozyumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2003, S.74, ss.69-79.
- Açıkgöz, Kamile Ün, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, 8. Baskı, Biliş, İzmir, 2009.
- Ağırakça, Ahmet, “İslam Medeniyetinde İlimler Tarihine Genel Bir Bakış”, *Bilim Tarihi ve Felsefesi Sempozyumu*, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin, 2016, ss.3-24.
- Ahmet Muhtar Büyükçınar ile Mülakat... "İnsanlar Yaşama Sanatını Bilmiyorlar", *Altınoluk Dergisi*, S:141, Kasım 1997, ss.9-13.
- Akkuş, Ahmet, *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize, 2010.
- Akpınar, M. Raşit, “Nübüvvetin Sınırları ve Hz. Peygamber’in Rüyada Görülmesinin Teşri Değeri”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:35, 2017, ss.1-13.
- Aktepe, İshak Emin, “Nebevi Adalet: Hz Peygamber’in Adalet Anlayışından Örnekler”, *Din ve Hayat*, S:18, Şubat 2013, ss.12-15.
- Akyürek, Süleyman, “Etkili Öğretmenlik”, *Etkili Din Öğretimi*, Türkiye İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu (Tidef), İstanbul, 2010, ss.373-382.
- Akyürek, Süleyman, “İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi: Kurumsal Çerçeve”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed. Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker, Ankara, 2015, ss.115-147.
- Akyürek, Süleyman, *Din Öğretimi Model, Strateji, Yöntem ve Teknikler*, Nobel, Ankara, 2009.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, 12. Baskı, Pegema, Ankara, 2008.

- Albayrak, Halis, vd., “Tarih İçinde Tefsir ve Tefsir Eğilimleri”, *Kur’an ve Hadis İlimleri*, Ed. Mehmet Paçacı, İsmail Hakkı Ünal, Ankuzem, Ankara, 2006, ss.147-285
- Altuntaş, Halil, “Kuran’da Temsili Anlatım”, *Diyanet Dergisi*, C: 26, S:4, ss.51-67.
- Arıca, Ş. Mehmet, “Tarihi Gelişim İçinde Bilgi ve Kaynakları”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:3, Elazığ, 1998, s.311-326.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin, “Gelenek ve Şifahi Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dini Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, S:7-8, C:II, 2004, ss.81-126.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin, “Osmanlı Dönemi Sîret Yazıcılığında Peygamber Algısı”, *Sîret Sempozyumu I, Türkiye’de Sîret Yazıcılığı*, Yay. Haz. Tahsin Koçyiğit, İSAM, Ankara, 2012, ss.67-101.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, 3. Baskı, İFAV, İstanbul, 2015.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin, *Osmanlı ve Geleneksel İslam*, İFAV, İstanbul, 2014.
- Arslan, Mustafa, “Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz Muhammed (sav) Tasavvuru –Muhammediye Örneği-“, *Milel ve Nihal*, 6 (1), 2009, ss.195-219.
- Arslan, Mustafa, “Tasavvuftaki Nûr-ı Muhammedî Anlayışının Bir Eski Türk Edebiyatı Metni olan Muhammediye’deki Tezahürleri”, *Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu* (Adıyaman Üniversitesi), Tübitak, Adıyaman, 2009, ss.89-100.
- Aslan, Recep, “Hadislerde Temsili Anlatım”, *İslami İlimler Dergisi*, Y:18, C:8:1, Bahar 2013 ss.249-270.
- Aslantaş, Ferhunde Göze, *Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'si üzerinde dil bilgisi çalışması* (inceleme-metin-indeks)(41b-80a sayfaları), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Sivas, 2007.

Aşkoğlu, Nevzat Y., “Prof. Dr. Beyza Bilgin’in Çalışmalarında Din Eğitimi İle İlgili Temel Kavramlar Üzerine”, *Prof. Dr. Beyza Bilgin’e Armağan (Beyza Bilgin’de Din Eğitimi, Din Eğitiminde Beyza Bilgin)*, Ed. Mualla Selçuk, Cemal Tosun, Recai Doğan, *Din Eğitiminde Beyza Bilgin*), Grafiker, Ankara, 2019, ss.149-156.

Aşkar, Mustafa, “Tasavvufun Teorik ve Ahlaki Boyutu”, *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, Ed. Hasan Onat, Ankuzem, Ankara, 2006, ss.321-347.

Ata, Ramazan, “Bir İslam Bilim Tarihi Denemesi”, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y:4, S:13, Eylül 2017, ss.177-193.

Atay, Hüseyin, “Bilgi Teorisi (İlmin İmkânı)”, *AÜİFD*, C:29, S:6, ss.1-40.

Atılğan, Yusuf Kenan, “İslam Düşüncesinde İlmin Kaynağı, İmkânı ve Sınırları”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:1, S:2, Aralık 2003, ss.191-214.

Ay, Mahmut, “İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediyye Anlayışı”, *İÜİFD*, S:23, 2010, ss.77-120.

Ayas, Mehmet, “Dua Öğretiminin Birey Üzerindeki Etkileri ve Değerler Eğitimine Katkıları”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:I, S:2, Y:2013/II, ss.73-96.

Aydın, M. Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 3. Baskı, Nobel, Ankara, 2007.

Aydın, Mehmet, “İslam’a Göre İlim”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, S:3, ss.1-18.

Aytekin, Arif, “Delâilü’n-nübüvve’ ye Konu Teşkil Eden İki Sahâbî: (Selmân-ı Farisî ve Abdullah b. Selâm)”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:I, S:I, 2017, ss:27-40.

Ayvazoğlu, Beşir, “Benim Güzel Kütüphanelerim”, Nihayet, Mart 2016.

<http://www.nihayet.com/genel/benim-guzel-kutuphanelerim-besir-ayvazoglu/> E.T:

18.05.19

- Ayvazoğlu, Beşir, “Kitap Sevgisinden Kara Sevdaya”, *Kitapname*, Taşkoprü Anadolu Lisesi, Mart 2010, Y:4, S:4, ss.37-38.
- Ayverdi, İlhan, “Kıssa”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Lugatı, 3. Baskı, İstanbul, 2008.
- Ayyıldız, Mustafa & Alan, Selami, “Kuran Kıssalarını (Hz Süleyman İle Belkıs ve Hz.Musa İle Hızır Kıssaları Örneklemleri) Hikâye Tekniğiyle Çözümleme ve Şahsiyet Eğitimi”, *Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2015, Ankara, C:10, S:7, ss.167-179. DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8159>
- Bacanlı, Hasan, *Gelişim ve Öğrenme*, 8. Baskı, Nobel, Ankara, 2004.
- Bağcı, Hacı Musa, “Modern Dünyada Peygamber Algısı”, *Eski Yeni*, S:17, ss.126-127
- Bağcı, Hacı Musa, “Ulaşılmaz Örnek Peygamber Tasavvurunun Tarihsel Teşekkülü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:19, 2004, ss.103-136.
- Bakkal, Ali, “Hz. Peygamber’in Bilim ve Teknolojiyi Teşvik Eden Uygulamaları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:39, Haziran 2018, ss.1-19.
- Balcı, Ali, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem*, Teknik ve İlkeler, 6. Baskı, Pegema, 2007, Ankara.
- Banarlı, Nihad Sami, *Yahya Kemal Beyatlı Hatıralar*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1960.
- Başar, Hüseyin, *Sınıf Yönetimi*, 6. Baskı, Pegema, Ankara, 2002.
- Bayraklı, Bayraktar, *İslam’da Eğitim*, 7. Baskı, İstanbul, 2002.
- Bayraktar, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, 7. Baskı, İFAV, İstanbul, 2008.
- Bayraktar, Mehmet, *İslam Düşünce Tarihi*, Ed. Hayrani Altıntaş, 9. Baskı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2008.

- Bayram, İbrahim, “İslam Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi”, Gazi Osman Paşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:3, S:1, 2015/1, ss.169-197.
- Bilgin, Beyza, “Ahlak Terbiyesinde Dini Hikâyeler”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1994, S:1, ss.51-74.
- Bilgin, Beyza, “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”, *AÜİFD*, C: 24, S:1, 1981, ss.469-483.
- Bilgin, Beyza, “Dua”, *İslam İlimleri Enstitü Dergisi*, S:II, Y:1975, AÜİF, ss.67-70
- Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1988.
- Bilgin, Beyza, Mualla Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Akid Yayıncılık, Ankara, 1991.
- Bilgin, Beyza, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Ankara, 1980.
- Bilgiz, Musa, “Kuran’da İlim Kavramı”, *Diyanet İlmi Dergi -Kuran Özel Sayısı-*, 2. Baskı, DİB, Ankara, 2012, ss.623-634.
- Birinci, Necati, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Tercüman Gazetesi, İstanbul, 1985.
- Bulut, Mehmet, “Osmanlı Devletinde Dini Teşkilatlanma ve Yaygın Din Eğitimi”, *Diyanet İlmi Dergi*, C:35, S:2, 1999, ss.101-116.
- Bulut, Mehmet, “Yaygın Din Eğitimi”, *Diyanet İlmi Dergi*, 29 (3), 1993, Temmuz-Ağustos-Eylül, ss.3-9.
- Bulut, Mehmet, *Diyanet İşleri Başkanlığının Yaygın Din Eğitimindeki Yeri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997.
- Buyrukçu, Ramazan “Kuran’a Göre İnsanın Özellikleri ve Hz Peygamber’in Eğitim Uygulamaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:4, 1997, ss.35-43.

- Canlı, Mustafa, “Rivâyetlerde Âlim Portresi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 17, S:2, 2013, ss.43-70.
- Cebeci, Suat, “Din Eğitimi Bilimi Metodolojisi Üzerine Düşünceler”, *İslami İlimlerde Metodoloji/Usûl Meselesi*, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 2005, ss.91-108.
- Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 6. Baskı, Otto Yayınları, Ankara, 2004.
- Cebecioğlu, Ethem, vd., “Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay ile Söyleşi”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, S:22, Y:9 (2008), ss.393-428
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV, Ankara, 2007.
- Ceyhan, Mehmet Akif, “Allah - İnsan İletişimi Açısından Vahiy”, *Kader*, C:16, S:2, 2018, ss.347-372. Doi: 10.18317/kaderdergi.455271 ss.348-369.
- Cilalı, Osman, “Dua”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:9, İstanbul, 1994, ss.529-530.
- Çağrı, Mustafa, “Kuran”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:26, İstanbul, 2002, ss.390-393.
- Çalka, Mehmet Sait, “Yazıcıoğlu Mehmed’in Muhammediye’sinde Dinî ve Edebî Kaynaklar”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C:5, S:12, Temmuz 2018, ss. 33-43. DOI Number: 10.17822/omad.2018.98 ss.33-43.
- Çalka, Mehmet Sait, “Yazıcıoğlu Mehmed’in Muhammediye’sine Yazılmış Bir Nazire: Yûsuf Bin Sultan Şah’ın Muhammediye’si”, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, Y:4, S:8, Bahar 2018, ss.65-83, DOI Number: 10.28981/hikmet.414229
- Çelebioğlu, Amil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB, İstanbul, 1998.
- Çelebioğlu, Amil, *Muhammediye*, Ed Elif Özcan Uğur, Dergâh, İstanbul, 2018.

- Çelik, Mustafa, “Hz. Peygamber Âşığı Bir şâir; Yazıcıoğlu Mehmed ve Muhammediye”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ocak 2008, S:205, ss.54-56.
- Çelikten, Mustafa; Şanal, Mustafa & Yeni, Yeliz, “Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, S:19, Y:2005/2, ss.207-237.
- Çog, Mehmet, *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihçiliği (1908-1918)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.
- Çubukçu, İbrahim Agah, “İlim”, *Çalışma ve İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, C:3, S:6-7, 1964, ss.169-171.
- Dilekmen, Mücahit, “Etkili Eğitim İçin Etkili Öğretmenlik”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:12, S:2, 2008, ss.213-221.
- Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, 23. Baskı, Yazar Yayınları, Ankara, 2011.
- Doğan, Lütfi, “İslam’da İlim Anlayışı”, *Diyanet Dergisi*, S: 82-83, Y:1969, ss.108-110
- Doğan, Recai, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, *AÜİFD*, C: 39, ss.491-533.
- Doğan, Recai, “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”, *AÜİFD*, C: 37, s.407-442.
- Doğan, Recai, “Yaygın Din Eğitim Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış”, *Dini Araştırmalar*, Ocak- Nisan 1999, c. 1, s. 3, ss.257-272.
- Doğan, Recai, “Yaygın Din Eğitiminin Neliği”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed. Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker, Ankara, 2015, ss.237-256.
- Döner, Muhammet, *Yaygın Din Eğitiminde Hutbelerin Rolü*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2004.

- Dönmez, Hanife, *Muhammediye'de İnsan-ı Kamil Düşüncesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2018.
- Durmuş, İsmail, “Temsil”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:40, İstanbul, 2011, ss.434-435.
- Durmuş, İsmail, “Teşbih”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:40, İstanbul, 2011, ss.553-556.
- Düzgün, Şaban Ali, *Varlık ve Bilgi*, Beyaz Kule, Ankara, 2008.
- Ece, Abdurrahman, “Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu”, *Kilis Yedi Aralık İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:6, S:10, 2019/1, ss.291-314.
Doi: <http://dx.doi.org/10.29228/k7auifd.10.11>
- Ege, Remziye, *Dini Rehberlik*, Şule, İstanbul, 2015.
- Ekinci, Kutbettin, “Bilimsel Tefsirin Tefsir Olma Sorunu”, *Bilimname*, S:37, 2019/1, ss.169-190. doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.454785>
- el-Faruki, İsmail Raci & el-Faruki, Luis Lamia, *İslam Kültür Atlası*, Çev: Mustafa Okan Kibaroğlu, Zerrin Kibaroğlu, İnkılâb, İstanbul, 1999.
- Elmalı, Hüseyin, “Tasvir” *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:40, İstanbul, 2011, ss.135-136.
- el-Mâtûrîdî, Ebû Mansûr, *Kitâbü't-Tevhîd*, Ter. Bekir Topaloğlu, 10. Baskı, TDV, Ankara, 2017.
- Eren, Cüneyt, “Bilimsel Tefsir Metodolojisi”, *İslami İlimlerde Metodoloji/Usûl Meselesi I*, Ensar, İstanbul, 2005, ss.560-571.
- Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, C:1-2, Eser, İstanbul, 1977.
- Fersahoğlu, Yaşar, “Din Eğitimi ve Öğretiminde Bir İletişim Yöntemi Olarak Hikaye”, *Ekev Akademi Dergisi*, Y:7, S:16, Yaz 2003, ss.121-130.

- Gökçe, Feyyat, *Sınıfta Öğrenme ve Öğretme Sürecinin Yönetimi*, 2. Baskı, Pegema, Ankara, 2014.
- Göktaş, Recep Gürkan, “Yazıcıoğlu’nun Muhammediye’si Hakkında Bir Osmanlı Fetvası”, *AÜİFD*, 58:1, 2017, ss.205-212. DOI: 10.1501/Ilhfak_0000001466
- Görmez, Mehmet, “Hz. Peygamberi Örnek Almak ve Sünnete Tabi Olmanın Anlamı Üzerine”, *Üçüncü 1000’e Girerken İslam*, TDV, Ankara, 2005, ss.93-106.
- Görmez, Mehmet, “Tergîb ve Terhîb”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C.40, İstanbul, 2011, ss.508-509.
- Güler, İlhami, *Dine Yeni Yaklaşımlar*, Ed. Hasan Onat, 10. Baskı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2008.
- Gültekin, Ayşe, “Rüya, Keşf Ve İlhama Dayalı Olarak Yapılan Yorumlar ve Günümüze Yansımaları”, *İslam ve Yorum Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*, C:I, Yayına Hazırlayan: Fikret Kahraman, Malatya İlahiyat Vakfı, 2017, ss.221-244.
- Gümüş, Fatih, *Muhammediye Adlı Manzum Eserdeki Hadislerin Tahric ve Değerlendirmesi*, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize, 2011.
- Gündüz, Erol, “Divan ve Halk Edebiyatı Sanatçılarına İlham Kaynağı Olan Rüya”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:22, 2009, ss.187-202.
- Güven, Semra, “Program Geliştirme”, *Öğretimde Planlama Uygulama Değerlendirme*, Ed. Mehmet Gürol, 2. Baskı, Üniversite Kitabevi, Elazığ, 2004, ss.1-16.
- Güzel, Abdurrahman, *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ, Ankara.
- Harman, Mürüvvet, “Yazıcıoğlu Mehmed’in Muhammediye’sinde Yer Alan Cennet ve Cehennem Tasvirleri”, *Mukaddime Dergisi*, C:5, S:1, 2014, ss.89-112.
- Hızlı, Mefail, “Arşiv Belgelerine Göre Osmanlılarda Peygamber Sevgisi”, *Diyanet İlmi Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed –Özel Sayı- 2. Baskı*, Ankara, 2003, ss.519-526.

- Hüsrevoğlu, Ali, “Çanakkale Şehitleri İçin... Gecikmiş Bir Yazı”, *Altınoluk Dergisi*, Mayıs 2000, S:171, ss.36-37.
- İpek, Muammer, “Hz. Muhammed'in Eğitimciliği, Ahlakı ve Kişiliği Üzerine”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 8(16), s.321 ss.321-331.
- İpek, Muammer, *Kuranî Eğitimin İlkeleri, Metodları ve Kuran/İslam Medeniyeti Üzerine*, Ankara, 2015.
- İsen, Mustafa & Horata, Osman, “Tarihi Gelişim”, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ed. Mustafa İsen, 6. Baskı, Grafiker, Ankara, 2011, ss.74-210.
- İz, Fahir & Kut, Günay "XV. Yüzyıl Divan Nazım ve Nesri", *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, C.II, Ötüken-Söğüt, İstanbul, 1985, ss.153-155.
- Kanar, Mehmet, *Kanar Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say, İstanbul, 2008.
- Kara, Mustafa, “Kur’ân Kıssalarını Hikâye Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, Nisan 2018, C:2, S:1, ss.57-73. DOI NUMARASI: 10.31121/tader.409308
- Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2017.
- Kara, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır, Bursa, 2004.
- Karakaş, Vehbi, *Nasıl Bir Din Eğitimi*, Rağbet, İstanbul, 2015.
- Karaman, Hayreddin, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB, Ankara, 2012.
- Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Perşembe Kitapları, İstanbul, 2001, s.427
- Kaşani, Abdürrezzak, “Hikmet”, *Tasavvuf sözlüğü*, Çev.: Ekrem Demirli, İz yayıncılık, İstanbul, 2004.

- Kaya, Remzi, “Kur’an-ı Kerim’de Öğrenci ve Eğitimci Olarak Hz. Muhammed”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, C:1, S:1, Aralık 2018, ss.20-56.
- Kazu, İbrahim Yaşar, “İçeriğin Belirlenmesi”, *Öğretimde Planlama Uygulama Değerlendirme*, Ed. Mehmet Gürol, 2. Baskı, Üniversite Kitabevi, Elazığ, 2004, ss.55-66.
- Keleş, Ahmet, “Hz. Muhammed (as)’in Toplum İçindeki Her Seviyede İnsan İle Mükemmel İlişki Kurma Özelliği ve Örnekliliği”, Ed: Mehmet Mahfuz Söylemez, *Hz Muhammed (sav) ve Mesajı*, İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2014.
- Kemikli, Bilal, “Türk Edebiyatının Anadolu’da Teşekkülü ve Gelişmesi”, *Türk-İslam Edebiyatı El Kitabı*, Ed. Ali Yılmaz, Grafiker, Ankara, 2012, ss.91-114.
- Keyifli, Şükrü, “Hz. Peygamber’in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansıyan Yönleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 81-101.
- Kılıç, Abdulkadir, “Osmanlı’dan Günümüze Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi”, *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, Ed. Muhammed Koçak, C:II, Eğitim Bilimleri, Ankara, 2016, ss.335-341.
- Kılıç, Abdullah Faruk vd, *Türk Eğitim Sistemi ve Ortaöğretim*, Ed. Ercan Türk, Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, 2015.
- Kılıç, Sadık, “Kuran ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri”, *İslami İlimler Dergisi*, Y:5, S:1, Bahar 2010, ss.11-40
- Kılınçlı, Sami, “Medenî Sürelerde Abdullah B. Selâm İle İlişkilendirilen Âyetler Bağlamında Tefsir Rivayetlerinin Değerlendirilmesi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:6 S:11, 2019/2, ss.487-519.
- Kırca, Celal, “Kuran ve Tabii Bilimler”, *Kuran ve Tefsir Araştırmaları I*, Yayına Hazırlayanlar: Bedreddin Çetiner vd., Ensar, İstanbul, 2000, ss.183-206.

Kızılabdullah, Yıldız, “Prof. Dr. Beyza Bilgin’de Din Eğitiminin Temeli ve Görevi Olarak Sevgi”, *Prof. Dr. Beyza Bilgin’e Armağan (Beyza Bilgin’de Din Eğitimi, Din Eğitiminde Beyza Bilgin)*, Ed. Mualla Selçuk, Cemal Tosun, Recai Doğan, Grafiker, Ankara, 2019, ss.187-204.

Kocabaş, Şakir, “İslam ve Bilim”, 1. *Kur’an Haftası: Kur’an Sempozyumu: Kur’an’ın Aydınlığına Doğru*, Ankara, 1995.

Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, MEB, İstanbul, 1992.

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, Edebiyat, Ankara, 1964.

Koşu, Ufuk Cem, “Yetişkin Eğitiminde Bir Öğretim Aracı Olarak Şiirin Rolü: Literatür Taraması Örneği”, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, C:14-1, S:27, 2017-1, ss.1-20.

Köprülü, Fuad, *Edebiyat Araştırmaları*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 8. Baskı, DİB, Ankara, 1993.

Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Yayımlayanlar Orhan F. Köprülü, Nermin Pekin, 2. Baskı, Ötüken, İstanbul, 1980.

Kudret, Cevdet, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*, C:1, İnkılap, İstanbul, 2003.

Kutlu, Sönmez vd., “İslam Bilimlerinde Bilgi İşleme Süreçleri”, *İslam Bilimlerinde Yöntem*, Ed. Halis Albayrak, Ankuzem, Ankara, 2005, ss.109-139.

Kutlu, Sönmez, *İmam Mâturîdî ve Maturidilik*, Kitâbiyât, Ankara, 2003.

Kutluer, İlhan, “İlim”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:22, İstanbul, 2000, ss.109-114.

Kutub, Muhammed, *İslam Terbiye Metodu ve Ahlak Sistemi*, Çev. Ali Özek, 3. Baskı, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1977.

- Küçükahmet, Leyla, “Bir Meslek Olarak Öğretmenlik”, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Ed. Leyla Küçükahmet, vd., Nobel, 4.Baskı, Ankara, 2003, ss.1-25.
- Malakçı, Fatih, *Dua Eğitimi ve Öğretimi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- Malatyalı, Emine & Yılmaz, Kaya, “Yapılandırmacı Öğrenme Sürecinde Kavramlar ve Önemi: Kavramların Pedagojik Açından İncelenmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research) C: 3, S: 14, Sonbahar 2010*, ss.320-332.
- Mehmedoğlu, Yurdağul, “Dualarında Çocuk”, *Ekev Akademi Dergisi, C:3, S:1, Bahar 2001*, ss.145-152.
- Mücahit, Gülizar Soyudoğru, *Yasin Suresi'nin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Okumuşlar, Muhiddin, “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:21, Bahar 2006*, ss.237-252.
- Onat, Hasan, “Bilgi, Bilim ve Yöntem”, *İslam Bilimlerinde Yöntem*, Ed. Halis Albayrak, Ankuzem, Ankara, 2005, ss.5-24.
- Oruç, Cemil, “Din Eğitiminin Hedefleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:13, S:1, 2008*, ss.259-269.
- Öcal, Mustafa, “Hz. Peygamber (sav)'in Çocuk Eğitimindeki Metodu”, *Hz Muhammed ve Gençlik (Kutlu Doğum Haftası 1992)*, TDV, Ankara 1995, ss.73-78.
- Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, 2. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991.
- Ökten, Gülşen, “Kur’ân’a Göre Bilginin Kaynakları”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:39, 2015*, ss.205-228.

- Özafşar, M. Emin, “Osmanlı Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatında Hadis”, *Türkler*, Ed. H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C: 11, Türkiye Yayınları, 2002, ss.356-369.
- Özkırmı, Atilla, *Türk Edebiyatı Tarihi (Ansiklopedik)*, Ed. Hasan Öztoprak, İnkılap, İstanbul, 2004.
- Özköse, Kadir, “Tasavvufun Meseleleri”, *Tasavvuf El Kitabı*, Ed. Kadir Özköse vd., Grafiker, Ankara, 2012, ss.415-490.
- Öztürk, Zehra, “Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C:I, S:4, Ekim 2003, ss.131- 155.
- Öztürk, Zehra, “Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, 2007, C: 5, S: 9, ss.401-445.
- Paçacı, İbrahim, “Rüyâ’nın Delil Değeri ve İstihâre”, *Dini Araştırmalar*, Ocak-Haziran 2016, C: 19, S: 48, ss.103-128.
- Poyraz, Mevlüt, *Abdullah Bin Selam ve İslam Tarihindeki Yeri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2009.
- Sakız, Gönül, “Etkili Öğretmenlik ve Öğretmen Niteliğinin Geliştirilmesi”, *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, C:9, S:2, ss.214-244.
- Salehi, Akbar, “İslâmî Eğitim ve Öğretimde Kur’ân Kıssa ve Hikâyelerinin Rolü”, Çev. Mustafa Kara, *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, C:4, S:8, Güz 2017, ss.182-192.
- Sancaklı, Saffet, “Hz. Peygamber’in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsâr (Diğergamlık) Kavramına Verdiği Önem”, *Tasavvuf*, Y:7/2006, S:17, ss.29-56.
- Sarıçam, İbrahim, “Sosyal Hayat”, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Ed. Nesimi Yazıcı, Nusret Çam, Ankuzem, Ankara, 2005, ss.149-176.
- Selçuk, Mualla, Teorik ve Pratik Açmazlarıyla Kültürel Miras Öğretimini Sorgulayan Bir Deneme, *AÜİFD*, C:39, S:2, Y:1999, ss.255-267.

- Seyhan, Ahmet Emin “Muhammediye ve Envâru’l-Âşikîn’de Ortaya Konulan Peygamber Tasavvurları Üzerine Bir Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies (JASS)*, S:47, Yaz I 2016, ss.215-233. Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3316>
- Seyhan, Ahmet Emin, “Muhammediye ve Envâru’l-Âşikîn’de Yansıtılan Allah Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme”, *Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, S:3, ss.55-82.
- Sezgin, Fuat, “İslâm Bilim Tarihinde Duraklamanın Başlangıcı ve Yaratıcılığın Son Bulmasının Nedenleri”, *Orta Asya’da İslam Temsilden Fobiye*, Ed: Muhammed Savaş Kafkasyalı, Ankara-Türkistan, 2012, C:1, ss.157-180.
- Sezgin, Fuat, “Müslümanların Bilimler Tarihinde 800 Yıl Süren Kreatif Merhalesini Ne Kadar Tanıyoruz?”, *Türkiye IV. Dini Yayınlar Kongresi –Dini Klasikler-*, DİB, Ankara, 2011, ss.23-31.
- Sözen, Hasan, “Peygamberimizin Hayatı Dersinde Hz. Muhammed’in Örnek Kişiliğinin Model Alma Yoluyla Öğretimi”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:4, S:8, Aralık 2018, ss.101-116.
- Sünbül, Ali Murat, “Bir Meslek Olarak Öğretmenlik”, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Ed.Özcan Demirel, Zeki Kaya, 6. Baskı, Pegema, Ankara, 2005, ss.245-280.
- Şengül, İdris, “Kıssa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C.25, İstanbul, 2002, ss.498-501.
- Şentürk, Ahmet Atilla & Kartal, Ahmet, *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh, İstanbul, 2004.
- Taylan, Necip, “Bilgi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:6, İstanbul, 1992, ss.157-161

Tolasa, Harun, “15. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, S:1, İzmir, 1982, ss.1-13.

Tosun, Cemal “Dua Öğretimi”, *Dini Araştırmalar*, 2000, C:II, S:6, ss.1-22.

Tosun, Cemal “Hoca Ahmed Yesevi, Hayatı, Eserleri ve Toplumunu Eğitme Metodu”, *Dini Araştırmalar*, C:2, S:6, 2000, ss.119-132.

Tosun, Cemal “Hoca Ahmed Yesevi’nin Divan-ı Hikmet’inde Eğitim”, *Diyanet İlmî Dergi*, C:52, S:4, 2016, ss.147-168.

Tosun, Cemal “Öğrenme-Öğretme Stratejileri, Yöntemleri ve Teknikleri”, *Din ve Ahlak Öğretimi*, Ed. Cemal Tosun, Fatma Çapçioğlu, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi, 2016, Ankara, ss.99-152.

Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegema, 3. Baskı, Ankara, 2005.

Türk, Esra, “Din Eğitimi Açısından Çocukluk Döneminde Dua Kavramının Önemi”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi(İMAD)*, C:1, S: 3, Aralık 2015, ss.445-471.

Uğur, Abdullah, “Ekberî Düşüncenin Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Edebiyat: Mevlid, Muhammediye ve Envarü'l-âşıkîn”, *Osmanlıda İlm-i Tasavvuf*, Ed. Ercan Alkan, Osman Sacid Arı, İsar, İstanbul, 2018, ss.83-102.

Uludağ, Süleyman, “Marifet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:28, İstanbul,2003, ss.54-56.

Uzun, Mustafa, “Envar’ul-Aşıkîn”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 11, İstanbul, 1995, ss.258-260.

Uzun, Mustafa, “Muhammediye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:30, İstanbul, 2005, ss.586-587

Uzun, Mustafa, “Temsil”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:40, İstanbul, 2011, ss.435-436.

- Uzun, Mustafa, “Yazıcıoğlu Mehmed Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:43, İstanbul, 2013, ss.362-363.
- Yakupoglu, Kenan, “Meşruiyet Tartışmaları Bağlamında İslami İlimler ve Felsefe”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:8, S:2, Y:2006, ss.251-281.
- Yavuz, Hulusi, “İslam’da İlim ve Medeniyet Kaynağı ve Tesiri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:7-10, İstanbul, 1995, ss.9-78.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “İlham” *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV, C:22, İstanbul, 2000, ss.98-100.
- Yazıbaşı, Muhammed Ali, ‘Din Dersi Öğretmeni Yetiştirme Tarihi Süreci ve Prof. Dr. Beyza Bilgin’e Göre Din Dersi Öğretmeni’, *Prof. Dr. Beyza Bilgin’e Armağan (Beyza Bilgin’de Din Eğitimi, Din Eğitiminde Beyza Bilgin)*, Ed. Mualla Selçuk, Cemal Tosun, Recai Doğan, Grafiker, Ankara, 2019, ss.375-390.
- Yazıbaşı, Muhammed Ali, “Klasik Osmanlı Döneminden Cumhuriyet’e Osmanlı’da Ahlâk Eğitim ve Öğretimi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C:3, S:4, 2014, ss.761-780.
- Yazıcı, Nesimi, “Osmanlı Son Dönemi Medreselerinde Fen Bilimlerinin Tedrisatı Konusunda Bazı Düşünceler”, *AÜİFD*, C:38, ss.109-121.
- Yazıcı, Nesimi, “Osmanlı Son Döneminden Cumhuriyete Hutbelerimiz Üzerine Bazı Düşünceler” *AÜİFD Özel Sayı (Cumhuriyetin 75. Yıldönümüne Armağan)*, 1999, ss.209-216.
- Yazıcıoğlu Muhammed, *Muhammediye*, Tashih ve kontrol: Şevket Gürel, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, Birleşik, İstanbul, 2003.
- Yetim, A. Azmi & Göktaş, Zekeriya, “Öğretmenin Mesleki ve Kişisel Nitelikleri”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C:12, S:2, Ekim 2004, ss.541-550.

Yıldırım, Ali & Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 9. Baskı, Seçkin, Ankara, 2013.

Yılman, Mustafa, “Eğitimin Tarihsel Temelleri”, Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Ed.

Zeki Kaya, Pegema, Ankara, 2005, ss.21-45.

Yılmaz, Hasan Kamil, “Anadolu’da Dini Hayatı Besleyen Tasavvufi Klasikler”, *Türkiye IV. Dini Yayınlar Kongresi –Dini Klasikler*, DİB, Ankara, 2011, ss.193-208.

Yılmaz, Hasan Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, 2004, İstanbul.

Yılmaz, Hayati, “Peygamberimizi Rüyada Görmek: -Mahiyeti ve Bilgi Değeri-”, *Usul*, S:32, 2019, ss.9-38.

Yılmaz, Hüseyin, “Bir Değer Eğitimcisi Olarak Peygamber (sav) ve Hoşgörü Eğitimi”, *III: Uluslararası Değerler Eğitimi Kongresi (Bildiriler Kitabı)*, Ed: Hasan Meydan, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, Zonguldak 2018, ss.197-211.

Yılmaz, Hüseyin, “Hz. Peygamber ve Eğitim”, *Çeşitli Yönleriyle Hz Muhammed*, Ed: Recep Çetintaş vd., Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak 2017, ss.13-32.

Zengin, Zeki Salih, “Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, Ed. Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, Gündüz, 2. Baskı, Ankara, 2012, ss.18-39.

Zengin, Zeki Salih, “Osmanlıdan Cumhuriyete Meslekî Din Eğitiminin Gelişimi”, Ed. Mualla Selçuk, Cemal Tosun, Recai Doğan, *Prof. Dr. Beyza Bilgin’e Armağan (Beyza Bilgin’de Din Eğitimi, Din Eğitiminde Beyza Bilgin)*, Grafiker, Ankara, 2019, ss.437-460.

Zengin, Zeki Salih, “Osmanlılar Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:17, S:1, 2008, ss.379-398.

<http://www.lugatim.com/s/itkan>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/akil>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mersiye#4-musiki>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#11-dini-teskilat-ve-gorevliler>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/habil-ve-kabil> E.T:

<https://islamansiklopedisi.org.tr/vaaz#1>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hakim--esma-i-husna>,

<https://islamansiklopedisi.org.tr/isar--digerkamlik>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-selam>

<https://sozluk.gov.tr/?kelime=%C3%B6%C4%9F%C3%BCt> (Türk Dil Kurumu

Sözlüğü

<https://www.youtube.com/watch?v=b4ovYXrW-eY> İslam Klasikleri - Muhammediye,

Yönetmen Murat Çeri Metin Yazarı Ahmet Pak, Danışman Necdet Subaşı, Filimetre

Medya yapım ve prodüksiyon, DiyanetTv, 2015.

ÖZET

Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye Adlı Eserinin

Din Eğitimi Açısından İncelenmesi

Yüksek Lisans Tezi

Hatice YAVUZ AY

Danışman: Prof. Dr. Cemal TOSUN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Din Eğitimi) Anabilim Dalı

Ankara, 2020, 186 s.

Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye isimli eseri yazıldığı tarih olan 1449'dan günümüze kadar okunmuş, defalarca basılmış, geleneksel bir eser olarak addedilmiştir. Muhammediye; ev ve köy odalarının yanında kışla, kahvehane, cami, dergâh, tekke ve zaviyelerde de okunmuştur. Anadolu'da geniş bir okuma ağına sahip olan eser Anadolu'nun yanında, Balkanlar, Maveraünnehir, Kazan ve Kırım'da da Türkler arasında sevilerek okunmuş, ezberlenmiş, tefeül yapılan bir eser haline gelmiştir. İçerdiği dini ve ahlaki bilgilerle okunduğu toplumlarda halkın din anlayışlarının şekillenmesinde etkili olmuş, okuyan ve dinleyenlerin din eğitimlerinde önemli bir rol oynamıştır. Tez çalışmada dönemini aşarak bu güne ulaşmış olan bu eserin içeriğinin, din eğitimi açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

İlk bölümde Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammediye ve eserin yazıldığı dönemin din eğitimi faaliyetleri hakkında bilgilendirme yapılmıştır. İkinci bölümde ise çalışmanın ana konusu olan inceleme kısmı yer almıştır. Bu tez çalışmasında; Muhammediye doküman incelemesi tekniği ile incelenmiş, içerik analizinden yararlanılarak veriler toplanmış, kodlamalar çıkarılmıştır. Ulaşılan kodlardan temalar oluşturularak, eserde bulunan eğitsel kavramlar, eserin eğitsel özellikleri ve başarılı olmasına etki eden unsurlar betimlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Muhammediye, Yazıcıoğlu Mehmed.

ABSTRACT

An Analyzing Of Yazıcıoğlu Mehmed's Work, Muhammediye,
In Terms Of Religious Education

Master's Thesis

Hatice YAVUZ AY

Supervisor: Prof. Dr. Cemal TOSUN

Graduate School of Social Science,

Department of Philosophy and Religious Sciences (Religious Education)

Ankara, 2020, 186 p.

Yazıcıoğlu Mehmed's book Muhammediye has been reprinted and read many times and is considered a traditional work since the date it was written in 1449 to the present day. Muhammediye was also read in the house and village rooms as well as in the barracks, coffeehouses, mosques and dervish lodges. The book, which has a wide reading network in Anatolia, has become a beloved read, memorized among the Turks in the Balkans, Transoxiana, Kazan and Crimea. It was effective in shaping the religious understanding of the people in the societies where it was read with the religious and moral information it contained and played an important role in the religious education of the readers and listeners. The content of this work which has reached us beyond the period has been examined in our thesis in terms of religious education.

In the first part, information was given about Mehmed Yazıcıoğlu, his work Muhammediye and about general religious education activities of the period . The second part includes the main section of the study which is the evaluation section. In the study, Muhammed was examined with document analysis technique, data was collected using content analysis and codings were extracted. By creating themes from the codes reached,

the educational concepts in the work, the educational features of the work and the factors affecting its success were described.

Keywords: Religious Education, Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammediye.

